Prepreke u obrazovanju učenika Roma i mogućnosti njihova otklanjanja iz perspektive romskih učenika osnovnih škola

Horvat, Mario

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:120551

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU
SMJER PEDAGOGIJA
Ak. god. 2019./2020.

MARIO HORVAT

Prepreke u obrazovanju učenika Roma i mogućnosti njihova otklanjanja iz perspektive romskih učenika osnovnih škola

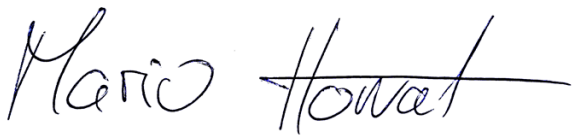
< Diplomski rad >

Mentorica: dr.sc. Vedrana Spajić-Vrkaš

Zagreb, rujan 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

"Kako da ljudi nauče,
I da im pod kožu uđe?
Kada se ljubi domaće,
Da se ne mrzi tuđe!"

(Gibonni, "Toleranca")

Zahvaljujem roditeljima Mariji i Branku te sestri Pauli na podršci i ljubavi, kao i svim bližnjima, rodbini i prijateljima na razumijevanju i ohrabrenju tijekom vremena studiranja.

Zahvala ravnateljima, stručnim suradnicima, svom osoblju i učenicima osnovnih škola u Kuršancu, Maloj Subotici, Orehovici i Pribislavcu na ukazanom povjerenju, pomoći i suradnji prilikom pisanja ovoga rada.

Posebna zahvala profesorici i mentorici Vedrani Spajić-Vrkaš za usmjeravanje, vođenje i inspiraciju u stvaranju aktivnijeg, poštujućeg i pravednijeg svijeta!

Sadržaj

Uvod ... 1
1. Manjine i obrazovanje ... 2
1.1. Određenje manjine ... 2
1.2. Odnos između manjine i većine ... 3
1.3. Razvoj identiteta pripadnika manjine i obrazovanje ... 4
1.4. Učenici pripadnici manjine i školski neuspjeh ... 4
1.4.1. Nedostaci odgojno-obrazovnog sustava ... 5
1.4.2. Nedostaci vezani za učenika, njegovu obitelj i zajednicu ... 5
2. Romi kao marginalizirana manjina u hrvatskom odgojno- obrazovnom sustavu ... 7
2.1. Romi kao posebno osjetljiva skupina ... 7
2.2. Kratka povijest i demografska obilježja hrvatskih Roma ... 8
2.3. Dimenzije diskriminacije i marginalizacije Roma ... 10
2.4. Žene Romkinje – žrtve trostruke diskriminacije ... 11
2.5. Samopercepcija i percepecija Roma ... 12
2.6. Romi u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu ... 13
2.6.1. Predškolski odgoj i obrazovanje ... 14
2.6.2. Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje ... 15
2.6.3. Srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje ... 18
2.7. Obrazovne promjene za puno uključivanje Roma u hrvatsko društvo ... 18
2.7.1. Nacionalni programi za Rome ... 19
2.7.2. Izazovi i prepreke u obrazovanju ... 21
3. Empirijsko istraživanje o preprekama u obrazovanju romskih učenika ... 24
3.1. Istraživački dizajn ... 24
3.2. Analiza i interpretacija podataka ... 26
3.2.1. Osnovna škola A ... 28
3.2.2. Osnovna škola B ... 39
3.2.3. Osnovna škola C ... 54
3.2.4. Osnovna škola D ... 66
Zaključak ... 80
Literatura ... 84
Popis slika ... 87
Popis tablica ... 88
Popis grafikona ... 89
Prilozi ... 90
Sažetak ... 93
Summary ... 95

Uvod

U radu se iznose i analiziraju uzroci slabijeg školskog uspjeha hrvatskih učenika pripadnika romske nacionalne manjine. U prvom dijelu rada predstavljaju se Romi kao najbrojnija nacionalna manjina u Republici Hrvatskoj s prikazom statističkih i demografskih podataka određujući je kroz prostornu, ekonomsku i socijalnu marginalizaciju. Brojnim mjerama i nacionalnim programima prethodnih godina, nastojalo se uključiti i zadržati Rome u području obrazovanja i pospješiti bolju integraciju u društvo, a uspješnost realizacije prikazana je i pokušajima implementacije istih u institucionalni kontekst, od predškolske do visokoškolske razine. Problemi izviru s jedne strane iz nedostataka sustava odgoja i obrazovanja te nedostataka samih učenika i njihovih obitelji s druge strane. U drugom se dijelu rada analiziraju rezultati kvalitativnog istraživanja mišljenja i stavova romskih učenika iz četiri osnovne škole u Međimurskoj županiji o preprekama na koje nailaze u obrazovanju i načinima na koje bi se te prepreke mogle ukloniti.

1. Manjine i obrazovanje

Na Zemlji danas živi više od 7 milijardi ljudi koji međusobno komuniciraju na oko 7.000 jezika. Po etničkom podrijetlu dijele se u više tisuća grupa, a po vjeri u 22 velike religije i velik broj manjih vjerskih zajednica. Žive u 195 država pod demokratskom, poludemokratskom i nedemokratskom vlašću. U desetak država svijeta govori se više od 200 jezika. Samo u Europi, čije stanovništvo čini oko 11% svjetskoga, živi 87 naroda, pri čemu neki imaju desetak tisuća pripadnika, i oko 330 manjinskih grupa. Broj manjina po pojedinoj državi varira između 3 i 45, a udio njihovih pripadnika u ukupnoj populaciji država kreće se od 3% do 30%, s tim da je najveći u nekoliko zemalja Istočne i Jugoistočne Europe, među kojima su Hrvatska i Srbija (Spajić-Vrkaš, 2014, 2).

1.1. Određenje manjine

Prema međunarodnim instrumentima ljudskih prava, nacionalne, etničke, vjerske i jezične manjine pripadaju, uz djecu i mlade, žene, lezbijke i homoseksualce, starije osobe i osobe s posebnim potrebama, posebno osjetljivim grupama. Riječ je o grupama koje međunarodna zajednica izdvaja zbog osjetljivosti njihova društvenog položaja, koji može biti posljedica fizičke i psihičke ovisnosti o drugima, trajne diskriminacije, isključivanja i slično, što znači da je povezan s društvenom diskriminacijom i marginalizacijom. Prava manjina podrazumijevaju prava pojedinaca koji istovremeno pripadaju grupi brojčano manjoj od ostalog stanovništva, koje ih razlikuje po jeziku, etničkom ili rasnom podrijetlu i/ili vjeroispovijesti (Spajić-Vrkaš i sur., 2004).

Čolić (2006) navodi kako sve poznate ljudske kulture/društva formuliraju ideje o "drugom" kako bi odredili i legitimirali vlastite društvene granice, odnosno kolektivne ili individualne identitete, iz čega slijedi da se "Drugi" uvijek opaža kao dalek i drugačiji. "Koliko god različite društvene grupe imaju sposobnost stvaranja svijeta oko sebe, one tendiraju da to čine u skladu s perspektivom koja proizlazi iz njihovih relativnih položaju u svijetu. Zbog toga, vjerojatno, materijalni svijet oko nas ovisi o razlici odražavanja relevantnih perspektiva onih grupa koje imaju moć konstruiranja kulturnih oblika" (Čolić, 2006, 21). Maxine Green (prema Bartulović i Kušević, 2016) napominje kako su oduvijek postojali drugi, drugačiji ili stranci, samo što se oni kao takvi danas „vide “ više nego ranije, što Čolić slikovito određuje kao prekidanje starih šutnji i progovaranje glasova koji su dugo bili utišani. Njihova današnja vidljivost prvenstveno je posljedica uspostave međunarodnog sustava ljudskih prava nakon Drugoga svjetskog rata i njegovo uključivanje u nacionalne ustavno-pravne režime.

1.2. Odnos između manjine i većine

Različiti odnosi između manjinskih i većinskih skupina najčešće se podvode pod tri kategorije: asimilacija, getoizacija i integracija. Pod asimilacijom se misli na pojedinačno prividno rješavanje problema kojim pripadnik manjine postupno napušta svoj identitet i svoju kulturu te se počinje poistovjećivati s većinskom grupom.

Getoizacija znači odvajanje ili izoliranje manjinske od dominantne kulture, bilo da je riječ o prisilnoj getoizaciji ili samogetoizaciji. Potonji oblik predstavlja instrument samoočuvanja kojim, relativno homogena i teritorijalno koncentrirana manjinska skupina, čuva svoju kulturu i identitet njegovanjem vlastitog jezika i običaja.

Oba oblika getoizacije tijesno su povezana s marginalizacijom. Pojam marginalnosti uglavnom se veže uz nešto što je periferno, sporedno i neutjecajno. U sociološkom rječniku ne dovodi se u vezu s karakternim osobinama pojedinca ili skupine. Kad se za nekoga kaže da je marginalan, ne misli se na njegove karakterne osobine, sposobnosti ili inteligenciju, nego na njegov položaj u društvenom prostoru (Šućur, 2000). Freire ističe kako nije moguće pretpostaviti da se ljudi opredjeljuju za marginalnost, odnosno za siromaštvo, zločin, bolest, očaj i loš život koje takav položaj sa sobom nosi. "Ako marginalnost nije izbor, marginalni je čovjek istjeran i zadržan izvan okvira društvenog sustava, što znači da je objekt nasilja. Ako su marginalni ljudi objekti, oni su objekti unutar određene društvene strukture, koja je cjelina za sebe. Sukladno tome, marginalni ljudi jesu "bića unutar nje", a kao takvi oni su obespravljeni unutar društva. Oni su "bića za druge" (Freire, 2002, 17). R. Park (Šućur, 2000) uvodi pojam "marginalnog čovjeka" - pojedinca prisiljenog živjeti u dvije kulture, odnosno društvene zajednice, pri čemu u cijelosti ne pripada niti jednoj i u svakoj se od njih osjeća strancem.

Za razliku od asimilacije i getoizacije, treći oblik odnosa – integracija, znači čuvanje svoje kulture i identiteta uz istovremeno prihvaćanje standarda zajedničkog društva. Integracija je uvijek dvosmjeran proces (Šiber, 1998). Kada se govori o preprekama integracije, M. Gordon (prema Šućur, 2000) razlikuje intrinzičnu kulturu, u koju spadaju pojedinčeva religijska vjerovanja, jezik, etničke vrijednosti, osjećaj zajedničke prošlosti, te ekstrinzičnu kulturu koja podrazumijeva način odijevanja, obrasce izražavanja emocija, ustaljene navike, govorni akcent i slično, te drži da je upravo potonja kultura veća prepreka integraciji skupine.

1.3. Razvoj identiteta pripadnika manjine i obrazovanje

Opisujući razvoj identiteta pripadnika manjinskih kultura, Martin i Nakayama (2010; prema Bartulović i Kušević, 2016) navode četiri faze toga procesa: faza neistraženoga identiteta, faza konformizma, faza otpora i separatizma te faza integracije. U fazi neistraženoga identiteta, pojedinac još nije svjestan svoje identitetske posebnosti i društvene pozicije vezane za identitet. Druga faza, faza konformizma, posebno je osjetljiva zbog nastojanja pripadnika manjine da se uklopi u dominantnu ili većinsku kulturu. Zbog takve potrebe, u višekulturnom i hijerarhijski strukturiranom društvu kod pripadnika manjine može doći do razvoja internaliziranog rasizma ili nekog drugog oblika negativnih stavova o vlastitoj kulturi. Iduća faza, faza otpora i separatizma rezultat je kulturnoga buđenja, odnosno većeg zanimanja i porasta privrženosti vlastitoj kulturi. Posljednju fazu izgradnje identiteta, fazu integracije, obilježava prihvaćanje grupnog identiteta, to jest razvijen osjećaj pripadanja svojoj grupi i poistovjećivanje s kulturom svoje grupe, što ne isključuje prihvaćanje drugih kulturnih skupina.

Taj je razvojni proces, osobito druga i treća faza, isprepleten s razdobljem školovanja, što znači da je posljedica i onoga kako su u školi predstavljene razlike, što se uči o manjinama i osvještavaju li se kritički odnosi između manjine i većine, osobito u kontekstu hijerarhijski uređenih društava. Slijedom toga, škola bi u demokatskom društvu uređenom na načelima jednakosti, nediskriminacije i pluralizma, trebala preuzeti ulogu posrednice i poticati ona znanja i vještine koji imaju integrativni potencijal za oblikovanja identiteta manjinskih i većinskih učenika.

1.4. Učenici pripadnici manjine i školski neuspjeh

Problemi slabijeg školskog uspjeha, prevelikog broja sati izostanaka iz škole i visoke stope preranog napuštanja sustava odgoja i obrazovanja, diljem su svijeta prisutni među učenicima koji pripadaju siromašnijim društvenim skupinama, uključujući djecu pripadnike pojedinih etničkih manjina (Patterson, i sur., 2007; Driessen, 2001; Farkas, 2014; Stearns, Glennie, 2006). Uzroci su mnogostruki, no u znanstvenoj se i stručnoj literaturi najčešće svode na dvije široke kategorije, od kojih se jedna odnosi na nedostatke u sustavu odgoja i obrazovanja, kao što su institucionalizirano stereotipiziranje i izostanak potrebne potpore (Patterson i sur., 2007), a druga na nedostatke vezane za učenike pripadnike manjina, njihove obitelji i manjinsku zajednicu, kao što su nizak stupanj obrazovanosti i reducirane obrazovne aspiracije, nezainteresiranost za učenje i školu, društveno neprihvatljivo ponašanje, prerane trudnoće i udaje i sl. (Stearns, Glennie, 2006).

1.4.1. Nedostaci odgojno-obrazovnog sustava

Iako za raspravu o školskom neuspjehu pojedinih kategorija učenika ni jedan nedostatak nije zanemariv, kategorija nedostatne potpore učenicima, osobito pripadnicima manjina, jest, dugoročno gledano, ključna, a proizlazi iz škola s takozvanim birokratskim etosom koji naglašava hijerarhiju moći, kontrolu, s usko definiranim ulogama i visoko propisanim kurikulumom. Takva birokratizacija obrazovanja institucionalizirana je ponajprije u SAD-u uslijed masovnih europskih imigracija na prijelazu u 20. stoljeće. Očekivalo se da bi se djeca imigranata trebala prilagoditi i asimilirati s dominantnom kulturom, napuštajući svoj jezik i običaje i usvojiti vrijednosti bijele srednje klase (Sleeter, 2001; prema Patterson 2007). Od sedamdesetih godina prošloga stoljeća mnogi autori tvrde da se postojeće društvene nejednakosti reproduciraju neovisno o inteligenciji ili sposobnostima učenika, a upravo obrazovni sustav zauzima glavnu ulogu u tom procesu. Glavnim zagovarateljem teorije reprodukcije ističe se Bourdieu smatrajući da se u obrazovanju odabir vrši na temelju brojnih kriterija, odnosno razlikama u kulturnim obrascima i obilježjima stila života stvarajući takozvani kulturni kapital koji se prenosi unutar vlastitog miljea iz generacije u generaciju (na primjer, korištenje jezika, interesi, ukus za umjetnost), na temelju čega se habitus jedne skupine razlikuje od one druge. Kulturni kapital ne može se steći u školi, niti ona može smanjiti razlike između kapitala različitih skupina učenika (Driessen, 2001). No, sustav obrazovanja organiziran je u kulturi dominantne statusne skupine, od učenika očekuje uklapanje u tu kulturu čime doprinosi širenju već postojećih razlika u društvu. Škola preuzima vodeće mjesto reprodukcije i isključivanja ondje gdje učitelji promiču kulturni kapital dominantne skupine nagrađujući učenike koji posjeduju takav kapital, dok s druge strane različitim oblicima kažnjavaju one koji ga nemaju (Tzanakis, 2011). Takozvana institucionalna diskriminacija javlja se u situacijama kada unutar školskog sustava za djecu pripadnike manjina vrijede unaprijed niža očekivanja u usporedbi s većinskim učenicima, stoga individualne odgovornosti trebaju biti ispitane u institucionalnom kontekstu (Farkas, 2014). Struktura škole mnogo otkriva o kulturi škole, jer su kulturne pretpostavke duboko ukorijenjene u nju (Patterson, i sur., 2007), a strukturna integracija, odnosno usvajanje uzajamnih mreža i odnosa, pretpostavka je stvaranju situacija u kojima se djeca različitih etničkih skupina igraju zajedno, polaze istu školu i slobodno vrijeme provode zajedno, što umanjuje mogućnosti za razvijanja predrasudnih stavova i diskriminacija (Šućur, 2000).

1.4.2. „Nedostaci“ vezani za učenika, njegovu obitelj i zajednicu

Leseman i sur. (1995; prema Driessen, 2001) ispitivali su učinke obiteljskih obilježja na postignuće djece u prvom razredu osnovne škole i pokazali kako, osim jezika kod kuće, pedagoške koncepcije

roditelja i kulturno-obrazovni kapital (osobine života) u obitelji predstavljaju snažnu vezu između etničkog podrijetla djeteta i njegove socijalizacije. Slabiji uspjeh manjinskih učenika dijelom se može pripisati i načinu na koji se nastavno osoblje odnosi prema različitosti i njihovim očekivanjima od učenika, posebice od onih koji dolaze iz kulturno drugačijih sredina koje obilježava masovno siromaštvo, nezaposlenost i niska razina obrazovanja. U literaturi se uz to vezuje teorija deficita, prema kojoj učenici iz obitelji s niskim primanjima ili oni koji pripadaju pojedinim manjinama, a riječ je o povijesno diskriminiranim skupinama, u školi ne ostvaruju dobre rezultate zbog nedostataka u njima samima, njihovim obiteljima ili zajednici u cjelini (Garcia i Guerra, 2004; Valencia & Black, 2002; prema Patterson, 2007). Freire (2002) smatra kako je bitna karakteristika obespravljenih samopodcjenjivanje, odnosno prihvaćanje mišljenja koje tlačitelji (u ovom slučaju učitelji i strukture) o njima imaju, a što je u literaturi opisano kao stigmatiziranje i samoispunjujuće proročanstvo. Opetovano slušanje o sebi kao o onima koji ništa ne znaju i ne mogu naučiti, koji su lijeni i neproduktivni od strane autoriteta, ističe Freire, dovodi do toga da i sami učenici počinju vjerovati u svoju nesposobnost. To drugim riječima znači da navedeni „ nedostaci “ zapravo ni nisu nedostaci učenika, njihovih obitelji ili manjinske zajednice u cjelini, nego, prvenstveno, strukturni nedostaci samog sustava odgoja i obrazovanja, uključujući njegove glavne aktere – učitelje i nastavnike, u prepoznavanju i rješavanju objektivnih poteškoća s kojima se takva djeca suočavaju. Ukoliko sustav po tom pitanju ostane netaknut, a objašnjenje poteškoća se prebacuje na povijesno diskriminiranu skupinu čiji članovi bez učinkovite vanjske pomoći ne mogu izići iz začaranog kruga nemoći, nastavlja se sa strategijom okrivljavanja žrtve.

1.5. Zadaće obrazovanja u višekulturnom društvu iz perspektive kritičke pedagogije

Kritički teoretičari vide obrazovanje kao jedan od oblika kulturnog djelovanja, pri čemu školovanje s jedne strane uvijek pretpostavlja pripremu za život, a s druge legitimira pojedine oblike društvenog života. Smatraju da škola funkcionira na načine koji racionaliziraju industriju znanja u slojeve podijeljene na klase, što je popraćeno, između ostaloga, reprodukcijom nejednakosti, rasizmom i seksizmom, fragmentirajući demokratske društvene odnose kroz naglasak na konkurentnost i kulturni etnocentrizam. Pritom je vrlo važna uloga učitelja koji bi trebali razumijeti ulogu koje školovanje ima u spajanju znanja i moći s vrijednosnim oblicima (proučavanje obrazovanja s obzirom na rasu, klasu, moć i spol) kako bi svoju poziciju mogli iskoristiti za razvoj kritičnih i aktivnih građana (McLaren, 2002). Freire (2002) smatra kako obrazovanje treba izmijeniti suprotnosti učitelj-učenik tako da obojica istovremeno budu i učenik i učitelj. Takozvano autentično obrazovanje prema njemu, ne provodi "A" za "B" ili "A" o "B", već "A" u zajedništvu s

"B", to jest posredovanjem svijeta. Nedovoljno razvijena kritička osviještenost i politička nezrelost pojedinca predstavlja oblik manipulacije, temeljnog instrumenta očuvanja dominacije, nadzirući mišljenje i djelovanje pojedinaca, vodeći ih prema prilagođavanju svijetu. Upravo iz tog razloga bitno je interkulturno obrazovanje, usmjereno na analizu opresivnih društvenih odnosa, borbu protiv predrasuda i diskriminacije te transformaciju društva prema stanju pravednosti (Bartulović, Kušević, 2016).

2. Romi kao marginalizirana manjina u hrvatskom odgojno- obrazovnom sustavu

2.1. Romi kao posebno osjetljiva skupina

U novijoj europskoj povijesti dva su naroda - Židovi i Romi - bili obilježeni kao skupine niže vrste. Šiber (1998) smatra kako ono što vrijedi za Židove, u 90% slučajeva vrijedi i za Rome, s tom razlikom što je židovski identitet ukorijenjen u religiji, koja određuje i nacionalno pripadništvo, dok se kod Roma religija ne pojavljuje kao integrirajući faktor njihova identiteta.

Tridesetih godina prošlog stoljeća njemački su nacisti uveli niz radikalnih represivnih mjera protiv pripadnika oba naroda, poznatih kao projekt *Endlösung* (*Konačno rješenje*) koje su se, osim u nacističkoj Njemačkoj i fašističkoj Italiji, provodile i u drugim europskim zemljama. Među njima je bila i Nezavisna Država Hrvatska, u kojoj je ultranacionalistička ustaška vlada Ante Pavelića uvela rasne zakone i pokrenula etničko čišćenje Židova, Srba i Roma, dijelom i kroz njihove deportacije u koncentracijske logore, poput Jasenovca, u kojima je većina pogubljena (UNICEF, 2015). Stradanje Roma označeno je terminom *O Baro Porrajmos*, što u prijevodu s romskog jezika znači *Veliko uništavanje.*

Iako je položaj Roma u Europi nakon tog razdoblja poboljšan, oni su i dalje bili društveno marginalizirani u svim europskim zemljama. Godine 2000. Odbor Ujedinjenih naroda za ukidanje svih oblika rasne diskriminacije svrstao je romske zajednice u kategoriju zajednica koje se nalaze u najnepovoljnijem položaju i koje su najviše izložene diskriminaciji u suvremenom svijetu. Od tada se počelo sve intenzivnije govoriti o Romima kao manjinskoj skupini kojoj je potrebna učinkovita društvena zaštita i pomoć za izlazak iz začaranog kruga ekstremnog siromaštva, obespravljenosti i visoke razine socijalne isključenosti (Farkas, 2014).

Izvješće o stanju temeljnih prava u Europskoj uniji (2013. - 2014.; prema Bartulović, Kušević

2016), pokazuje da se u državama članicama krše temeljna prava građana kroz institucionalnu diskriminaciju i velik broj zločina iz mržnje potaknutih rasizmom, ksenofobijom, vjerskom netolerancijom ili predrasudama na temelju invaliditeta, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta pojedinca. Kao dokaz tomu često se navode slučajevi diskriminacije i opresije nad pripadnicima romske nacionalne manjine. Iako predstavljaju jednu od najbrojnijih nacionalnih manjina u Europi, Romi, u odnosu na druge manjine, i danas nerazmjerno više trpe zbog diskriminacije, govora mržnje, rasnih predrasuda, siromaštva i isključenosti (UNICEF, 2015). Odnos prema njima ima dualni karakter: s jedne strane im se ograničava i onemogućava integracija u dominantno društvo, a s druge se strane od njih traži da se odreknu svoje kulture. Na tom tragu, Mitrović (1990; prema Šućur, 2000) drži kako se integracija Roma provodi kao obrnuta akulturacija, što podrazumijeva promjenu intrinzične romske kulture, bez istovremenog poticanja procesa kulturne adaptacije, tj. promjena ekstrinzične kulture.

Takve promjene imaju poguban utjecaj na mlađe generacije Roma. Prema *Konvenciji Ujedinjenih naroda o pravima djeteta*, države potpisnice su dužne štititi i promicati prava sve djece bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kako bi ona razvila sve svoje potencijale i pridonijela razvoju sebe, svoje obitelji i društvene zajednice u cjelini. Takav optimizam nije primjenjiv na veliku većinu romske djece, budući da su mogućnosti za razvoj njihovih potencijala i uspjeh u životu sužene i zapriječene negativnim stavovima prema njima i njihovim zajednicama od strane većinskog stanovništva (UNICEF, 2015), ali i strukturnim zaprekama koje nadživljavaju poboljšanja formalno-pravnih pretpostavki jednakosti.

2.2. Kratka povijest i demografska obilježja hrvatskih Roma

Romi žive u Republici Hrvatskoj više od 600 godina (Vojak, 2004). Prema popisu stanovništva iz 2011. godine bilo ih je oko 17.000, iako se drži da je njihov stvarni broj bio i ostao višestruko veći. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, u Hrvatskoj ih je bilo 9.463, a prema onome iz 2011. godine njihov je broj na nacionalnoj razini iznosio 16.975.

Prema kategoriji „narodnost-starost“, u dobnom razredu od 5. do 14. godine života 2011. godine je u Hrvatskoj bilo 4.874 pripadnika romske nacionalne manjine (Državni zavod za statistiku), što znači da ih je više od četvrtine (28, 71%) trebalo biti uključeno u sustav odgoja i obrazovanja. Za usporedbu, godine 2001. bilo je 6.304 Roma starih 10 godina i više godina, a 1.400 (22,2%) ih je bilo nepismenih (12,1% muškaraca i 32,4% žena). Završenu osnovnu školu imala je tek četvrtina Roma i manje od petine Romkinja (Pokos, 2005).

ŽUPANIJA	BROJ ROMA
Zagrebačka županija	258
Krapinsko-zagorska županija	3
Sisačko-moslavačka županija	1.463
Karlovačka županija	26
Varaždinska županija	711
Koprivničko-križevačka županija	925
Bjelovarsko-bilogorska županija	391
Prmorsko-goranska županija	1.072
Ličko-senjska županija	21
Virovitičko-podravska županija	14
Požeško-slavonska županija	13
Brodsko-posavska županija	1.178
Zadarska županija	12
Osječko-baranjska županija	1.874
Šibensko-kninska županija	22
Vukovarsko-srijemska županija	253
Splitsko-dalmatinska županija	8
Dubrovačko-neretvanska županija	11
Istarska županija	858
Međimurska županija	5.107
Grad Zagreb	2.755
UKUPNO	16.975

Tabela 1. Broj Roma po županijama prema popisu stanovništva iz 2011. godine

Zajednicu Roma u Republici Hrvatskoj karakterizira dobna struktura s izrazito visokim postotkom djece i niskim postotkom starijih. Više od polovice (55,4%) mlađe je od 19 godina, što ukazuje na nesrazmjer između visoke stope rođenih i relativno kratkog životnog vijeka. Romsko stanovništvo najmlađe je u Hrvatskoj, prosječne dobi od 21,9 godina, dok je prosječna dob ostalog stanovništva 41,7 godina (UNICEF, 2015). Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, u Republici Hrvatskoj živjelo je 16.975 Roma, odnosno 0,41% ukupnog stanovništva. Prema spolnoj strukturi gotovo su izjednačeni (8.542 Roma, 8.433 Romkinja). Glede teritorijalne raspodjele, većina Roma živi u Međimurskoj županiji (5.107 ili 30% svih Roma), Gradu Zagrebu (2.755 ili 16% svih Roma) te Osječko-baranjskoj županiji (1.874 ili 11% svih Roma). Najmanje Roma nastanjeno je u Dalmaciji, Lici, Gorskom kotaru, Hrvatskom Zagorju i dijelovima Slavonije (Državni zavod za statistiku).

Godina popisa	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Broj Roma	405	1.262	313	1.257	3.858	6.695	9.463	16.975

Tabela 2. Broj Roma prema popisu stanovništva 1948.-2011. godine (Državni zavod za statistiku)

Značajno smanjenje romske populacije zabilježeno je u popisu stanovništva iz 1961. godine, što je bila posljedica njihovih masovnih stradanja tijekom Drugoga svjetskog rata, ali i njihova straha od deklariranja svoje pripadnosti zbog iskustva progona tijekom rata (UNICEF, 2015). Iako najveći broj Roma živi u Europi (6 milijuna prema procjeni Vijeća Europe iz 2011. godine), njihov je stvarni broj i danas teško odrediti zbog razlika među državama članicama u pravnom priznanju Roma kao nacionalne manjine/etničke skupine i neujednačenim odnosima državnih vlasti prema njima, što negativno utječe na njihovu etničku homogenizaciju i opredjeljivanje (Hrvatić, 2014).

2.3. Dimenzije diskriminacije i marginalizacije Roma

Naselja u kojima Romi žive prostorno su izdvojena i izolirana, što minimizira kontakte s većinskom okolinom (prostorna segregacija) (Šućur, 2000). S nedostatno razvijenom urbanom infrastrukturom, ali i iznimno niskom kvalitetom (ili nepostojanjem) socijalnih usluga poput vrtića, škola, zdravstvenih ustanova ili javnog prijevoza, participacija i integracija Roma u društvo u velikoj je mjeri otežana (Hrvatić, 2014). Segregirana i marginalizirana romska naselja često prate brojni konkretni problemi koji ugrožavaju dobrobit djece, osobito u ruralnim područjima, a takva izolacija i stigmatizacija romskih naselja nikako ne doprinosi uspješnoj integraciji romske djece u odgojno-obrazovni sustav (UNICEF, 2015).

Osim prostorne segregacije i društvene marginalizacije, Romi su, logično, i ekonomski marginalizirani. Kroz povijest su se uglavnom bavili zanimanjima koja su naslijedili od svojih predaka i koji su im osiguravali preživljavanje u migracijskim uvjetima. Riječ je o pomoćnim poslovima i obrtima koji nisu imali ugled u širim zajednicama u koje su se doseljavali, kao što su zabavljači, glazbenici, krotitelji životinja, akrobati, kovači, korpari i sl. Zbog ograničenih potreba za njihovim specifičnim znanjima i vještinama, bili su prisiljeni raspršiti se kao manje skupine na širim područjima, zbog čega ne samo da su živjeli odvojeno od domaćeg stanovništva nego i jedni od drugih. Posljedica toga je različitost jezika kojima govore Romi te njihova labava svijest i

privrženost zajedničkom identitetu. Štoviše, tjekom stoljeća su, pod utjecajem industrijalizacije, mnoga tradicionalna romska zanimanja nestajala, a kako je velikoj većini bila osporena mogućnost stjecanje novih znanja i umijeća kroz sustav odgoja i obrazovanja, i današnja njihova zanimanja su glavnom niskostatusna, poput sitne trgovine i preprodaje te povremenih radova u građevinarstvu i poljoprivredi. Takva zanimanja iziskuju slabu izobrazbu i osposobljenost, ali im, s druge strane, osiguravaju samoodrživost u okolnostima migratorskog života (Šućur, 2000). Diskriminacija i marginalizacija po različitim osnovama ostale su kočnicom razvoja socijalnoga i kulturnog kapitala Roma, što i nadalje ima pogubne posljedice za njihovu zapošljivost, a time i za stjecanje ekonomskog kapitala koji romskim obiteljima ostaje na raspolaganju (UNICEF, 2015). Priliku za premošćivanje jaza između romskoga i neromskog stanovništva, a time i za unaprjeđenje života Roma, Svjetska banka vidi u punom uključivanju Roma u društvo u cjelini i tome pridaje makroekonomsku važnost, objašnjavajući kako većinsko stanovništvo u svim europskim zemljama stari i dolazi do smanjenja radne snaga. Suprotno tome, romska populacija je u prosjeku mlada i brojčano raste, a u nekim istočnoeuropskim zemljama čini petinu novih sudionika na tržištu rada (Farkas, 2014), zbog čega bi obrazovanje Roma morao postati imperativ u razvijenim europskim zemljama.

2.4. Žene Romkinje – žrtve trostruke diskriminacije

Brojni izvještaji pokazuju kako su Romkinje često isključene iz prilika za školovanjem, ili izravnom socijalnom diskriminacijom ili zato što im tradicionalne romske vrijednosti nameću druge prioritete (Report on Romani Women from Central and Eastern Europe, 2002; prema Šikić-Mićanović, 2005; Pribičević-Gelb, 1998). Nekada su djeca učila sudjelujući u obiteljskim poslovima zajedno s odraslima. Današnja obitelj je svoju obrazovnu funkciju prepustila školi. Rezultat toga je oslobađanje od dominantnog utjecaja obitelji i sve većeg izražavanja autonomije i slobode pojedinca, pa tako i žena koje u društvenom životu postaju ravnopravne s muškarcima te se sve više oslobađaju patrijarhalne stege. Slika žene, njezino dostojanstvo i bit, raspadom patrijarhalne obitelji i njezinom emancipacijom, ne može se reducirati samo tek na nezaobilazan čin rađanja i podložnosti muškarcu (Skledar, 2001).

Romkinje često trpe trostruku diskriminaciju - na osnovi socijalnog statusa, etničke pripadnosti i roda, odnosno zato što su siromašne, što su Romi i što su žene. „Rana udaja, višestruko rađanje i njihova središnja uloga u domaćinskim poslovima, čuvanju djece te reproduciranju tradicionalnih romskih kulturalnih normi, često prerano određuju sudbine mnogih romskih žena. Dakle, Romkinje su zbog toga inferiorne u pristupu različitim oblicima kapitala, što zapravo određuje i njihov

marginalni položaj“ (Šikić-Mićanović, 2005, 203). Jedan od razloga zbog kojeg je obrazovanje za Romkinje često ograničen, jest naum da se kontrolira ženska seksualnost, pa se odmah nakon ulaska u pubertet udaju da bi se spriječili seksualni eksperimenti. Bilo koja promjena njihove uloge (npr. viša razina obrazovanja ili zaposlenje) doživljavala bi se kao odricanje od romskog identiteta (Refugee Women's Resource Report, 2002; prema Šikić-Mićanović, 2005). RECI+ i druga slična istraživanja potvrđuju deprivilegirani položaj Romkinja i životna iskustva djece Roma, navodeći ograničen pristup i uključivanje u odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu te prisutnost i razine uspjeha u formalnom obrazovnom sustavu. Uslijed tradicionalnih pravila, djevojčice češće "ispadaju" iz sustava obrazovanja u ranoj dobi, nemaju prilike steći potpuno obrazovanje i vještine, što bi im omogućilo mijenjanje postojeće kulturne prakse koje negativno djeluje na njhovu, ali i dobrobit njihove djece. Dodatno loši životni uvjeti od kojih se izdvajaju siromaštvo, neodgovarajuća prehrana, neprikladno stanovanje i nedostatak pristupa zdravstvenim uslugama nepovoljno utječu na skrb o sebi i svojim obiteljima, što potvrđuje i 21% žena iz uzorka spomenutog istraživanja, navodeći da nikada nisu imale bilo kakvo zdravstveno osiguranje, osim kao dio državne potpore budućim majkama za vrijeme trudnoće (UNICEF, 2015).

2.5. Samopercepcija i percepcija Roma

Fokusirajući se na sociokulturna obilježja romskog stanovništva, autorica Anka Mišetić i suradnici proveli su empirijsko istraživanje o tome kako Romi sebe vide. Od ispitanika se tražilo da izdvoje jedno od pet ponuđenih obilježja koje, po njihovom mišljenju, najbolje opisuje Rome kao etničku i društvenu skupinu. Obilježja su se odnosila na karakteristike tradicionalne romske kulture (folklor, tipični obrti, običaji, jezik) te dominantno socioekonomsko obilježje, siromaštvo, koje ih utvrđuje u položaju ekonomski marginalizirane skupine. Rezultati istraživanja su potvrdili da Romi sebe kao društvenu skupinu dominantno doživljavaju kroz odrednicu siromaštva (53% ispitanika). Ti su nalazi u suprotnosti s istraživanjima romske populacije u Srednjoj i Istočnoj Europi, osobito u Madžarskoj, u kojima se pokazala sklonost Roma da svoj identitet oblikuju definirajući se kroz razlike spram drugih, pri čemu su najčešći elementi identiteta bili boja kože, podrijetlo, jezik i životni stil/kultura (Szekelyi, Csepeli, Orkeny, 2003; prema Mišetić, 2005).

Segregacija Roma često se spominje povezana sa socijalnom distancom do koje dolazi među pojedincima ili društvenim grupama, a odnosi se na osjećaj udaljenosti ili distanciranosti među njima. Ispitivanje socijalne distance bilo je i dio istraživanja u okviru znanstvenoistraživačkog projekta *Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima*, u kojem je bilo ispitano 1.978 srednjoškolaca. Rezultati su pokazali da 41,4 % ispitanika smatra kako Romi nisu dobrodošli

u zemlji u kojoj žive. Visoki stupanj socijalne distance prema njima vide kao posljedicu nekoliko faktora: rijetki kontakti romskoga i ostalog stanovništva, postojanje predrasuda prema Romima te slabo poznavanje romske kulture (Hrvatić, 2014). Činjenica da neromski roditelji ispisuju djecu iz škola koju pohađaju romski učenici rezultira segregacijom cijelih škola, a stanje je takvo da su i u redovnim školama Romi često odvojeni od većine u razrednim odjeljenjima, zasebnim razredima, usmjereni su u posebne škole, pa čak i u škole za djecu s intelektualnim teškoćama (Farkas, 2014).

2.6. Romi u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu

Niska razina obrazovanosti je problem koji pogađa pripadnike romske nacionalne manjine u Europi i Hrvatskoj (Rostas, 2013). Godine 2002./2003. gotovo jedna trećina romske djece nije pohađala školu (Farkas, 2014). Među romskim učenicima sa završenom osnovnom školom, vrlo malo ih prelazi u srednju školu, a zanemariv broj ih je u višem i visokom obrazovanju.

	2015./2016.	**2016./2017.**	**2017./2018.**	**2018./2019.**
Broj djece u programima predškolskog odgoja	**1.026** (513 m, 513 ž)	**1.118** (600 m, 518 ž)	**1.020** (535 m, 485 ž)	**993** (535 m, 458 ž)
Broj djece u osnovnoškolskom sustavu	**5.420** (2.680 m, 2.740 ž)	**5.263** 2.640 m, 2.623 ž)	**5.134** (2.589 m, 2.545 ž)	**4.983** (2.496 m, 2.487 ž)
Broj djece u srednjoškolskom sustavu	**746**	**820**	**805** (446 m, 359 ž)	**760** (401 m, 359 ž)
Broj učenika u produženom boravku	**318** (169 m, 149 ž)	**282** (130 m, 152 ž)	**357** (172 m, 185 ž)	**785** (406 m, 379 ž)
Broj učenika koji uče hrvatski jezik	X	**403** (196 m, 207 ž)	**336** (166 m, 170 ž)	**380** (200 m, 180 ž)
Broj romskih razrednih odjela	X	**61**	**60**	**65**

Tabela 3. Zastupljenost romske djece u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu

(podaci preuzeti sa stranica Vlade Republike Hrvatske; izvor: Izvješće o provedbi nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2016., 2017. i 2018. godinu)

Za oslikavanje postojeće situacije, uzet ćemo kao primjer Međimursku županiju, kao onu s najvećim udjelom romske populacije. Romska djeca čine oko 8% svih učenika u Međimurskoj županiji. U školskoj godini 2010./2011. predškolskim je odgojem bilo obuhvaćeno 223 romske djece, od čega 93 u predškolskim ustanovama i 130 u programima predškole (Ured državne uprave Međimurske županije, 2012; prema Tonković, 2017). Osnovnu školu je pohađalo 1.489 učenika Roma, dok je srednju školu nastavilo tek 88 romskih učenika (Državni zavod za statistiku, 2011). Veliki problem predstavljaju prijelazi u peti i u osmi razred osnovne škole, pa je tako broj romskih učenika upisanih u prvi razred u školskoj godini 2004./2005., u petom razredu bio smanjen za 21,29%, dok je u osmom razredu on smanjen za gotovo 75% (Ured državne uprave Međimurske županije, 2012; prema Tonković, 2017).

2.6.1. Predškolski odgoj i obrazovanje

Sustav predškolskog odgoja velikim je dijelom prepušten inicijativi i organizaciji lokalnih zajednica, čime se stvaraju značajne razlike u obuhvatu djece ranim i predškolskim odgojem i obrazovanjem među regijama. Programi predškole nisu jednoobrazni niti ujednačeni prema trajanju i kvaliteti te bez uspostavljenog sustavnog mehanizma osiguranja ujednačene kvalitete. Raspoloživi podaci za djecu Rome pokazuju kako znatno veći postotak djece Roma pohađa jednogodišnje programe predškole neposredno prije polaska u obaveznu osnovnu školu u dobi od 5/6 godina (oko 55%). Premda to ohrabruje, to nije tako dobro kao redovni predškolski odgoj, jer programi predškole, kako se izvještava, zasad nisu jednoobrazni. Prethodni izvještaji pokazuju da upis djece Roma u prvi razred može biti odgođen na temelju loših rezultata testiranja, za koje se govori da su ponajviše posljedica ograničenog znanja hrvatskog standardnog jezika. Neosporno je da je kvalitetan predškolski odgoj za djecu Rome od temeljne važnosti jer to izrazito poboljšava njihovu jezičnu pripremljenost i spremnost za osnovnu školu. Premda mnogi roditelji Romi i njihova djeca prihvaćaju i podržavaju neku vrst predškolskog programa u zajednici, neke javno ili privatno financirane predškolske usluge i igraonice etnički su segregirane, pa su time ograničene mogućnosti društvenog ispreplitanja i integracije (UNICEF, 2015).

Nalazi i preporuke Izvještaja osobito su značajne u ovom trenutku, budući da nedavna strategija Europske komisije do 2020. godine traži da države članice i države koje žele pristupiti Europskoj uniji razrade nacionalne strategije za uključivanje Roma. K tome, jedan od dugoročnih ciljeva *Desetljeća za uključivanje Roma* od njegovog pokretanja 2005. godine jest i dvogodišnji predškolski odgoj za svu djecu Rome. Dok se bližimo svršetku *Desetljeća za uključivanje Roma*,

važno je moći pokazati da je u nizu zemalja ostvaren napredak. Rezultati posljednjeg Izvješća, onog iz 2018. godine, a koje se odnosi na područje obrazovanja djece pripadnika romske nacionalne manjine, su sljedeći: početkom pedagoške godine 2017./2018. u programima predškolskog odgoja bilo je obuhvaćeno 1.020 (535 dječaka, 485 djevojčica) djece, dok je početkom pedagoške godine 2018./2019. u programima predškolskog odgoja i predškole bilo uključeno 993 (535 dječaka, 458 djevojčica) djece (Vlada Republike Hrvatske, 2019).

2.6.2. Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje

U osnovnom odgoju i obrazovanju višestruke su zapreke koje prate učenike Rome tijekom školovanja. Glede institucionalnih poteškoća, navode se izostanak realizacije nastave na manjinskom jeziku, nepostojanje učitelja koji vladaju romskim jezikom i pismom, nedovoljno poznavanje hrvatskog standardnog jezika na kojemu se održava nastava, etnička segregacija po razrednim odjeljenjima (Hrvatić, 2014), dok RECI+ istraživanje govori o utjecaju okoline i nedostatku afiniteta samih učenika kao što su ograničeno sudjelovanje i slabe razine napretka i uspjeha, niska motivacija, niska očekivanja i manjak poticaja od strane nastavnika, padanje i ponavljanje razreda u kritičnoj dobi, rasističko maltretiranje učenika Roma koje se uglavnom ignorira, nelagoda učenika Roma koji se osjećaju nesigurnima i inferiornima zbog negativnih stavova, prerano napuštanje obrazovnog sustava (UNICEF, 2015).

Uvođenjem i provedbom niza pozitivnih mjera nastoje se premostiti prepreke s ciljem poboljšanja napredovanja i postignuća učenika Roma, podizanja razine svijesti o važnosti obrazovanja kako bi se spriječilo često preuranjeno napuštanje školovanja. Kao preduvjet integraciji i uspješnom završetku osnovnog obrazovanja, Ministarstvo znanosti i obrazovanja osiguralo je produženi boravak, učenje hrvatskog jezika, financiranje rada romskih pomagača koji zajedno s učiteljem pomažu u pisanju domaćih zadaća tijekom produženog boravka te svladavanju školskog gradiva, provedbu izvanučioničke nastave (školski izleti, školske ekskurzije, terenska nastava te škola u prirodi) na što je iz Državnog proračuna u 2018. godini ukupno utrošeno 3.318.698,60 kn.

Smanjenje broja učenika vidljivo je i u osnovnoškolskom sustavu. Na početku školske godine 2017./2018., osnovnu školu je pohađalo 5.134 učenika, od čega 2.589 muških i 2.545 ženskih, dok ih je na početku 2018./2019. bilo uključeno 4.983 (2.496 učenika i 2.487 učenica). Nadalje, na početku školske godine 2018./2019. uključeno ih je 785 (406 učenika i 379 učenica) u produženi boravak, što je značajno povećanje u odnosu na prethodnu godinu (357 (172 učenika, 185 učenica)). Posebnu pomoć u učenju hrvatskog jezika, koja se osigurava uz produženi boravak, na početku

školske godine 2018./2019. imalo je 380 (200 muških, 180 ženskih) učenika, više nego u prethodnom razdoblju kada je u ovu aktivnost bilo uključeno 336 (166 muških, 170 ženskih) djece. Razrednih odjela u koje su uključeni samo učenici pripadnici romske nacionalne manjine na početku školske godine 2018./2019. bilo je 65, dok ih je početkom školske godine 2017./2018. bilo 60, što je dakle povećanje za 5 razreda u odnosu na prethodnu godinu. Iako je jedan od posebnih ciljeva *Akcijskog plana* bio smanjivanje broja razrednih odjela s isključivo romskom djecom, ovdje se navodi kako to ovisi o mreži škola i upisnih područja gdje postoje razredni odjeli u kojima su samo Romi i to kako bi se uspostavila ravnoteža broja učenika Roma u odnosu na druge učenike. Od ukupno 65 romskih odjela, 2 odjela su u Primorsko-goranskoj županiji, 2 u Koprivničko-križevačkoj županiji, 5 u Varaždinskoj županiji, 2 u Brodsko-posavskoj županiji te 54 u Međimurskoj županiji. Od ukupnog broja učenika pripadnika romske nacionalne manjine, u Međimurskoj županiji je 1.640 (828 dječaka, 812 djevojčica) učenika osnovnih škola (33%). U Međimurskoj županiji je ukupno 265 razrednih odjela u kojima se školuju pripadnici romske nacionalne manjine, od kojih je 211 mješovitih te 54 razrednih odjela u kojima su isključivo romski učenici. Napominjemo, to se odnosi na osnovne škole s visokim postotkom romske populacije, a to su OŠ Kuršanec 71,6 %, OŠ Dr. Ivana Novaka Macinec 80,4%, OŠ Tomaša Goričanca Mala Subotica 42% (uključujući područnu školu Držimurec-Strelec u kojoj se nalazi 100% učenika Roma), OŠ Vladimira Nazora Pribislavec 61,2% (Vlada Republike Hrvatske, 2019).

Na posebne izdatke koji uključuju troškove produženog boravka, plaće romskih pomagača, maturalna putovanja, škole u prirodi/izvanučioničke nastave te smještaja u domu, u 2016. godini je iz Državnog proračuna ukupno utrošeno 1.940.859,24 kn, a u 2017. godini 3.179.616,40 kn, odnosno čak 63,8% više. Jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave također predaju izvještaje o pruženoj potpori, primjerice izdatke kupnje udžbenika ili troškova prijevoza, gdje je, konkretnije Međimurska županija za prijevoz 1.622 romska učenika osnovnih škola u 2017. godini izvdvojila 245.960,80 kuna, a u suradnji s *Fondom europske pomoći za najpotrebitije* (FEAD) sufinancirala prehranu za 900 romskih učenika u ukupnom iznosu od 671.642,74 kune, provodeći projekt "Školski obroci svima", koji se provodi u partnerstvu s 23 osnovne škole s područja Međimurske županije, čime uključuje oko 1.500 učenika, a sve s ciljem ublažavanja najgorih oblika dječjeg siromaštva u obliku osiguravanja redovite prehrane u sklopu školske kuhinje. Valja uz to napomenuti da Međimurska županija provodi i projekt "Škole jednakih mogućnosti" koji za cilj ima integrirati učenike s teškoćama u redovno obrazovanje uz podršku pomoćnika u nastavi. Sam taj projekt sufinanciran je iz *Europskog socijalnog fonda*, obuhvaća 60 korisnika, od čega je 10 učenika pripadnika romske nacionalne manjine i za što je u 2017. godini bilo izdvojeno ukupno 2.132.487,99 kuna (Vlada Republike Hrvatske, 2018).

Slika 1. Dvojezični natpis (na hrvatskom i romskom jeziku) na vratima ureda školske pedagoginje u jednoj od ispitanih škola

2.6.3. Srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje

Vidljiv je porast broja učenika upisanih u prve razrede trogodišnjih srednjih škola, no i početkom 2017./2018. školske godine daleko je veći broj (540 (330 dječaka, 210 djevojčica)) učenika koji nastavljaju obrazovanje u trogodišnjim srednjoškolskim programima u odnosu na broj učenika u četverogodišnjim programima (144 (40 dječaka, 104 djevojčica) učenika). Ističu se i mjere osiguravanja uvjeta za uspješno školovanje, tj. osiguravanjem srednjoškolskih stipendija i smještajem učenika u učeničke domove, značajnije se pospješuje upis te pohađanje srednje škole. Ministarstvo znanosti i obrazovanja je u 2016. godini osiguralo stipendije za 675 (373 dječaka, 302 djevojčica) učenika, na što je iz Državnog proračuna utrošeno ukupno 2.950.900,00 kn, a u 2017. godini broj stipendija je povećan na 689 (373 dječaka, 316 djevojčica), za što je utrošeno 3.488.411,44 kn, odnosno 18% više nego prethodne godine (Vlada Republike Hrvatske, 2018, 9). Ohrabruje, međutim, što je sada broj Romkinja na visokoškolskim studijima veći od broja Roma muškaraca u svim akademskim godinama, ali je u nacionalnim razmjerima još uvijek općenito niži. Podaci također pokazuju da se od 2010. godine (u usporedbi s muškim sudionicima) povećava sudjelovanje Romkinja u obrazovanju odraslih i u neformalnim obrazovnim programima (UNICEF, 2015).

Stvaranje kadrovske osnove, odnosno školovanje odgajatelja i učitelja Roma te osposobljavanje učitelja i romskih pomagača za interkulturno obrazovanje, primarni je zadatak ka realizaciji modela odgoja i obrazovanja za Rome. Filozofski fakultet u Zagrebu utemeljio je studij/katedru romskog jezika, a zasebne katedre ili sadržaje romskog jezika i kulture trebali bi slijediti i studiji predškolog odgoja te učiteljski studij (Hrvatić, 2014).

2.7. Obrazovne promjene za puno uključivanje Roma u hrvatsko društvo

Europska komisija smatra da je u poticanju obrazovanja Roma nužno osigurati integrirani pristup. Od država članica traži sljedeće korake: eliminirati segregaciju u školama i zloupotrebu obrazovanja s posebnim potrebama, provoditi potpuno obvezno obrazovanje i promicati strukovno osposobljavanje, povećati broj upisanih u obrazovanje i skrb u ranome djetinjstvu, poboljšati osposobljavanje nastavnika i školsko posredovanje te podizanje svijesti roditelja o važnosti obrazovanja. Države članice se poziva da se Rome ne diskriminira, već da se prema njima postupa kao prema svim drugim osobama s jednakim pristupom svim pravima koja su zajamčena *Poveljom Europske unije o temeljnim pravima* (Farkas, 2014).

U Republici Hrvatskoj je *Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina* iz 2002. godine

Romima zajamčena puna zaštita kao nacionalnoj manjini, premda 1990-ih nisu bili priznati kao nacionalna manjina, već kao etnička skupina. Članak 14. *Ustava Republike Hrvatske* govori o jednakosti prava i slobode svih građana Republike Hrvatske, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama, dok se Člankom 15. jamči ravnopravnost pripadnika svih nacionalnih manjina, mogućnost općeg biračkog prava, prava na biranje zastupnika u Hrvatski sabor, sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, slobodno služenje svojim jezikom i pismom te kulturna autonomija (Ustav Republike Hrvatske) .

Prvi *Nacionalni program za Rome* hrvatska je vlada donijela 2003. godine (Vlada Republike Hrvatske, 2003), nakon čega se Republika Hrvatska pridružila *Desetljeću za uključivanje Roma 2005.-2015*. Spomenute inicijative iznjedrile su nacionalne projekte *Akcijski plan za Desetljeće za uključivanje Roma 2005.-2015.*, koji je nadopunjen *Nacionalnom strategijom za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020.*

2.7.1. Nacionalni programi za Rome

Vijeće Europe i Europska unija osobitu pozornost posvećuju problematici Roma kao najbrojnijoj nacionalnoj manjini u Europi, ocijenivši položaj romske zajednice težim od položaja drugih manjinskih zajednica te stoga potiču zemlje članice Europske unije kao i druge zemlje u regiji na sustavno rješavanje problema i poboljšanje uvjeta života Roma. Nastojeći potaknuti slabu obrazovanost, neuključenost u formalne oblike rade glede specifičnog načina života i drugih karakteristika zbog kojih su Romi u većoj ili manjoj mjeri ekonomski, prostorno, kulturno i politički marginalizirani, Vlada Republike Hrvatske je 2003. godine donijela *Nacionalni program za Rome*. Dvije godine kasnije, 2005. Republika Hrvatska sa susjednim zemljama i zemljama u regiji (Bugarska, Češka, Madžarska, Makedonija, Rumunjska, Slovačka, Srbija i Crna Gora) pristupa *Desetljeću za uključivanje Roma, 2005. - 2015.*, postavivši ciljeve u područjima obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja i stanovanja (Vlada Republike Hrvatske, 2012). Provedba *Desetljeća* u Republici Hrvatskoj ocijenjena je neujednačenom u mnogim područjima te istaknuta potreba postavljanja eksplicitnih ciljeva za svako područje koje se tiče Roma kao i razvijanje indikatora za praćenje napretka tijekom vremena. Sukladno tome, Vlada Republike Hrvatske na sjednici održanoj 29. studenoga 2012. godine, donijela je *Nacionalnu strategiju za uključivanje Roma*, za razdoblje od 2013. do 2020. godine, koja se nadograđuje na *Nacionalni program za Rome* iz 2003. godine, redefinirajući nacionalne prioritete, načine provedbe i poduzimanje posebnih mjera

sukladno izmijenjenim društvenim i političkim okolnostima ostvarenom napretku i daljnjim izazovima u procesu uključivanja i poboljšanja socio-ekonomskog položaja Roma (Vlada Republike Hrvatske, 2013).

Kako bi se definirao način provedbe *Strategije*, izrađen je *Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2015. godine*, koji je obuhvaćao sljedeća područja: obrazovanje, zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život, zdravstvenu zaštitu, socijalnu skrb, prostorno uređenje, stanovanje i zaštitu okoliša, uključivanje romske nacionalne manjine u kulturni i društveni život, statusna rješenja, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava, unaprjeđenje prikupljanja statističkih podataka i usklađenost programa s međunarodnim standardima te prihvaćenim ugovorima na području ljudskih i manjinskih prava. Kao što je i prethodno spomenuto, jedan od ključnih problema romske manjine jest nedostatak obrazovanja. *Akcijskim planom* se među općim ciljevima u domeni obrazovanja ističu: poboljšanje pristupa kvalitetnom obrazovanju uključujući obrazovanje i skrb pruženu u ranom djetinjstvu, ali i osnovnog, srednjeg i sveučilišnog obrazovanja s posebnim naglaskom na uklanjanje moguće segregacije u školama, sprječavanje preuranjenog prekida školovanja i osiguravanje lakšeg prijelaza iz škole do zaposlenja. Od posebnih ciljeva navode se: podizanje kvalitete i učinkovitosti obrazovanja djece pripadnika romske nacionalne manjine, povećanje obuhvata romske djece oba spola predškolskim odgojem i obrazovanjem te podizanje razine kvalitete predškolskog odgoja i obrazovanja djece pripadnika romske nacionalne manjine, izjednačavanje obuhvaćenosti osnovnoškolskim obrazovanjem djece pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na prosjek upisa osnovnoškolskog obrazovanja na razini Republike Hrvatske te izjednačavanje završnosti osnovnoškolskog obrazovanja djece pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na prosjek završnosti osnovnoškolskog obrazovanja na razini Republike Hrvatske, do 2020. godine ukidanje svih razrednih odjela koje pohađaju samo učenici pripadnici romske nacionalne manjine te smanjenje razliku između prosječnog obuhvata i završnosti srednjeg i visokog obrazovanja pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na prosječni obuhvat i završnost srednjeg obrazovanja na razini Republike Hrvatske. *Akcijski plan* za ostvarenje prethodno navedenih ciljeva predlaže sljedeće mjere: stručno usavršavanje učitelja i stručnih suradnika u osnovnim školama, sufinanciranje roditeljskog udjela za pripadnike romske nacionalne manjine u integriranim programima predškolskog odgoja, sufinanciranje programa predškole za pripradnike romske nacionalne manjine, upis djece romske nacionalne manjine oba spola u osnovne i srednje škole kao i visokoškolske institucije, stvaranje preduvjeta za uključivanje učenika romske nacionalne manjine u produženi boravak, osposobljavanje suradnika pomagača, osiguravanje stipendija redovnim učenicima srednje škole pripadnicima romske nacionalne manjine i osiguravanje smještaja u

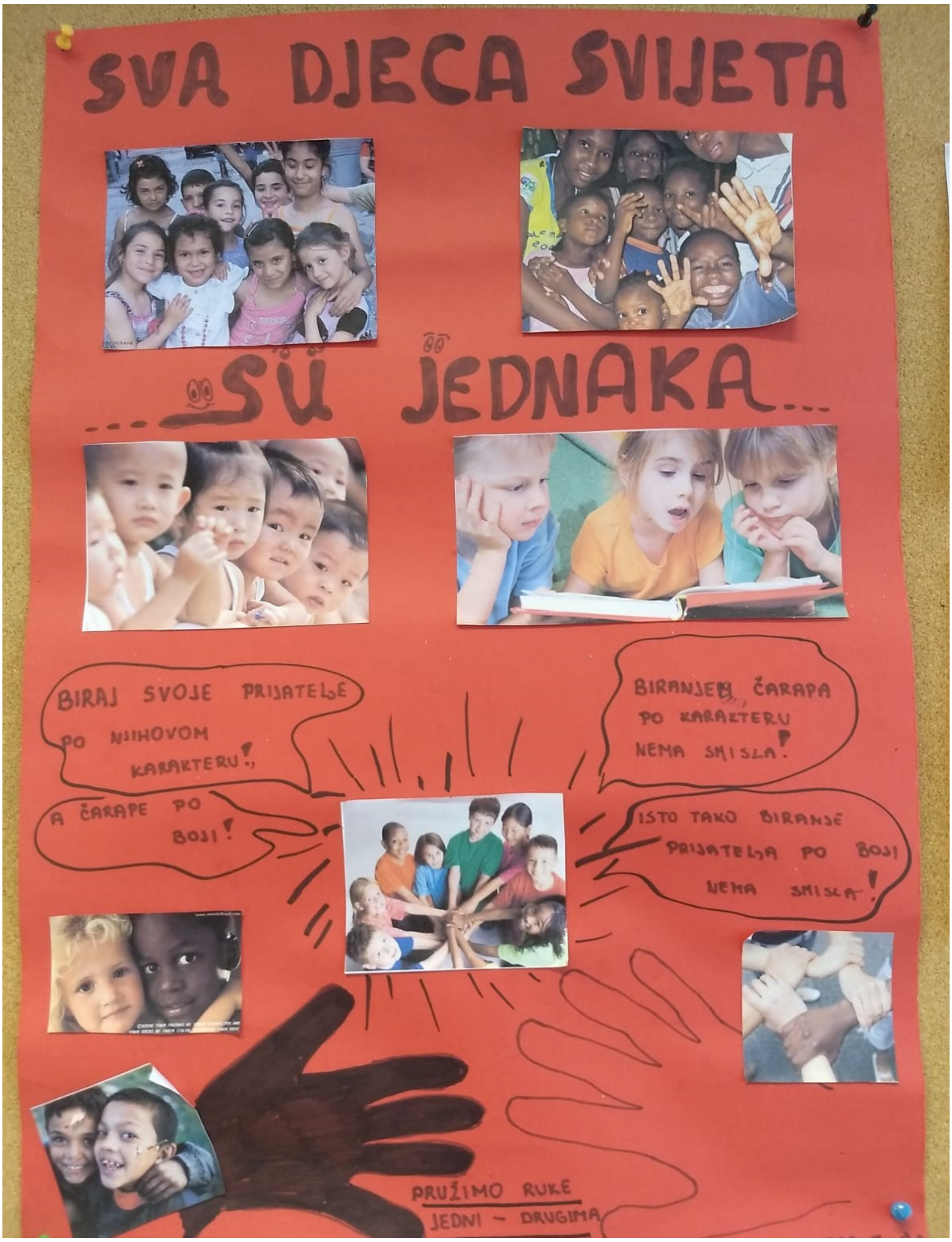
učeničke domove te uključivanje odraslih Roma oba spola u program opismenjavanja i osposobljavanja (Vlada Republike Hrvatske, 2013).

2.7.2. Izazovi i prepreke u obrazovanju

Obrazovanje je jedan od temeljnih čimbenika socijalne integracije Roma. Bez obrazovanih Roma nema ni intelektualne elite koja bi oblikovala kulturne i političke ciljeve skupine. Uz financiranje i potporu društva, potrebno je raditi na unaprjeđenju socio-ekonomskog statusa Roma, a u redovnom sustavu školovanja omogućiti im dopunske programe učenja svoje kulture, jezika i povijesti, što bi doprinijelo upoznavanju i očuvanju vlastitog identiteta (Šućur, 2000). Obrazovanje je samo po sebi ljudsko pravo i sredstvo za ostvarivanje drugih ljudskih prava (Farkas, 2014; Spajić i sur., 2004).
Istraživanja, poticanja i organiziranja specifičnih oblika izobrazbe za Rome u Hrvatskoj pokrenuta su tek nakon demokratskih promjena, kada su u razdoblju od 1994. do 1997. godine inicirani projekti (programi) *Ljetna škola djece Roma u Hrvatskoj*, *Romska odgojna zajednica* i *Romska ljetna škola*. Okruglim stolom koji je nakon toga uslijedio 1997. godine u Zagrebu, gdje su prisustvovali brojni predstavnici udruženja Roma grada Zagreba i Republike Hrvatske, te savjetnici vladina *Ureda za etničke i nacionalne manjine* i resornog ministarstva, konstatirano je da ondašnji školski sustav u nedovoljnoj mjeri uvažava specifične potrebe romske djece, odnosno da za romsku djecu nije organizirana nastava na romskom jeziku, nema tiskanih udžbenika, početnica niti nastavnih predmeta njegovanja nacionalne kulture, dok ni u školskome sustavu nema učitelja Roma. U rješavanju spomenute problematike djece hrvatskih Roma, Savez udruženja Roma Hrvatske zalagao se za osnivanje posebnih predškolskih ustanova za romsku djecu ili uključivanje u postojeće, uključivanje djece hrvatskih Roma u malu školu radi njihove socijalizacije i pripreme za školu, osnivanje povjerenstva za odgoj i izobrazbu djece hrvatskih Roma, koje bi koordiniralo rad mentorske službe na terenu i razvijanje ostalih oblika odgojno-obrazovnog rada s romskom djecom i učiteljima (npr. ljetne škole, seminari, savjetovanja i stvaranje vlastitog učiteljskog i visokoškolskog kadra) (Pribićević-Gelb, 1998).

Romski su učenici često koncentrirani u školama i razrednim odjeljenjima u kojima prate manje zahtjevne, tzv. prilagođene programe koji ne zadovoljavaju standarde osigurane drugim učenicima, što predstavlja primjer izravne diskriminacije. Iako većina država članica Europske unije provodi brojne mjere kako bi se poboljšala obrazovna struktura romskog stanovništva i potakla njihova veća društvena uključenost, što uključuje mogućnost obrazovanja na materinjem jeziku, nastava na romskom jeziku se i dalje ne provodi, prvenstveno zbog nedostatka nastavnih materijala i nastavnika koji govore taj (nestandardizirani) jezik (Farkas, 2014). Što se Hrvatske tiče, prema statističkom ljetopisu iz 2018. godine, mogućnost obrazovanja, odnosno nastave na jeziku i pismu

nacionalne manjine, u osnovnim je školama koristilo samo šest nacionalnih manjina (češka, madžarska, talijanska, srpska, njemačka i slovačka), a u srednjim školama samo dvije manjine (njemačka i slovačka) (Statistički ljetopis Republike Hrvatske, 2018). Ustav Republike Hrvatske priznaje Romima pravo na obrazovanje na materinjem jeziku, no uvjeti za ostvarenje tog prava do danas nisu ostvareni. Prema izvještaju Europske komisije o diskriminaciji romske djece u obrazovanju, hrvatski Romi još nisu podnijeli zahtjev za ostvarivanjem toga prava (Farkas, 2014).

Slika 2. Plakat učeničke radinosti koji promiče jednakost među djecom u jednoj od ispitanih škola

3. Empirijsko istraživanje o preprekama u obrazovanju romskih učenika

3.1. Istraživački dizajn

Problem istraživanja

Poteškoće na koje nailaze učenici Romi tijekom osnovne škole, a koje uzrokuju njihovo zaostajanje i ranije napuštanje sustava odgoja i obrazovanja.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja ima dvije komponente. S jedne su se strane nastojale ispitati i objasniti prepreke koje odabrane kategorije učenika Roma percipiraju kao glavne uzroke njihova slabijeg školskog uspjeha, zaostajanja u procesu obrazovanja i preranog napuštanja škole i, s druge strane, promjene koje bi po njihovom mišljenju trebalo provesti u sustavu odgoja i obrazovanja kako bi se te prepreke otklonile.

Istraživačka pitanja

Percepcija prepreka u obrazovanju i mogućnosti otklanjanja tih prepreka među učenicima Romima ispitivala se sljedećim sklopom pitanja:

- Što učenici Romi vide kao najveće prepreke svom obrazovanju?
- Postoje li razlike u percepciji prepreka njihovu obrazovanju između romskih učenika koji su uspješni u odnosu na one koji su neuspješni u školi?
- Postoje li razlike u percepciji prepreka njihovu obrazovanju između romskih učenika i učenica?
- Postoje li razlike u percepciji prepreka njihovu obrazovanju u odnosu na mjesto stanovanja/školu učenika?
- Što učenici Romi vide kao mogućnosti otklanjanju prepreka njihovu obrazovanju?
- Kako uspješniji Romski učenici percipiraju mogućnosti otklanjanja prepreka u obrazovanju u odnosu na one koji nisu uspješni u školi?
- Postoje li razlike u percepciji mogućnosti otklanjanja prepreka u obrazovanju između romskih učenika i učenica?

- Postoje li razlike u percepciji mogućnosti otklanjanja prepreka u obrazovanju u odnosu na mjesto stanovanja/školu učenika?

Istraživačka metoda

Za istraživanje navedene teme odabran je kvalitativni postupak uz primjenu polustrukturiranog dubinskog intervjua, tijekom kojega se istraživač nalazi u poziciji ispitivača, sugovornika i promatrača, a ispitanike se dovodi u situaciju da spontano iznose svoja mišljenja, stavove i osjećaje, zbog čega oni postaju kazivači i interpreti fenomena i događanja koja su predmet istraživačkog razgovora. U takvom postupku, istraživač nema cilj reducirati stvarnost na niz prediktabilnih varijabli i iz toga izvoditi opće postavke, nego doći do kontekstualno osjetljivih zaključaka koji zrcale cjelovitost kazivačeva iskustva (Čolić, 2006). Ukratko, primjena polustrukturiranog dubinskog intervjua omogućuje potpunije razumijevanje stvarnoga i cjelovitog iskustva.

Istraživanje je provedeno u dva termina: jedan dio tijekom lipnja školske godine 2018./2019., a drugi dio u prosincu i siječnju školske godine 2019./2020.

Prije provedbe intervjua dobivena je dopusnica za istraživanje od ravnatelja škola. Dogovorom s pedagozima škole i/ili razrednicima učenika, roditeljima učenika koji su ušli u uzorak podijeljena je zamolba sa svim potrebnim informacijama istraživanja te se od njih zahtijevao pisani pristanak. Provođenje istraživanja započelo je tek nakon povrata od strane roditelja ili skrbnika potpisanih suglasnosti.

Intervjui su trajali između 30 i 45 minuta (jedan školski sat). Razgovor se snimao, snimke su potom transkribirane, a odgovori kodirani i sistematizirani za daljnju obradu, isključivo za potrebe pisanja ovog diplomskog rada.

Uzorak

Istraživački uzorak su činili učenici Romi 6. i 7. razreda četiriju osnovnih škola u Međimurskoj županiji s najvećim udjelom učenika romske nacionalne manjine: OŠ Kuršanec, OŠ Tomaša Goričanca Mala Subotica, OŠ Orehovica te OŠ Vladimira Nazora Pribislavec. U svakoj od navedenih škola, uvidom u pedagošku dokumentaciju uz pomoć školskih stručnih suradnika i razrednika učenika, za svaki je razred slučajnim odabirom izdvojeno između 6 i 8 učenika prema kriteriju spola i školskog uspjeha. Ukupno je ispitano 58 učenika, odnosno po 29 u 6. i 7. razredu (Tabela 4.).

Broj učenika	OSNOVNA ŠKOLA				
	OŠ A	**OŠ B**	**OŠ C**	**OŠ D**	Ukupno
6. razred	**7** (4 M, 3 Ž)	**8** (4 M, 4 Ž)	**6** (3 M, 3 Ž)	**8** (3 M, 5 Ž)	**29**
7. razred	**7** (3 M, 4 Ž)	**8** (4 M, 4 Ž)	**6** (3 M, 3 Ž)	**8** (4 M, 4 Ž)	**29**
Ukupno	**14**	**16**	**12**	**16**	**58**

Tabela 4. Ukupan broj romskih učenika uključenih u istraživanje prema razrednom odjeljenju i prema mjestu školovanja

Poštivanje etičkih standarda

U istraživanju su se poštivala načela *Etičkoga kodeksa istraživanja s djecom*. Zatražilo se pismeno dopuštenje roditelja svakog učenika odabranog za istraživanje. Učenici su biti upoznati s ciljem istraživanja, kao i s mogućnošću odustajanja i prekida ispitivanja u bilo kojoj fazi istraživanja. Uvažavala se mogućnost iskazivanja nelagode učenika o pričanju o određenim temama te se daljnji razgovor usmjeravao na druga područja uz izbjegavanje neželjenih sadržaja. Anonimnost ispitanika osigurala se dodjeljivanjem šifre svakom od ispitanika, koja se kasnije koristila u obradi i interpretaciji rezultata. Od škola se tražila slobodna prostorija u kojoj se individualno i uz poštivanje načela anonimnosti vodio razgovor s učenicima.

Kako bi se spriječilo moguće dovođenje učenika u stanje odmazde u budućnosti, iz razloga što se radi o osobito osjetljivoj skupini ispitanika, a u namjeri njihove zaštite, analiza i interpretacija učeničkih odgovora prikazuju se tako što su imena škola uključenih u istraživanje zamijenjena neutralnim nazivima (Osnovna škola A, Osnovna škola B, Osnovna škola C te Osnovna škola D).

3.2. Analiza i interpretacija podataka

Rezultati istraživanja prikazuju se po školama koje u ovom istraživanju predstavljaju posebne studije slučaja. Za svaku od četiri škole u kojima je provedeno istraživanje, posebno se analiziraju i interpretiraju odgovori učenika 6. i 7. razreda svrstani u sljedećih pet cjelina izdvojenih prema kategorijama kodiranih odgovora:

(1) Škola kao mjesto učenja i stjecanja znanja,
(2) Škola kao mjesto susreta,
(3) Ugodna i neugodna školska iskustva,
(4) (De)motiviranost za završavanje osnovne škole i nastavak školovanja te
(5) Percepcija najvećih prepreka školovanju i mogućnosti njihova otklanjanja.

Svaka cjelina sadrži kombinaciju analitičkog teksta i izvornih anonimnih iskaza učenika kojima se tekst potkrepljuje. Na kraju rada ti se rezultati objedinjuju i izvode zaključci.

3.2.1. Osnovna škola A

OSNOVNA ŠKOLA A			Ukupno
6. razred	**4 dječaka**	**3 djevojčice**	7
7. razred	**3 dječaka**	**4 djevojčice**	7
Ukupno	7	7	**14**

Tabela 5. Broj romskih ispitanika prema razrednom odjeljenju i prema spolu – OŠ A

(1) Škola kao mjesto učenja i stjecanja znanja

6. razred

Jedan/na učenik/ca šestih razreda, ponavljač/ica je razreda, dok su preostalih šest ispitanih učenika u razredu one dobi koja je predviđena za to odjeljenje. Jedan je učenik u miješanom odjeljenju, a preostalih šest u odjeljenjima s isključivo romskim učenicima. Polovici učenika školski je prosjek do sada bio vrlo dobar (4), jer, kako kažu, puno uče, slušaju na satu i zapisuju s ploče, dok drugi, koji kažu da bi se mogli potruditi „malo više“, uglavnom prolaze s ocjenom dobar (3). Jedna je ispitana učenica sve razrede prošla s ocjenom vrlo dobar (4), dok je druga učenica u nižim razredima bila odlična, no s preslaskom na predmetnu nastavu i povećanjem broja školskih predmeta, prosjek joj je pao na ocjenu dobar (3), kao i trećoj ispitanoj učenici. Kao najdraže predmete najčešće izdvajaju likovnu kulturu, hrvatski jezik, tehnički kuturu i vjeronauk. Dječaci navode kako se u slobodno vrijeme rado bave nekim od sportova koje vježbaju i u školi, kao što su košarka te školska odbojkaška ekipa s kojom nastupaju i na natjecanjima. Djevojčice izvan škole uglavnom čitaju, crtaju i druže se s prijateljicama.

7. razred

Troje od sedam ispitanih učenika sedmih razreda stariji su od svojih suučenika zbog ponavljanja toga ili nekoga od prethodnih razreda. Četvero učenika dolazi iz mješovitih razreda, a troje ih je iz odjeljenja s isključivo romskim učenicima. Dvoje učenika (dječak i djevojčica) su odlikaši (5), dvoje ima prosjek ocjena dobar (3) – vrlo dobar (4), dok se preostalih troje nalazi između ocjena

dovoljan (2) i dobar (3). Kod otprilike polovice učenika primjetan je trend opadanja prosjeka ocjena s prelaskom u viši razred, što oni dovode u vezu s većim brojem predmeta, opširnijim nastavnim gradivom i svojim nedovoljnim učenjem. Najdraži predmeti su im povijest, tjelesna i zdravstvena kultura, hrvatski jezik, fizika i biologija. Dječaci se u školi vole baviti nekim od ponuđenih sportova (nogomet, odbojka, košarka), a u slobodno vrijeme igrati igrice, dok djevojčice odabiru druženja i razgovore s prijateljima.

(2) Škola kao mjesto susreta

6. razred

Svi ispitani učenici šestih razreda kazuju kako vole pohađati osnovnu školu kako bi stekli potrebna znanja i upisali srednju školu, koja im nudi bolje mogućnosti zaposlenja. Gotovo se svi učenici u školi osjećaju prihvaćeno, a to prepoznaju po tome što ih se poštuje, uključuje u društvo i razgovara s njima. Dvoje učenika se ponekad osjeća usamljeno - kad se drugi ne žele s njima družiti.

> *Ponekad i usamljeno, ponekad i veselo. (...) Pa jer se prijatelji ponekad ne druže sa mnom.*/ Zbog čega? / *Jer sam bezobrazna.* (učenica 6. razreda)

> V*olim ići u školu da nešto naučim i da završim školu da mogu poslije toga nešto bolje i raditi i to.* /Osjećaš li se prihvaćno u školi? - *Pa kod nekih da, kod nekih i ne baš*. /Po čemu to vidiš? - *Pa zato jer sam ja kao Rom, i sad neki Hrvati mrze Rome, da me ne prihvaćaju. A neki vole, nekim smo najbolji prijatelji*. (učenik 6. razreda)

Dobre odnose s razrednicima, ali i s ostalim učiteljima potvrđuju svi ispitanici i ističu kako učitelji ne prave nikakve razlike među učenicima, dobri su prema njima i jednako ih poštuju kao i učenike Hrvate. Ponekad znaju „povisiti glas“, ali uglavnom kako bi smirili učenike koji galame. Polovica učenika priznaje da na satovima zna pričati i ne pratiti nastavu te da znaju kako time ometaju normalan tijek nastavnog procesa. U razredima vladaju dobri međuučenički odnosi, nema podjela i uglavnom se svi međusobno druže. Za vrijeme školskih odmora druže se s učenicima Romima iz svoga, ali i iz drugih razreda, a izvan škole najčešće njeguju prijateljstva s vršnjacima iz svoga razreda.

> *On je jako tih, onda ga svi viču, sve šta viče, postavljaju se na njega. Nije strog, on je mlad i boji se. Onda ga svi špotaju, a on ništ ne veli, samo od straha šuti. Onda ja, meni to nije lepo kad on šuti i sve. Onda kad drugi učenici vide da on šuti, onda galamiju.* (učenik 6. razreda)

> *Ja živim u naselju, unutar naselja, pa ne družim se baš s Hrvatima. Mislim, dojdeju neki kod nas u naselju pa se družimo s njima. Ali tak, svaki dan, to ne. Jer neki Hrvati dojdeju kod nas u*

naselju, jer vide, jer su neki jako dobri, kao da smo i mi Hrvati. (učenik 6. razreda)

7. razred

Dvije ispitanice sedmih razreda kažu kako ne idu rado u školu i kako je to obično povezano s predmetima koji su taj dan na rasporedu, a koje one nisu naučile. Ostalih pet učenika voli pohađati školu zbog prijatelja s kojima se ondje druže i zbog učenja, s obzirom da žele „nešto završiti" i poslije pronaći posao. Jedan je učenik mijenjao školu i zbog toga se po dolasku osjećao loše, no ubrzo je taj osjećaj nestao. I doista, svi učenici potvrđuju kako se u školi osjećaju dobro i prihvaćeno što se vidi po tome da svi sudjeluju u svemu, međusobno si pomažu i nitko nikoga ne isključuje. Svoj razred uglavnom opisuju kao složnu zajednicu u kojoj se svatko druži sa svakim i u kojoj je izdvajanje po grupama (zasebna druženja Roma i Hrvata) vrlo rijetko. Za vrijeme školskih odmora druže se i s učenicima iz drugih razreda, kao i izvan škole, kad se druženja proširuju na braću i sestre te druge članove obitelji. Dobro slaganje s razrednicima i drugim nastavnim osobljem potvrđuju gotovo svi učenici. Samo ih nekolicina potvrđuje kako nema dobre odnose s pojedinim učiteljima. Učenice tvrde kako na satovima pažljivo slušaju i sve zapisuju, dok dječaci otkrivaju da, kada im je dosadno, pričaju međusobno, namjerno ometaju nastavu i svađaju se s učiteljima na nastavi kad im se čini da to mogu.

Ovi su sad bolji učenici. Slušaju, sve radiju, a prošle godine, svi su pjevali, kad jedan je pjevao, svi smo počeli pjevati, jer jedan je to napravio i onda svi. (učenica 7. razreda)

Prihvaćeno. Niko ono, da mi kaže grdo, tak nešto, ili... Mislim dobro, da me mrze, to nije moj problem. (učenik 7. razreda)

Z razrednicom, mi ih menjamo stalno, sad jer jedna trudna, jedna ovo sad. Ali z razrednicom, da dobro. Volim razrednice koje surađuju s učenicima, dok im žele pomoći, ima nekšu jedinicu, tak nešto. To mi se jako sviđa, ne. (učenik 7. razreda)

Inače sam ja ne otud. I nesam baš, ovoga, ja sam bil malo zločesti, i nesam bil baš, nesam se osjećal i to sve. To je sve strano, normalno ne. A sad je puno bolje, od onoga kaj sam bio, bil sam nula bodova, niko i ništa, sad sam na višem nivou, ne. Sad ovoga, puno bolje se osjećam, pogotovo jer kako vidim ja, ova logopedinja, defektologinja, sve to kak se one trude oko nas, i stvarno, nekad se čudim kak moreju sve to trpeti s tom djecom. Kad im dojde tam, onda još se svadiju, ja bi, rekel sam, već bi dal otkaza da sam na Vašem mjestu. (učenik 7. razreda)

(3) Ugodna i neugodna školska iskustva

6. razred

Od lijepih iskustava, rado će se sjećati druženja s prijateljima i dobrih osjećaja koje su pritom imali - sjećanje na završetak školovanja, brojne izlete i terensku nastavu, osobito posjet kinu u Čakovcu, izlet u Sveti Martin i izlet na more u 4. razredu. Loša iskustva polovica ispitnih učenika šestih razreda nije doživjela, dok se ostatak ponekad osjeća loše kada nešto ne zna u školi, kada su u kazni ili kad im učenici nešto ne žele posuditi. Dvoje učenika priznaje kako je doživjelo diskriminaciju na temelju fizičkog izgleda, što ih zna ljutiti. Nailaskom na bilo kakve probleme, ispitani učenici se najčešće obraćaju razrednicima ili učiteljima, kod kuće roditeljima, a nešto rjeđe ravnateljici, pedagoginji ili prijateljima. Pomoć im zna pružiti i školski romski pomagač, u kojega učenici imaju povjerenja i koji najbrže zna smiriti problematične učenike.

Pa ponekad neki učenici govore da smo mi crni, da smo mi takvi i takvi, govore nama sve protiv. Ponekad me to naljuti, ali ja ne pravim ništa, samo to govorim razrednici, onda raspravlja s njima. (učenik 6. razreda)

Nekad sam doživjela, iz razreda. Da sam grda, da izgledam kao dečko. Tak ponekad mi kažu. (...) Rekla sam učiteljici i razrednici. Učiteljica je njih opomenula da to više ne rade. I onda više to ne radu. / Sad više ne vrijeđaju? - *Malo. Ne mene, ove curice naše iz razreda vrijeđaju.* (učenica 6. razreda)

7. razred

Od lijepih uspomena iz osnovne škole učenici sedmih razreda pamtit će maturalno putovanje u Šibenik te plivanja, noćno kupanje i odlaske u disko koje su ondje doživjeli. Veoma ih se dojmio i posjet Vukovaru, i premda je bilo tužno, na kraju su tamo upoznali mnogo prijatelja. Općenito vole svaki slobodan trenutak, satove tjelesne i zdravstvene kulture te su ponosni na sportske uspjehe koje ostvaruju.

Evo, ja znam kaj ću pamtiti, ali mislim, ne znam dal' ću cijeli život, ali pamtim, to jest, kad smo bili dva puta prvi na odbojci, onda mi kao romska škola koja nema dvoranu ono, 'ko bi mogel verovati da buju Romi pobedili u nekoj tuđoj školi, ne. Njihovoj školi, to mi je malo bilo čudno, ne. (učenik 7. razreda)

Troje učenika sedmih razreda tvrdi da nikada nisu doživjeli neugodno iskustvo niti diskriminaciju, ali se ljute kada netko nešto ukrade i kad su ispiti, a oni nisu naučili. Preostali učenici spominju

neugodna iskusta kao što su, primjerice, ukor, pad razreda i manje svađe. Za rješavanje problema na koje naiđu, obraćaju se roditeljima ili prijateljima, a u školi traže savjet i pomoć razrednika, drugih učitelja, pedagoginje ili ravnateljice, koji najčešće razgovorom rješavaju probleme.

Pa sad loših, ovoga, nema baš puno loših, uglavnom izbacim ih van i idemo dalje. I pozabim brzo loše. (...) I sad loše, ne znam kaj ima lošeg, pa mislim prije puno je bilo lošega dok su se tukli učenici po ovoj, prošle generacije, to su bile ono veće generacije, stariji, ne. Sad se to mijenja s godinama i sad je puno drugačije, sad dobivamo neke nove sustave, tablete smo dobili, pametne ploče, mislim, trude se oko nas. (učenik 7. razreda).

(4) (De)motiviranost za završavanje osnovne škole i nastavak školovanja

6. razred

Svi ispitanici šestih razreda planiraju završiti osnovnu školu kako bi imali bolju budućnost i našli bolji posao, da mogu reći kako su nešto napravili, bili obrazovani i imali svoj novac.

Kaj bum si nekaj napravil i kaj bum bil školovan i kaj bum se... Bez škole se nit nemrem naći posao, ništa. (učenik 6. razreda)

Dječaci za buduće zanimanje odabiru sljedeće: profesionalni vozač („*od malena ga zanimaju automobili, misli da će brzo naći posao za vožnju kamiona izvan države*“), bravar (jer „*to nije teško*“) i frizer ili soboslikar. Djevojčice su nesigurnije što se srednje škole tiče. U početku bi volontirale ili radile bilo gdje ("O*visi gdje će me primiti"*) ili bile čistačice ("*Jer i to doma radim, meni je lijepo kad čistim*"). Troje učenika u vrijeme ispitivanja još nije odlučilo čime se u budućnosti žele baviti.

Ispitanici poznaju učenike, braću ili druge članove obitelji koji su odustali od škole i objašnjavaju da se njima škola nije sviđala, da nisu bili prihvaćeni od drugih učenika, da im je bilo teško u školi, da nisu imali volje ili da nisu voljeli učenje, a dodatan problem je bio i nedostatak financijskih sredstava. Dodaju kako takvi učenici zbog prekida škole ne mogu nigdje naći posao pa pomažu kod kuće ili rade kao najamni radnici u poljoprivredi. Za djevojčice tvrde da odustaju od škole zbog veze s dečkima i udaje koja slijedi brzo nakon toga, no dodaju da u razgovoru oni znaju reći kako im škola nedostaje i kako se kaju zbog prekida.

U trećem je razredu jedan učenik bio četvrti, i kad smo mi došli do četvrtog, onda je on pal razreda, onda je došel k nama u razred i onda je odustao. /I sad znaš čime se bavi? - *Pa on hoda kod nekog čovjeka, na polju radi, pomaže i to, i plaća ga. /*Misliš li da je on sad zadovoljan s tim životom? - *Ne. Pa zato jer sad nema školu i ne prihvaćaju ga baš svi jer nema školu i to, i nema*

on takva prava kakva ćemo sad mi imat - kao može nekam prijavljeno raditi, može imati bolju budućnost. (...) Pa u našem naselju dolaze i nosiju drva, naprimjer, tam v podrumu, naprimjer, kod moje bake, dojdeju ljudi onda ako nisu zaposleni. Onda oni donesu drva v podrum i to cijepaju i režu, i tak. I onda im moja baka plaća. (učenik 6. razreda)

Jer misliju gluposti. Misliju doma za cigarete, za alkohol. Ne zanima ih škola. Ne zanima ih što će biti godinama, ak' će si moći naći negde delat. To ništ ne misliju. (učenik 6. razreda)

Pa drugi prije odustanu jer ne vole učiti, padaju razrede, pa kažu da neće više hodati u školu. (učenik 6. razreda)

Prijateljica je odustala, jer već ima 15 godina. A trebala je ići u školu, a ima već 15 godina. Ona je bila u razredu s mojim bratom. (...) Već ima dečka ona. Ne bi se više vratila u toj školi, jer svi su se zezali za nju. (učenica 6. razreda)

Troje roditelja ispitanih učenika šestih razreda ima završena samo tri razreda osnovne škole. Majke ostalih ispitanih učenika najčešće imaju šest, očevi sedam ili osam završenih razreda osnovne škole, a dio ih razrede nadoknađuje u pučkome učilištu. Samo jedan roditelj ima završenu srednju školu. Usprkos tome, svi učenici tvrde kako imaju veliku podršku svojih roditelja i kako ih oni potiču na pohađanje škole i učenje, pomažu im i daju savjete te kupuju potreban školski pribor.

Pa govore da moram to završiti, da ću si stvoriti bolju budućnost i da ću si naći više prijatelja. (učenik 6. razreda).

Moji roditelji mi, kad na primjer, u školu mi sve kupe pribor, i kad ja, kad želim ostati doma, onda mi neće dat' i vele da idem u školi. Trebal sam ostat' doma, onda mi je mama rekla, nije mi dopuštavala da ne idem u školi. Jedino kad sam bil bolestan ili tak, nije me pustila u školi. (učenik 6. razreda)

7. razred

Namjeru završavanja osnovne škole ima svih sedam ispitanika sedmih razreda. Motiv je „postići nešto u životu“ i „imati bolju budućnost“. Kao izbor za srednjoškolsko obrazovanje, dječaci uglavnom biraju zanimanja fizioterapeuta, prodavača i autolakirera, a djevojčice zanimanja cvječarke, frizerke i kozmetičarke, dakle ona zanimanja u uslužnom sektoru koja su povezana s kraćim školovanjem, ali koja im jamče sugurnije zaposlenje. Većina učenika je za ta zanimanja čula od svojih bližnjih koji su nastavili školovanje u tim pravcima i smatraju kako će im s tim zanimanjima „biti dobro“. No, jedna će učenica o tome odlučiti „kada za to dođe vrijeme“, ovisno o potrebama na tržištu rada.

Jer je lijepo kad u nekakvo društvo dođeš i kad pričaš o školi, nisi posramljena na primjer, dva razreda da imaš. To nije lijepo! (učenica 7. razreda)

Kaj celi život im ode praktički, celi život ode sam na školu. Nema smisla, kažem, ne. I kaj onda, kažem, dobiju od toga na kraju? Kaj ovdje u Hrvatskoj žive, čujem i slaba plaća i sve ono, čemu onda? Najbolje da idu u trogodišnju školu, nekšu struku ili četverogodišnju, ne moraš niti na faks, koga briga, ne. Mislim tak' bi bilo. Jer dobro, neki drugačije razmišljaju, ima dobre živce, neke roditelji potiču i sve to, svaka čast. (učenik 7. razreda)

Učenike sedmih razreda roditelji uglavnom potiču da idu dalje u školu milom ili silom. Tjeraju ih da pohađaju nastavu i plaše opomenama koje dobivaju kad oni izostanu iz škole. Govore im kako je škola bitna i daju savjete što da upišu nakon osnovne škole kako bi imali bolji posao. Ti su podaci vrlo ohrabrujući ima li se na umu obrazovna struktura njihovih roditelja. Prema iskazu učenika, dvoje roditelja ima završenu srednju školu (kuhar i keramičar) i rade u struci, dvije majke su bez škole, s tim da je jedna pohađala samo prvi razred, dok su ostali napustili osnovnu školu u različitoj dobi.

Lijepo, na silu, jer ako na primjer nemam volju ići, onda mama kaže: "Idi jer će ti dati opomenu ili ukor", onda se ja to bojim da mi ne daju, onda idem. I iduće godine ću ići u školi. *I ljepše je v školi, ne. Nešto naučim, a doma sam sjediš i vidiš kak piju, tak nešto, ne*. (učenik 7. razreda)

Jedan učenik koji je udomljen u drugu obitelj, kaže kako su ga udomitelji prihvatili kao svoje dijete i kako u njima vidi dobar primjer, jer zajedno idu u crkvu i uče ga kako opraštati.

(5) Percepcija najvećih prepreka u školovanju i mogućnosti njihova otklanjanja

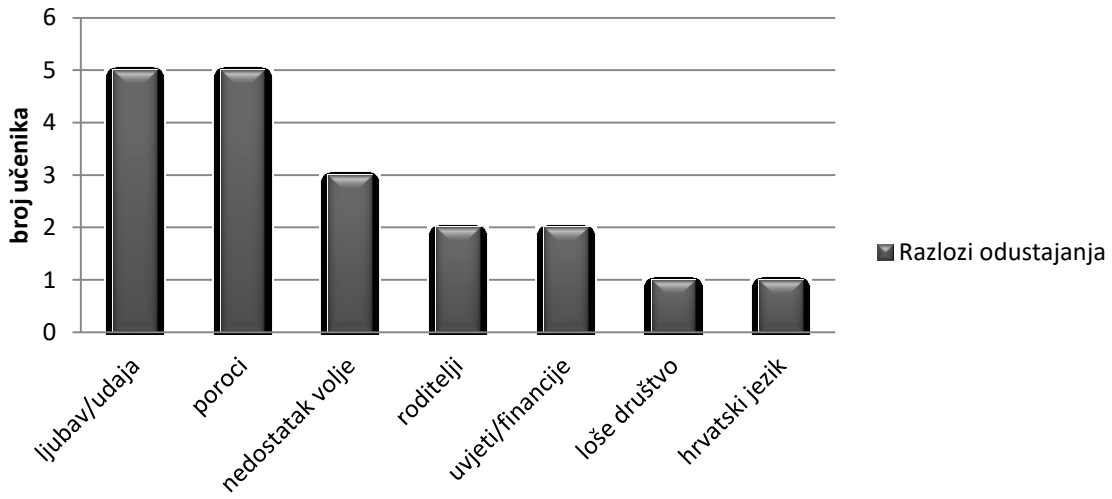
6. razred

Dvoje ispitanih učenika šestih razreda kao najveću prepreku obrazovanju romskih učenika ističe nedostatak volje za završetak škole i konzumiranje cigareta i alkohola, dok ostali učenici navode neprihvatljivo ponašanje, loše ocjene i siromaštvo. Učenicima koji napuste školu, kako ispitanici ističu, najviše nedostaje roditeljska potpora (ne potiču ih na daljnje obrazovanje i ne kupuju im školski pribor). Ispitanici loše ponašanje povezuju i s pogrešnim uzorima koje djeca i mladi svakodnevno susreću u svojoj okolini (štetne navike, loše društvo). Većina učenika smatra kako hrvatski jezik za učenike Rome nije problem, jer ga „dosta dobro znaju“, no dvoje učenika potvrđuje jezik kao prepreku, osobito za vrijeme ispita kad se ne razumije sadržaj pitanja. Kod kuće razgovaraju na romskome jeziku, a njime se koriste i za vrijeme školskih odmora. Polovica ispitanih

šestaša navodi kao problem i preranu udaju djevojčica te objašnjavaju da u nekim slučajevima one imaju samo 15 godina.

Aha, sve se čuje. Muzika, startovi, sve. A kod nas je tišina. Ne mogu spavati. Startraju, pucaju... sve bi ih zvao da dođeju na kup i rekao bi da ne pucaju više, lijepo da bude tišina. (učenik 6. razreda)

Kak da velim, kad su zločesti u školi i rade probleme. Po domu se druže, loše prijatelje. Ima puno prijatelji, ima prijatelji koji su ostavili školu i onda kad vide oni prijatelja koji su stavili školu, onda i oni tak to planiraju da ostave školu. (...) Svi imaju i cure, ali ne zbog toga kaj bi ostavili školu. Puno i zbog toga, zbog cure ostave školu. Moj bratić je isto to ostavil, treći razred srednje. Zbog curu. (...) Alkohol, puno dečki u srednju su išli u krčmi i zbog toga nisu išli na nastavu. Onda su ih izbacili van. (...) Neki roditelji ne kupuju pribor, dođe u školi bez pribora, ne zna ništa i non stop neopravdani. I neće ići u školu. (učenik 6. razreda)

Graf 1. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika šestih razreda - OŠ A

Osvrćući se na moguće razlike između romksih i neromskih učenika, četiri učenika smatraju kako je njima u školi lakše, jer uče više nego Hrvati. Potonji su u "A" razredu koji je teži, no priznaju i da učitelji Romima daju lakše gradivo i lakša pitanja na ispitima. Ostali učenici pak misle da je Hrvatima lakše. Oni vole školu, puno uče i bolje znaju hrvatski jezik, dok Romi, kako kažu, ne žele pratiti nastavu.

Nama Romima je lakše, jer se dobro učimo. A ovima Hrvatima je malo teško. Učiju i oni dobro, ali ne zapamtiju, ne pamtiju što je rekla učiteljica i što moraju učiti. (učenik 6. razreda)

Romima je lakše zato jer više uče nego Hrvati. Zato jer sam bio na zamjeni nekog učenika da

prepišem i onda sam vidio da ovi nisu ništa znali, a mi na ta pitanja odgovaramo. /To je bio koji predmet?/ *Mislim na matematici*. /Misliš li da je onda po jednoj strani lakše Hrvatima zbog jezika? - *Nema razlike, svi znaju hrvatski.* (učenik 6. razreda)

Hrvatima je teže. Pa oni se jako puno uče, a mi ne. Nama daju lakše, a njima teže. (učenica 6. razreda)

Ispitanici šestih razreda žele da svi učenici idu u školu, što bi se po njima moglo osigurati češćim razgovorima s učenicima Romima, uvođenjem besplatne srednje škole kao i osnovne, te strožim zakonima. Zabranili bi alkohol, cigarete i droge koji odvlače mlade od škole i nastojali riješiti probleme u svojim naseljima do kojih dolazi zbog pojedinaca „koji rade gluposti". Jedan je učenik spomenuo kuću u naselju koja je služila kao okupljalište za djecu i odrasle, a u kojoj su mogli, između ostaloga, napisati domaće zadaće. Danas taj objekt služi nečem drugom, pa ističe da bi svakako trebalo vratiti njegovu prvotnu funkciju. Škola im se sviđa. Ona je dovoljno velika i ima svu potrebnu opremu. Izvannastavnih aktivnosti i grupa ima dovoljno, kao i dopunske nastave za učenike. Uveli bi više radionica na kojima bi druge učenike mogli upoznati s romskom kultrom, što bi pridonijelo boljem prihvaćanju njih od strane hrvatskih učenika. Njihovi su učitelji dobri i ne bi trebali biti stroži. No ponašanje nekih učenika drže da bi trebalo promijeniti kako bi više slušali i poštovali učitelje, a ne ih ometali u nastavi.

Da ne puše, da ne bude problem po naselju, da puste prijatelja da zeme bilježnicu, udžbenik da čitaju, da se učiju. Pustiti prijatelje, pustiti, učiti, sjediti na odmor, sjediti sam, a ne kaj bi se spominal s prijateljima, gluposti pričat. (...) *Da se svi smiriju, da ne radiju gluposti, i ceste, sve zdrobiju. Pri nas u naselju je užas. Sve zdrobiju. I neće ništ napraviti. Pri nas predsjednik i neće, dobi peneze da radiju, ali neće.* (učenik 6. razreda)

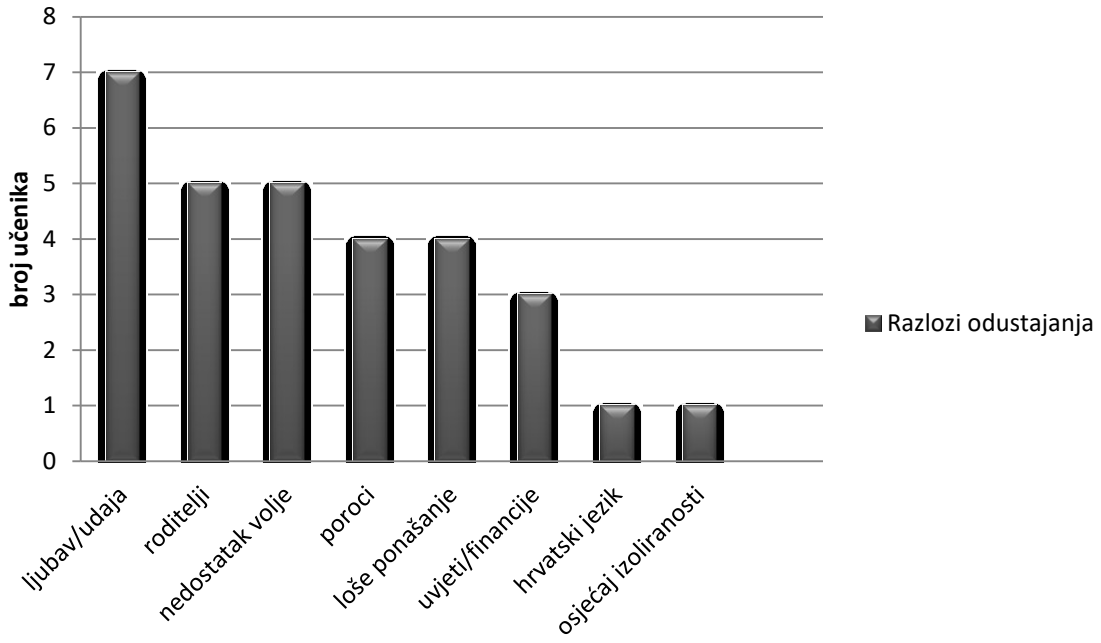
Pa da svi Hrvati prihvaćaju Rome, da imamo još više nekakvih radionica, da nam bude svima, i Hrvatima i Romima, lijepo u školi svaki dan. (...) Pa da, trebamo završiti školu za bolju budućnost. Da dođemo svaki dan u školu, da ne propuštamo niti jedan školski sat. (učenik 6. razreda)

7. razred

Na primjer, ve dojdeš u naselju, totalno je drugačije, stvarno je puno drugačije, drugačije razmišljanje, drugačiji osjećaj. Na primjer, razlike, ono, u naselju imaju slobodno, mogu ići kaj god da delaju, ovo ono, dok u školi, na primjer, neki učitelji naređivaju nekome da to dela, kaj treba da prepiše, ili da naprave neke zadaće, e tek onda on gubi volju, ne. I onda još ovisi o roditeljima, dobar je učenik, on dojde doma u naselju, opet vidi drugačiju situaciju, kak roditelj

ima Lowenbrau, ovu pivu, Ožujsko, Pan v ruci. Ono umjesto da se nečeg primeju, delaju, to je uzor već. Onda on dojde opet v školu, opet tak, onda ga već ovo zanima, ne. Vidi ovi piju, onda bi i ja malo spil. I tak onda imaju sve više prilika kaj si spiju, onda i puše, tak već počinješ ovisan biti. Onda dojdeš u 12, 13 godina, 14 to je već prekasno."

Iskaz je to učenika sedmog razreda prema kojemu najveća razlika između Roma i Hrvata leži upravo u neusklađenosti života u romskom naselju s onim što se traži u školi, odnosno u jazu između slobode s jedne i kontrole s druge strane, kao i u neusklađenim uzorima. Polovica ispitanika smatra kako je Romima u školi teže nego učenicima Hrvatima, jer ne uče koliko bi trebalo, ne razumiju dovoljno hrvatski jezik, ne mogu sve zapamtiti, stalno su na mobitelima, a u slobodno vrijeme šetaju i rade stvari koje nemaju veze sa školom. No jedna učenica drži kako su romski i neromski učenici isti i nema nikakvih razlika među njima, dok je druga suprotnog mišljenja, onog da je Hrvatima u školi teže jer učitelji Romima daju lakše gradivo i lakše ispite.

Graf 2. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika sedmih razreda - OŠ A

Stvari bi prema njihovome mišljenju krenule na bolje kada bi svi učenici redovito dolazili u školu, čak i pod prisilom, samo da nitko ne odustane. Jedan učenik predložio je da bi korisno bilo organizirati prostor nalik na dom u kojem bi učenici, koji za to nemaju uvjete kod kuće, u neko doba mogli na miru doći izvršiti školske zadaće te služio kao pomoć onima kojima je to potrebno. Školom kakva je danas gotovo su svi ispitani učenici zadovoljni, no misle da bi trebalo proširiti prostore garderobe i izgraditi školsku dvoranu koja bi im olakšala izvođenje sadržaja tjelesne i zdravstvene kulture i još više potaknula sportske i druge aktivnosti mladih. Mali broj učenika bi

htio promijeniti učitelje s kojima imaju nesuglasice, a neki bi izbacili pojedine predmete ili smanjili dnevni raspored sati. Učitelji su prema nekima preblagi, pa misle da bi trebali biti stroži, ali i pravedniji, te više surađivati s romskim učenicima i davati im podršku tijekom školovanja, kao što to čini romski pomagač u kojega imaju veliko povjerenje. Većina učenika se žali na ponašanje pojedinih romskih vršnjaka u razredu, koji su, kako kažu, ponekad bezobrazni, prepiru se s učiteljima i ne slušaju ih, razgovaraju pod satovima i zločesti su. Zabranili bi i korištenje mobitela na nastavi jer im oduzimaju pažnju i ometaju nastavu. Unijeli bi promjene i u svoje naselje u kojemu, kako tvrde, katkad zna biti problematično, popraćeno bukom, glasnom glazbom, alkoholom i drugim opijatima.

Ve sam se setil jedne dobre ideje, kak projekt, na primjer, imaju svoj dom, i onda neki učenici koji ne znaju svoje zadaće napraviti, dojdu tam pa im onda neko drugi pomogne. E to mi se sviđa. I ono, da bude više ovih romskih koji bi svoju djecu... To ide generacijom, na početku Romi opće niko nije hodal ovak po školi, sve više i više oženili su se, a sad, idite po Čakovcu, bute vidli. (učenik 7. razreda)

U naselju sve. Ljude, ono da bude kulturni kad neko dođe, na primjer Hrvati, tak nešto. Hmm, da ne bude vino, ono, da ne piju svaki dan. Da, svaki dan ono. Cigarete, tak mala deca puše. To bi promenil. (učenik 7. razreda)

Da nitko ne odustaje, da se malo promijeniju. Da ne živiju kao roditelji. Lijepo da si nađu posao, da imaju svoj novac i svoj život, a ne tuđi novac. (učenica 7. razreda)

Meni je drago zbog diskriminacije, jer to onak opće ne primjetim. Ne da ne primjete, nego baš ih briga za to. Kaj još? Pa ovak, škola kak škola, dobra je. (učenica 7. razreda)

3.2.2. Osnovna škola B

OSNOVNA ŠKOLA B			Ukupno
6. razred	**4 dječaka**	**4 djevojčice**	8
7. razred	**4 dječaka**	**4 djevojčice**	8
Ukupno	8	8	**16**

Tabela 6. Broj romskih ispitanika prema razrednom odjeljenju i prema spolu – OŠ B

(1) Škola kao mjesto učenja i stjecanja znanja

6. razred

Svi ispitani učenici šestog razreda, osim jednoga ponavljača, u dobi su koja odgovara tom razredu. Od osmero njih, dvoje učenika smješteno je u mješovitom razredu, dok je preostalih šest u razredima gdje su isključivo učenici romske nacionalnosti. Glede završnog uspjeha na kraju školske godine, dvoje je prolazilo ocjenom dovoljan (2) ili dobar (3), a niže i više razrede preostalih šest učenika prolazilo je ocjenom vrlo dobar (4). Učenici s boljim prosjekom ocjena tvrde da kod kuće dosta vremena provode u učenju, pri čemu prednjače djevojčice. Dječaci s nešto nižim završnim prosjekom ocjena kazuju kako doma ne uče puno, već da su pažljivi na satu i „dosta toga zapamte u školi“, dok učenici sa slabijim ocjenama, dodatno naglašavaju kako im učenje teško ide i kako „zapnu“ samo kada je to potrebno, obično uoči pisanih provjera. Od školskih predmeta, učenike općenito najviše zanima informatika, jezici (njemački i engleski) te tjelesni. Nekoliko ih igra nogomet u školi, a jedan učenik trenira borilačke vještine izvan škole. Matematiku, kemiju i povijest također navode kao interesne predmete, a vole ih uglavnom zbog dobrih ocjena.

7. razred

Ispitani učenici sedmoga razreda homogeni su prema kategoriji dobi, jer su gotovo svi u razredima prema predviđenoj kronološkoj dobi, osim jednog učenika koji je ponavljač. Od osam učenika iz uzorka, troje ih je u mješovitim razredima, dok je preostalih pet učenika u razrednim odjeljenjima s isključivo romskim učenicima.

Svih osmero učenika uglavnom su ranije razrede prolazili ocjenom dobar (3) ili vrlo dobar (4), izuzev dvije učenice koje su kazale kako su u nižim razredima prolazile ocjenom odličan (5). Kako je kod većine učenika primjetna tendencija pada ocjene s prelaskom u viši razred, na upit što je tome uzrok, učenici govore kako ne uče dovoljno, a svemu tome doprinose novi predmeti i novi zadaci, više gradiva za učenje, ulazak u pubertet ("malo su hormoni podivljali"). Ipak, učenici su svjesni da bi usprkos tome trebali, ali i mogli uložiti više vremena i napora za učenje, dok nekolicinu njih na učenje potiču roditelji te braća i sestre. Učenike sedmih razreda uglavnom zanimaju umjetnički predmeti (likovni, glazbeni), a pojedini sviraju i neke od instrumenata u sklopu izvannastavnih aktivnosti. Osim toga, sviđaju im se i njemački jezik te informatika i tjelesna kultura, za razliku od učenica koje su u svojim odgovorima na upite o predmetnim preferencijama ponešto neodlučnije. Najviše ih ipak zanimaju povijest, kemija i engleski jezik, dok u slobodno vrijeme vole gledati televiziju, rolati se ili igrati nogomet.

(2) Škola kao mjesto susreta

6. razred

Učenici šestih razreda vole ići u školu i u njoj se uglavnom osjećaju prihvaćenima. Jedan učenik iskazuje kako školu pohađa, ne zato što mu se sviđa, već zato što treba. Jedan od ispitanih učenika naveo je kako se prijašnjih godina osjećao neprihvaćenim od ostalih učenika, ali s godinama i prelaskom u više razrede ta netrpeljivost se smanjivala i danas gotovo da je ne osjeća.

> *Pa dobro je, za razliku od prošle godine i pretprošle, sad je super. (...) Pa zato jer sam Rom, pa ono, odstranjuju se od mene. Iz drugih razreda, a ponekad iz razreda. A sad kak sam rekao, puno je bolje sad nego pretprošle i prošle godine.* (učenik 6. razreda)

Ostatak ispitanih učenika prihvaćenost prepoznaje po prijateljstvu i druženjima s ostalima, te u pružanju pomoći kada je ona potrebna. Prijateljstvo učenici obično navode kao prvi razlog zbog kojeg vole školu. Dječacima je uz to bitno da je završe kako bi kasnije lakše mogli naći posao, djevojčicama je vrlo bitno učenje i cijene uspjeh.

> *Volim učiti, ne želim zaostati i lijepo mi je učiti zato što želim što više znati i da idem u srednju školu dalje*. (učenica 6. razreda)

S razrednicima i ostalim učiteljima imaju dobre odnose, a polovica ispitanih kazuje kako uslijed dosada i previše prepisivanja s ploče, ponekad znaju biti nepažljivi i ometati nastavu.

> *Jedino dok treba puno pisati, onda ne pišem baš. Ujutro malo spavam, a dobro, ne primijete, prepišem s ploče i tak*. (učenik 6. razreda)

Svoje razrede učenici šestih razreda opisuju kao složne, prijateljske, razrede u kojima nema podjela (*Pa super smo razred, svi smo dobri. Ponekad se zezamo i tak.*). Osim s učenicima iz svog razreda, druže se i s učenicima iz drugih razreda, dok su druženja izvan škole svedena na nekoliko romskih vršnjaka iz razreda, roditelje i bližu rodbinu.

> *Ja ih samo smirujem, jer oni su i malo brbljavi na satu i ne znaju niti redoslijed, znaš, za pravila u školi*. (učenica 6. razreda)

> *Pa družim se s mojim ujakom, a on ne hoda u ovu školu, on je već u srednjoj školi*. (učenik 6. razreda)

7. razred

Svi ispitani učenici sedmoga razreda navode kako vole ići u školu, svi se u njoj osjećaju prihvaćeno i među njima nema svađa. Izuzetak je jedan učenik koji je ponekad znao doživjeti neki oblik diskriminacije.

Učenici sedmog razreda navode kako im je lijepo u školi, imaju puno prijatelja, školu vole zbog učenja i postignuća, boljeg pronalaska posla u budućnosti, zanimaju ih novi sadržaji, a da se osjećaju prihvaćeno vide po ponašanju ostalih učenika u razredu, odnosno po tome što se svi zajedno druže i ljubazni su prema njima.

> *Pa, ja kad čujem u drugim razredima da se Hrvati neće družiti s Romima, ali u našem razredu opće nema ništa, na primjer da smo odbačeni, svi smo mi skupa.* (učenik 7. razreda)

> *Prema meni su dobri, pričamo, razgovaramo, družimo se, i tak*. (učenica 7. razreda)

Dobre odnose s razrednikom i nastavnicima potvrdili su svi učenici. Većina učenika kazuje kako se dobro ponašaju na satu, a onda su shodno tome i učitelji prema njima prijateljski raspoloženi (pohvaljuju ih, na upite ako nešto ne znaju ili ne razumiju, učitelji im vrlo rado objasne i uvijek pomognu). Isto tako, gotovo svi učenici pažljivo slušaju na satu i redovito izvršavaju svoje domaće zadaće. Tek ih troje priznaje kako ponekad znaju biti nemirni na satu, zbog čega učitelji viču na njih i opominju ih.

> *Pa za istinu, ja sam zločest, a onda oni prema meni. Ali tako, dobro se ponašam. Jer dečki, ne, oni na primjer se smiju, onda i ja se počnem smijat.";*

> *"Dobro se slažem, ali ono, ovako malo sam bezobrazan na satu jer pričam s drugima.* (učenici 7. razreda)

Kako je više ispitanih učenika u razrednim odjeljenjima s isključivo romskim učenicima, ne čude

odgovori da se u školi i izvan škole više druže s romskim vršnjacima, iako imaju dobre odnose i s ostalim učenicima, ali u nešto manjoj mjeri. Djevojčice i dječaci potvrdili su kako u razredu postoje takozvane "grupice", odnosno da su u druženjima u školi podijeljeni uglavnom na muško-ženska društva. Dok dječaci u većoj mjeri kazuju kako se izvan škole vole družiti s većim brojem romskih vršnjaka, ali i onima koji im nisu vršnjaci, djevojčice druženja u školi provode s romskim vršnjakinjama iz razreda, dok se druženja izvan škole koncentriraju uglavnom na tek jednu prijateljicu, odnosno sestru ili mamu kojima pomažu u kući.

Mislim, ljepše mi je družiti se s Romima, jer imamo isti jezik, i to. Imamo nešto više zajedničko nego s Hrvatima. Ali dobri su. (učenica 7. razreda)

S kim se najčešće družiš izvan škole? - *Sa Romima. I tatom, najčešće s njim provodim vrijeme. A ima i jedan dečko Hrvat, koji kada igra nogomet, onda se i mi uključimo. Onda igramo nogomet.* (učenik 7. razreda)

(3) Ugodna i neugodna školska iskustva

6. razred

Polovica učenika šestih razreda smatra kako nema neke posebno lijepe uspomene iz škole ili ih se ne može sjetiti. Dječaci će više pamtiti druženja i igranja s prijateljima, dok djevojčice više žale za nižim razredima i malom školom u kojoj su se više zabavljali, a u višima su pak zavoljele nove predmete i ponose se dobrim ocjenama. Svakako će pamtiti i izlete na kojima su bili (Zagreb, Trakošćan, Lonjsko polje), a jedan učenik navodi kako je sudjelovao u Erasmus+ projektu u sklopu kojega je imao prilike predstaviti svoje romske igre.

U nižim razredima, zato što sam išla i na more prvi put. Znači jako je bilo lijepo. Nisam htjela otići, zapravo, htjela sam otići vidjeti, obitelj falila mi je jako, plakala sam na putu, ali s druge strane vidim more, ne bih išla, ali moram, ne. (učenica 6. razreda)

Hmm, pa kad učiš pa znaš, pa se onda sjetiš škole, što ti je doneslo.;

Kad ćemo završiti ovu školu, meni će biti jako žao, jer svi ovi predmeti mi se jako sviđaju. (učenice 6. razreda)

S druge strane, što se tiče neugodnih iskustava, samo je jedna učenica šestog razreda izjavila kako do sada nije doživjela neko neugodno iskustvo, dok se preostalih 7 učenika susrelo s nekim oblikom lošeg odnosa prema njima, što od strane svojih vršnjaka, što od učitelja, a dvoje se učenika najčešće razljuti zbog ocjena.

Ljuti me kad dobim jedinice.;

Zbog matematike. Jer ništa ne razumijem, onda me jako ljuti. (učenici 6. razreda)

Pa u prvom razredu baš me nisu tak prihvatili, jer su mislili da ću biti kak zločest i to, da ću se tući i to me malo povrijedilo. (učenik 6. razreda)

U maloj školi, kad smo išli u dvorani, i teta N.N. se zvala, ona nas je sa ključem u dvorani zaključala./ Zakaj, ste bili zločesti ili? - *Zločesti smo bili.* (učenica 6. razreda)

Nailaskom na probleme, polovica ih se za savjet obraća razrednici, a potom stručnim suradnicama (pedagoginja ili psihologinja), roditeljima ili romskom pomagaču. Tek jedan učenik izjavio je kako problem najprije pokušava riješiti sam, a ukoliko ne ide, onda se obraća učiteljici ili za savjet pita prijatelje.

Pa kad me netko živcira, ja idem kod pedagogice, ili učiteljici sve to ispričam. (učenik 6. razreda)
Dođem kod psihologinje ili ravnateljice, ili kod romskog pomagača. / Kaj bi rekla, koja je njegova uloga tu u školi? - *Da nas pomiruje. Da budemo opet dobri.* (učenica 6. razreda)

7. razred

Svi učenici sedmih razreda naglašavaju samo dobra iskustva, dok za neugodna ne znaju ili ih ima vrlo malo. Dječaci u školi preferiraju druženja s prijateljima, sviranje u glazbenoj grupi te kažu kako im fale učenici iz predškole, jer se sad ne druže s njima, izuzev jednog učenika koji kaže kako mu je ljepše u višim razredima jer su u nižim učenici bili bezobrazniji. Učenice osim druženja, lijepa iskustva u školi povezuju s motivacijom za učenjem i zadovoljstvom prilikom dobivanja dobrih ocjena. Većina također navodi zadovoljstvo izletima i objašnjava kako su ta iskustva veoma pozitivna jer doprinose zbližavanju razreda. U pogledu terenske nastave, ističu da su posjetili gradove u našoj, ali i susjednim županijama. Dojmio ih se posjet Zoološkom vrtu i Medvednici u Zagrebu, a s nestrpljenjem očekuju i nadolazeće maturalno putovanje.

Ovo, bubnjevi, to mi je najljepše. Kad je kraj školske godine, onda se počastimo, to mi je ljepše. I kad se družimo, kad igramo nogomet. Nikaj drugo. (učenik 7. razreda)

Inače, kad sam u predškoli, sjećam se, bili smo još mali, samo Romi smo bili, a bili su i Hrvati, samo nisu bili sa mnom u razredu. Bili su s drugim... I od prvog razreda sjećam se i bilježnice još imam, od kad imam, sve 5 sam imala, i one smješkiće kaj su učiteljice stavljale. I učiteljica me uvijek hvalila kako sam ja dobra, u predškoli mi nije niti tjedan dana nije trebalo da nisam znala već čitati, čitala sam već, knjige sam uvijek išla posuditi kod sestre koje su ve bile viši

razred. Onda sam znala čitati već, brojiti i računati, sve. (učenica 7. razreda)

Što se pak tiče neugodnih iskustava, tek dvoje učenika priznaje kako ponekad osjeća neki oblik diskriminacije. Dječaci uglavnom navode kako su takva loša iskustva bila prisutna u nižim razredima u vidu čestih svađa s vršnjacima, dok je sad u višim razredima po tom pitanju situacija bolja i uglavnom nemaju većih zamjerki. Tri djevojčice su izjavile kako ih pogađaju loše ocjene, pa se može zaključiti da, za raziku od dječaka koji uglavnom brinu o odnosima s vršnjacima, one veću pažnju posvećuju školskom uspjehu.

Evo, rekao si mi prije da osjećaš neku diskriminaciju? - *Kad idemo na užinu, onda ovi se guraju, onda kažu "Učiteljice ovaj se gura", kao na Rome, i to je pomalo... Osjećam se krivim. Na hodnicima, onda kada mi prolazimo, mi ih dodirnemo kada prolazimo, onda ovi kao se obrišu i kao da smo mi onda, se čiste*. (učenik 7. razreda)

Više problema imamo s Romima, nego s Hrvatima. Ovak u školi, u autobusu inače nisu baš dobri svi Romi, jedan od naših, dečko je bio i onda me tukao u autobusu. To mi je bila najloša uspomena, što me uvredio. Samo jednom, ali često se ružno ponašao prema meni. (učenica 7. razreda)

Kod traženja pomoći, sugestije ili rješavanja problema, dvoje učenika sedmih razreda najprije se obraća roditeljima ili braći, dok preostalih šest pomoć najprije traži od školske psihologinje, zatim od razrednice i učitelja, a tek na kraju od roditelja. Nekoliko učenika naglasilo je da, uz stručnu službu u školi, najčešće traže pomoć romskog pomagača u nastavi s kojim, kako kažu, imaju prijateljski odnos.

A najviše s njim rješavamo takve probleme u školi. Zato jer mi njega poštujemo. Bolje nego, mislim, njemu vjerujemo bolje nego razrednici. (učenik 7. razreda za romskog pomagača)

Prvo idem učiteljici, onda učiteljica kaže idi do psihologice, ona će to riješiti. I onda idemo kod psihologice i rješavamo problem.;

Najčešće se obraćam, znači nemam niti problema baš, ali kad se snađem u tome, dođem tu kod psihologice. (učenici 7. razreda)

(4) (De)motiviranost za završavanje osnovne škole i nastavak školovanja

6. razred

Svi ispitani učenici šestih razreda planiraju završiti osnovnu školu kako bi se kasnije lakše zaposlili,

ali i kako bi potvrdili da su i Romi za to sposobni.

Moram da vratim neke dokaze da i Romi nešto mogu.;

Pa da ne budem kao ostali Romi, koji nemaju posla. Hoću imati malo bolji posao neg' kaj bi Rom mogel postić', ne? (učenici 6. razreda)

Dječaci, neovisno o školskom uspjehu, uglavnom misle upisati trogodišnje srednje škole za zanimanja kao što su vozač, mehaničar, elektrotehničar, CNC-operater i sl. Djevojčice također preferiraju trogodišnje škole, i to za frizerke i konobarice. Dvoje učenika navelo je da bi nakon srednje škole voljeli učiti za policajca i vojnika. Dio učenika se odlučuje za buduće zanimanje jer poznaje nekoga od rodbine ili sumještana tko je upisao/završio takvu školu.

Elektrotehničar, i još ću vidit za ostalo. (...) Pa moj bratić je to upisao. Rekao je da je teško, al' puno treba učit' za to. (učenik 6. razreda)

Osim iskustava učenika koji su završili školu, ispitani šestaši znaju i za učenike koji su napustili i odustali od škole. Četvero učenika navodi kako su u tim slučajevima presudna bile veze djevojaka i mladića te pritisci na ženidbu, odnosno udaju. Svi ispitanici smatraju kako ranih udaja ima previše. One, po njihovom mišljenju, nisu dobre i drže da s 14-15 godina ne treba žuriti u to. Troje učenika smatra kako su uzrok odustajanja i roditelji koji ne potiču djecu da završe školu i koji im, štoviše, zabranjuju pohađanje škole. Jedan učenik šestog razreda navodi primjer učenika koji je odustao jer mu je škola postala dosadna. Većina je svjesna da oni koji odustanu od škole ne mogu naći bolji posao, nego "mogu raditi samo kao neki radnici" ili „samo sjediti doma“.

Pa više od roditelja, a možda i društva, koji ga na nešto potiču. Da ne ide, na primjer, šta će mu to. (učenik 6. razreda)

Možda i dečki. Neki dečki hodaju i vole, a baš cure i ne. Ne vole ići u školu, jer neke ih roditelji ne puštaju, jer se boje da će bježati od dečka nekad. I boje se da neće napraviti probleme. (učenica 6. razreda)

Pa zbog, roditelji ih ne puštaju, neki se ožene brzo, neki se čak i drogiraju, pa zato. Ili neki su izbačeni iz škole. (učenik 6. razreda)

Podršku od roditelja za završetak školovanja dobivaju svi učenici. Kako ističu, roditelji im govore da idu u školu i potiču ih na učenje. Nekim učenicima motivacija je individualna i to u želji da u obrazovanju nadmaše svoje roditelje koji nisu htjeli ili pak nisu imali mogućnosti nastaviti školovanje. Roditelji tek jednog učenika završili su srednju školu, dok je kod ostalih uglavnom situacija takva da su očevi išli do 7/8 razreda osnovne škole, a majke tek samo niže razrede ili do 5. razreda osnovne škole. Ostali učenici ne znaju za podatke o obrazovanju svojih roditelja jer ih nikad

o tome nisu pitali, a ostali su također rano ušli u brak. Danas ih je zaposleno tek troje roditelja, dok ostali ne rade nigdje.

Troje učenika ne poznaje nikoga od bliže rodbine tko je napustio školu, a učenici koji su u mješovitome razredu nisu doživjeli da je netko pao razred. Ostali učenici navode kako je nekoliko učenika odustalo, jer ih škola nije zanimala, počeli su pušiti ili su se zaljubili i udali/oženili. Četiri djevojčice navele su primjere starijih sestara ili rođakinja koje imaju samo završenu ili nezavršenu osnovnu školu i koje nisu dalje išle jer su se udale. Za one koji odustanu, kažu da se sada kaju, da nisu zadovoljni životom koji žive, da se mnogi odaju porocima ili krađama, da ne rade nigdje ili rade rijetko, uglavnom na fizički teškim i niskoplaćenim poslovima.

Da, neprolaznik je bio. Nije on hodal, zato je pao. Dva put se pojavio samo. Jer on je drogeraš, puši. (...) Pak si ga znaju, vidjeli. Sad je u zatvoru. Zbog droge, nešto je napravil. (učenik 6. razreda)

Nisam čuo nikog da je pao razred. / Dobro, a najčešće padaju razred zbog čega, kaj ti misliš? - *Ne dolaze u školu, markiraju, i zbog neučenja, nepažnje na satu. (...) Pa kad su malo stariji onda shvate da su se trebali školovati.* (učenik 6. razreda)

Hmm, moja sestrična, ona bi inače još i htjela da ide, ali roditelji je nisu pustili. (...) Ona mi je rekla da bi još se vratila, ali sada ne može jer sada ima dečka, tak. (učenica 6. razreda)

Tjeraju me da učim, uvijek mi tupe u glavu da učim, jer ako 'oću imati svoju kuću, svoj novac. To je to. (učenik 6. razreda)

Da, tata mi je rekao da moram proći sa 5 ili 4, sedmi i osmi, jer mi je to važno za srednju, pa je rekao ako ću dobiti, moraš upisati nešto jako dobro. (učenica 6. razreda)

Samo tata, do 7/8 razreda. A mama ne. Rekla je, više ne zna niti slovo pisati, niti ne zna se pisati. I tako dalje. (učenik 6. razreda)

Da ne znam šta riješiti, neki roditelji bi rekli: "Ma nemam ja sad vremena za to, pusti", moji roditelji mi pomažu, puštaju me na izlete dalje, i tak. (učenik 6. razreda)

7. razred

Svi ispitani učenici sedmih razreda planiraju završiti osnovnu školu zbog „bolje budućnosti“, pronalaska posla i posjedovanja vlastitog novca. Dječaci su kao željeni izbor srednje škole naveli škole za kuhara, mesara, bravara, zidara, prometnog tehničara i CNC-operatera, a ta ih zanimanja privlače zbog brzog zaposlenja i dobre plaće. Djevojčicama je također brzo zaposlenje i vlastiti novac motivacija, s time da dvije od njih navode i kako bi voljele odseliti i putovati svijetom. One

biraju zanimanja prodavačice, ekonomistice, kuharice i obučarke, a među razlozima također navode brže zaposlenje i prethodna pozitivna iskustva nekoga iz obitelji.

Planiram isto. Jer želim nešto postići u životu. Jer moje sestre i braća nisu ništa postigli u životu. Nisu završili osnovnu, mislim srednju školu. (učenica 7. razreda)

Zašto, što škola za tebe predstavlja? - *Pa dobru budućnost, uspomena, želim prinositi na druge. To mislim promijeniti, na primjer... Ja mislim za one u naselju, cure, jako brzo odustaju od škole, pa želim nekak poticati da se ne žure. Nemaju se kaj žuriti, da ne odustaju.* (učenica 7. razreda)

Pet od osam ispitanih učenika sedmih razreda naglašava kako su glavni razlog odustajanja od škole roditelji koji svoju djecu ne puštaju u školu, pa onda ona ostaju doma, sjede i čekaju da se ožene ili udaju, nakon čega pak nemaju mogućnosti zbog uzdizanja vlastite djece, ali i nedostatak volje za učenjem i nemarnost na satu samih učenika.

Moj brat je pao razred pa nije imao više volju, a moja sestra više nije htjela. (učenik 7. razreda)

Pa to najviše, roditelji. Roditelji ne puštaju djecu u školu, zato što neke cure se onda tam u Čakovcu nađeju dečke i onda se udaju. Onda, najveće prepreke su im roditelji. Ali da bi oni to htjeli, oni se moraju boriti za to. Sad ako to baš jako žele. (učenica 7. razreda)

Ne znam, mislim, ako možda imaju nekog dečka, onda se oni udaju i onda ovi rade dijete, ovoga, ona je trudna i onda ova odustaje. / To je misliš česti problem? - *Pa ne znam. Ima ih, ovoga da nisu završili, mislim par puta su ajmo reć' 7. razred. I onda ova ispuni 15 godina, onda ova se mora ispisati iz škole. Jer ne može dalje, do 16 ići u 7. razred.* (učenik 7. razreda)

Što se njihovih roditelja tiče, svi ispitani učenici tvrde da ih njihovi roditelji podupiru za završetak osnovne škole i nastavak obrazovanja, na način da razgovaraju s njima i potiču ih na učenje. Većina njihovih roditelja nije završila osnovnu školu. Otac jednog učenika došao je do 7. razreda, ostali manje od toga, a čak trojica očeva nema niti jedan završeni razred. Polovica majki završila je samo niže razrede osnove škole, jedna do 5. razreda, a ostale niti jedan. Što se zaposlenja roditelja tiče, majke troje ispitanih učenika uglavnom su doma i brinu za kućanstvo, jedna radi povremeno, dok je među očevima trojica zaposlena ili radi u poljoprivredi. Roditelji troje ispitanih učenika ne rade nigdje.

Pa mama mi baš nije išla u srednju, pa zato ona, ako nije ona, da bar ja idem. Jer vidi sad po moji sestri, kak je sad pozitivno i želi da sad ja to naslijedim. Da idem u srednju. I dalje. (učenica 7. razreda)

Kaj ti kažu onda? - *Ja kao, ja ne želim ići u školu, onda: "Moraš ići u školu, da bi kao veliki mogao imati posao, za svoju ženu i da nahraniš djecu".* (učenik 7. razreda)

Mama mi kaže da hodam u školi, da bude nešto od mene, ja kažem da da, bude sve, i hodam. Mama me uvijek hvalila kad sam joj donijela diplomu, pohvalnicu kad sam prošla razred. Uvijek mi je rekla: "Ti ćeš biti odvjetnica, da sam sve znala i imala sam samo 5." (...) Moja mama školu nije završila, i osnovnu ima pet razreda samo, a moj tata ima samo jedan razred. (...) Pa pretpostavljam, prije davno već dok su bili mali, ono, tak su mi rekli, tak su mi pričali da nisu imali baš dobre roditelje, da nisu imali odgojene dobro, nisu bili baš odgojeni da bi hodali u školi, možda obiteljski problemi, tak, nisu mogli. (učenica 7. razreda)

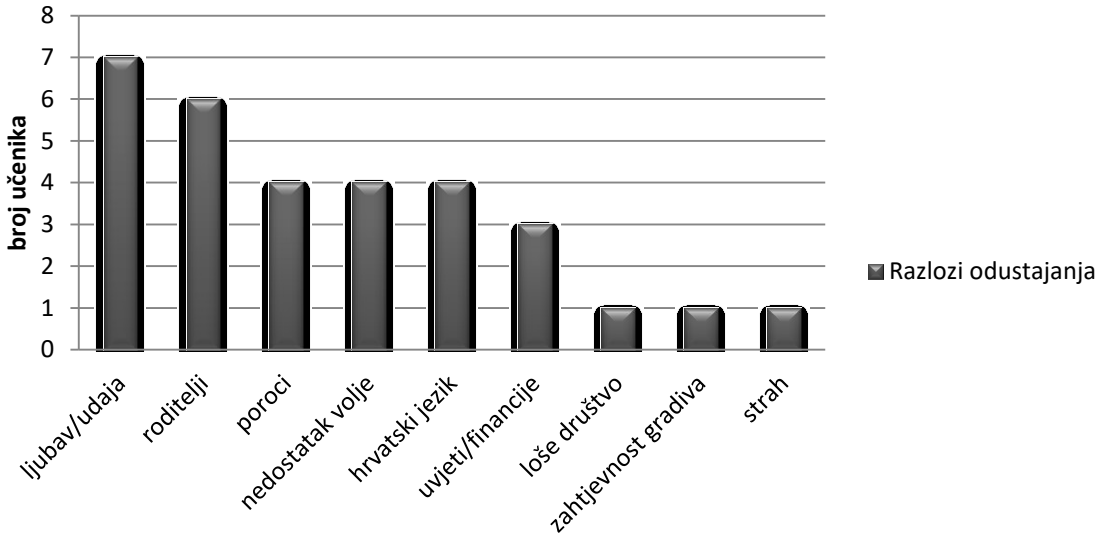
Gotovo svi ispitani učenici sedmoga razreda poznaju nekoga tko je ranije napustio školu. Najčešće su to braća i sestre, roditelji, uži članovi obitelji, ali i njihovi vršnjaci. Troje učenika navelo je kako je u njihovom odjeljenju u tekućoj školskoj godini odustalo četvero učenika, što ih i nije previše začudilo, s obzirom da su tijekom cijele godine vrlo rijetko pohađali nastavu. Uzroci odustajanja, prema njihovom mišljenju, svode se na nedostatak interesa za školu, pad razrada, preopterećeno gradivo, prerano sklapanje braka i roditeljstvo, svađe s roditeljima i utjecaje lošeg društva i nepovoljna životna okolina. Pet od osam učenika kaže kako su i dalje u kontaktu s učenicima koji su napustili školu. Svi također potvrđuju kako su im oni kasnije znali reći da im škola nedostaje i da bi se vratili da mogu. Jedan dio učenika izbačen je iz škole navršivši dob predviđenu za završetak osnovnog školovanja. Prema iskazima učenika, velik je broj onih koji odustanu od škole i poslije ne rade ništa, a tek dvoje učenika zna za nekoga tko je nakon napuštanja škole odmah pronašao posao.

(5) Percepcija najvećih prepreka školovanju i mogućnosti njihova otklanjanja

6. razred

Kao najveće prepreke obrazovanju, polovica učenika šestih razreda navela je mladenačke veze i ranu udaju (već s 14/15 godina). Jedan je učenik mišljenja da su problem roditelji (*...nisu baš upućeni na njega, na nešto drugo su upućeni)*. Preostalih troje učenika smatraju kako razlozi izviru iz nedostatka materijalnih i financijskih sredstava - učenici nemaju prostora niti mira za učenje, a zbog nedostatka novaca ne mogu kupiti školski pribor i potrebnu odjeću. Od ostalih problema izdvajaju nezainteresiranost za školu, nedovoljnu potporu roditelja i rano konzumiranje lako dostupnog alkohola, cigareta i droga, te problem nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika. Hrvatski jezik je kao problem navelo četvero učenika i objasnilo da neki romski učenici dovoljno ne razumiju ono što se radi u nastavi, a nekima je veliki problem i pisanje. Samo jedan učenik naveo je kako kod kuće razgovaraju na hrvatskome jeziku. Ostali učenici komuniciraju na materinskom jeziku u obitelji i u školi pod odmorima.

Evo ti si mi rekao da ste sad samo u razredu Romi. Bi li volio da si u miješanom razredu, di su Hrvati i Romi? Ili ti paše ovak' kak' je? - *Paše mi. Ne znam, možda bi nam bilo bolje da smo samo Romi. Svađali bi se s njima.* (učenik 6. razreda)

Graf 3. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika šestih razreda - OŠ B

Gotovo svi učenici smatraju kako je romskim učenicima u školi teže zbog gore navedenih razloga. Hrvatski učenici imaju prednost jer hrvatski jezik znaju odmalena, dok ga Romi tek u školi trebaju naučiti. Dvoje učenika je mišljenja kako razlike uopće ne bi trebale biti tako vidljive i ističu da njima nije važno tko je koje nacionalnosti. Tek jedan učenik odgovara da je Romima u školi lakše, jer im učitelji unaprijed daju pitanja i odgovore za ispit, što „Hrvati ne dobivaju".

Kaj bi rekla ti, kojima je lakše, ili nema tu razlike? -*Možda Hrvati, inače se oni vole igrati sa Romima, ali neki ne jer se malo srame. I Romi baš i žele razgovarati, ali neki dečki, ovi Hrvati dečki se tak međusobno svađaju, tučnjava postaje.* (učenica 6. razreda)

Pa mogli bi i Romi isto kak i Hrvati biti, nije sad važno da li je Rom ili Hrvat, da li je crne boje ili bijele boje, isto bi mogao tak učiti i znati. (učenik 6. razreda)

Što se tiče mogućnosti poboljšanja postojećeg stanja, valja izdvojiti iskaz jedne učenice:

Ja bi kao prvo, znači školu stavim sastrane, prvo bi im promijenila život, ajmo reć' da imam čaroliju, ne. Promijenila bi im kuće, da svi mogu živjeti lijepo, da imaju svoje dvorište i to. I zatim da imaju sav pribor koji im treba, znači od olovka, pa do ne znam gdje još to. A onda u školi da idu, ne. Onda bi im onda bilo lijepo, a ne kao ovdje, ovdje im fali ceste da se šetaju, koje neke ceste smrde jer su tamo ovi, smeća, pa... U školi ništa ne bi promijenila, samo što ovi da hodaju u školi. Da ih bude sve klupe pune, znači po dva učenika, ako treba i tri. Ja bi sve one

koji su odustali od škole, ali da budu mojih godina, ili u osmi, da se vrate u školi lijepo, nema veze da imaš već 14, ti možeš još hodati u školu dok god ti hoćeš.

Jedan drugi učenik smatra da bi se trebale uvesti kazne za nezavršavanje škole, i to prvenstveno kazniti roditelje koji svoju djecu ne potiču da idu dalje. Dodaju kako treba stvoriti društvo koje ih potiče na učenje, u kojemu brojnija prijateljstva u školi zbog kojih bi učenici imali volju dolaziti, te da u budućnosti Romi imaju bolje poslove. Uz to, učenici bi voljeli više putovanja i terenske nastave te da svi izleti budu plaćeni, kako nitko ne bi ostao doma. Škola takva kakva jest im se sviđa i ne bi ništa promijenili u njoj, osim nekih promjena rasporeda glede skraćivanja predmeta i ukidanja ispita. Potrebu za promjenom ponašanja romskih učenika naglasilo je petero ispitanika, koji smatraju da je ono loše, usmjereno na ruganje i svađe, ometanje nastave i nepoštivanje razrednih pravila. Odnosi bi trebali biti bolji i pristojniji, a učitelji sukladno tome, stroži, jer smatraju kako su sadašnji previše blagi i toleriraju provokacije nekolicine problematičnih učenika. Većina njih također smatra kako u rješavanju problema među samim učenicima uvelike doprinosi uloga romskog pomagača kojeg poštuju, a razlike između Roma i Hrvata, prema njihovome mišljenu, dodatno bi se smanjile zapošljavanjem i romskih učitelja.

7. razred

Na pitanje što prema njihovome mišljenju predstavlja najveće probleme za bolji uspjeh romskih učenika u školi, četvero je ispitanika najprije navelo preranu udaju i rađanje djece. Troje učenika smatra da su najveći problem roditelji koji ne puštaju djecu u školu. Za jednog/u učenika/icu najveći problem predstavljaju alkohol i droge za koje kaže da su „dosta raširen“ među mladima. Konzumiranje opijata (alkohol, cigarete, droge), uz druge prepreke nastavku školovanja Roma navodi još pet učenika. Neki smatraju da to nije jako rašireno i lako dostupno, dok neki, koji tvrde suprotno, navode slučajeve roditelja koji, npr., znaju da im djeca puše, ali im to ne zabranjuju. Među ostalim preprekama školovanju romskih učenika, našli su se odgovori poput: utjecaj lošeg društva, svađe u naselju, nedostatak navike učenja, nemarnost na nastavi i nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika. Glede potonjega dvoje učenika je istaklo da ponekad tijekom izlaganja učitelja, ne razumiju baš sve pa im treba pomoć, kao i za vrijeme pisanih provjera, kad im nije jasno što bi trebali odraditi i što se od njih očekuje.

Prijatelji koji ne hodaju, onda ih oni razgovaraju da ne ideju više u školu.;

Pa, ne puštaju roditelji i... ne znam. Možda si nađe brzo curu, ne znam. (učenici 7. razreda)

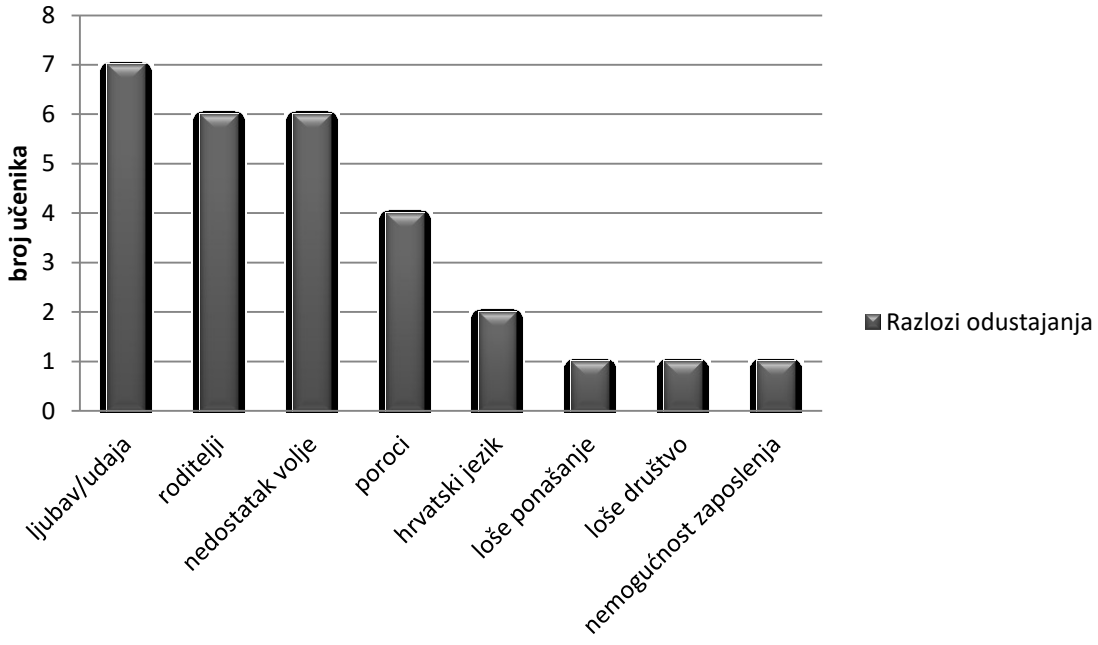
Hmm, ovoga, dob, koji su već stari i onda oni ne mogu više hodati v školu. Ili kad se udaju, onda ne mogu više u školu, ili ako žele, onda idu, ali ako imaju dijete mora neko čuvati. Onda ova ide,

odustane od škole, i onda čuva dijete. (učenik 7. razreda)

Pa neki roditelji potiču, a neki ne, zato jer isto tako nemaju povjerenje da bi hodali u školi, jer se boje da nešto ne naprave, znači ako im kažu da nisu hodali, da ne ih puste, jer im je, boje se da ne naprave nekaj, nekaj drugo s društvom. (učenica 7. razreda)

Može li hrvatski jezik biti problem? – *Nije.*/ Zašto? - *Zato jer su od malih nogu naučeni da znaju hrvatski, ne. I žive u Hrvatskoj, tako da moraju znati hrvatski.* (učenica 7. razreda)

Ima ih koji puše isto. / Dosta je raširenо? -*Raširenо.* / Cigarete samo ili i droge? - *Droge i cigarete.* / I to je lako dostupno? Lako se može do toga doći? - *Da.* /I kaj onda ti koji puše, hvale se pred svima ili pokušavaju se skriti? - *Ne, hvaljaju se.* / I roditelji im isto znaju sve? - *Da.* / Kaj im kažu? - *Ništa.* (učenik 7. razreda)

Graf 4. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika sedmih razreda - OŠ B

Svih osam ispitanih učenika sedmog razreda smatra kako je u školi teže romskim nego ne-romskim učenicima zbog prethodno navedenih poteškoća (nedostatak volje za školu, izostanak poticaja od strane škole i roditelja itd.). Oni primjećuju kako učenici Hrvati imaju bolje ocjene, više poticaja za učenje, pa stoga i više uče. Ili, kako navodi jedna učenica, to je Hrvatima poput "običaja".

Učenici Romi, znači, oni su kao, kako Hrvati kažu, oni su bezobrazniji, prljaviji, smrde, i druge stvari. Hrvati su kao bjelji od nas, a mi smo malo tamniji. Pa mislim, razlikujemo se, pa da znaju kao ko je Rom, tko je Hrvat. (...) Po čemu se ona razlikuje od kulture Hrvata i školske kulture?

Ima li tu razlike? - *Ima. Kod nas ima puno običaja, drugih različitih, hmm, ima ovoga, ples, ima i sviranje i pjevanje. Onda zastava druga, drugačija. I zabava, zabavljači kao, oni su zabavljači, a ovi kao publika. Kak bi, kak bi ja rek'o, Hrvati publika, a ovi zabavljači.* (učenik 7. razreda)

Pa ovi, kako sam i rekla, ovi Romi nemaju poticaj, a oni imaju. I Hrvatima, to je njima ko neki običaj, a njima (Romima) nije to baš obavezno. Budeju-nebudeju, to je njima svejedno. Oni misle da sve mogu u životu bez škole. Ali ne ide. (...) Loše društvo. Na primjer, neki se družiju s djecom koja nisu išla u srednju, pa onda kažu da je njima koji nisu išli srednju super, pa i ovi drugi misliju da će im isto biti super. (učenica 7. razreda)

Kod Romima su više djeca, a kod Hrvati manje. Kod Romima teško uče, teško ide im učenje, zato jer nemaju vremena da se uče, male je djece i to, posla, a ideju u sobu. Romi nemaju baš ono mjesta gdje bi učili i to, a Hrvati imaju sobu, zaključaju se, uče i to je to. (učenica 7. razreda)

Mogućnost poboljšanja položaja Roma u obrazovanju, učenici uglavnom vide u djelovanju kojim bi se uklonile prepreke koje su naprijed identificirali. Smatraju kako bi učenici trebali na satu biti aktivniji, više učiti i nikad ne odustati od škole. Većina mogućnost poboljšanja vidi u promjeni ponašanja pojedinih učenika, za koje kažu da su bezobrazni i neobzirni, kao i u ukidanje svakog oblika diskriminacije prema Romima. Gotovo svi ispitani učenici sedmih razreda smatraju kako bi učitelji trebali biti pravedni, ali i stroži. Objašnjavaju da mnogi učenici iskorištavaju njihovu strpljivost, svađaju se s učiteljima i remete normalan tijek nastavnog procesa. Nekoliko učenika bi željelo u školi imati posebne učionice ili pak osiguran produženi boravak, kako bi mogli više učiti i pisati domaće zadaće, s obzirom da neki kod kuće nemaju dovoljno prostora za izvršavanje školskih obaveza. Dvoje učenika naglasilo je kako u školi iznimno važnu ulogu igra romski pomagač u nastavi i kako bi ih trebalo biti više, jer, kako kažu, on je „jedan od njih“, pa ga učenici više slušaju i imaju poštovanja prema njemu. Inače, školom su učenici uglavnom zadovoljni. Prema njihovim iskazima, imaju dovoljan broj učionica, veliku dvoranu i prostorije s računalima te ne misle da im nešto važno nedostaje. Od konkretnijih mogućnosti poboljšanja, jedan učenik naveo je kako bi trebalo promijeniti drvene stepenice koje vode na gornji kat škole, dok bi drugi volio da u samoj školskoj zgradi djeluje takozvani "kutak za hranu", jer do obližnje pekare/dućana moraju prelaziti preko glavne ceste, što katkad zna biti opasno.

Neki su agresivni. Upada u riječ, jako viče, bezobrazni su na satu. (učenik 7. razreda)

Znam da je tamo bilo to, produženi boravak. Radili smo tam, pisali zadaću i to je jako korisno. Jer znam nekad po meni, kad mi nije jasno, nema mi tko objasniti, mislim brat, ali ponekad niti on ne zna te zadatke, i onda kada dođem u školu učiteljica mi sve jako dobro objasni. I jako sam redovita na dopovima, jako mi je to lijepo. Jer bolje idem na dopove, nego vani ljenčariti.

(učenica 7. razreda)

Da ima svoj kutak za hranu, koju bismo mi mogli kupiti, da ne prelazimo cestu. I onda kao da imamo za savjete, što moramo, kao savjetnika, kao što kao moramo da napravimo, na primjer nešto. Jer ako nismo mi baš ono odlučni, da nismo potvrdili što ćemo, onda idemo kod savjetnika, onda ako nam vidi kakve su nam ocjene, možeš ti tam, ako ti je volja, jer ti možeš tamo nešto napraviti. Shvaćate me? (učenik 7. razreda)

Napravila bih da bude manje ocjena, da više doma uče, da više vremena provode doma, da ne ide vani ili kod prijatelja, više da provedu vrijeme s knjiga, da uče i to. Trebali bi na satu biti jako poslušni, da uče, da prate nastavu, učiteljicu, ne bi smjeli pričati na satu, da ne bi nešto čuli kaj govori učiteljica, nešto važno, da što nam kaže učiteljica da pišemo domaću zadaću, a ne u školi prepisivati. Pa ako se mi ponašamo prema njih dobro, oni će se prema nama, ako ćemo loše, oni isto. Trebamo biti dobri. (učenica 7. razreda)

I da, N.N. (romski pomagač u nastavi). A najviše s njim rješavamo takve probleme u školi, zato jer mi njega poštujemo. Bolje nego, mislim njemu vjerujemo bolje nego razrednici. (...) Zato jer je on jako dobar. Sad kad ćemo ići u osmom razredu, ne želimo biti na jutarnjem smjena. Želimo biti s njim. (učenica 7. razreda)

3.2.3. Osnovna škola C

OSNOVNA ŠKOLA C			Ukupno
6. razred	**3 dječaka**	**3 djevojčice**	6
7. razred	**3 dječaka**	**3 djevojčice**	6
Ukupno	6	6	**12**

Tabela 7. Broj romskih ispitanika prema razrednom odjeljenju i prema spolu – OŠ C

(1) **Škola kao mjesto učenja i stjecanja znanja**

6. razred

Od šestero ispitanih učenika šestih razreda Osnovne škole C, njih dvoje je starije od kronološke dobi koja je predviđena za to odjeljenje. Samo jedan učenik dolazi iz mješovitog razreda, dok je preostalih pet učenika iz razreda s isključivo romskim učenicima. Gledano prema školskom uspjehu, dvoje učenika sve razrede prošlo je ocjenom dobar (3), troje učenika većinu razreda ocjenom vrlo dobar (4), dok je jedna učenica u nižim razredima bila odlična, a onda je prelaskom u više razrede njezin uspjeh oslabio. Troje učenika koji prema kriteriju uspjeha spadaju među bolje u razredu, navode kako puno uče zbog novih predmeta. Lošiji učenici svoj neuspjeh povezuju s krivim društvom, neredovitim učenjem i neizvršavanjem domaćih zadaća. Učenicima su najdraži predmeti: informatika, hrvatski jezik, matematika te tjelesni i zdravstveni odgoj. Dvoje učenika pohađa izvannastvne aktivnosti u školi (dramska skupina, grupa njemačkog jezika), a troje učenika školske i sportske aktivnosti prakticira i u slobodno vrijeme (nogomet, košarka, pjevanje i ples).

7. razred

Jedan od šest ispitanih učenika sedmih razreda prerastao je kronološku dob koja odgovara tom razredu (2-3 godine je stariji od suučenika). Osim jednoga učenika koji dolazi iz mješovitog odjeljenja, ostali su ispitanici u isključivo romskim odjeljenjima. Učenici su niže razrede prolazili uglavnom ocjenom vrlo dobar (4), dok je prelaskom na predmetnu nastavu vidljivo opadanje prosjeka do ocjene dobar (3). Neki učenici s kontinuirano stabilnim prosjekom tvrde kako uče puno

i kako dovoljno prate i pamte na nastavi, dok drugi za svoje niže postignuće krive preteške nove školske predmete, manjak učenja te uvođenje eksperimentalnog programa nove kurikularne reforme, tj. teškoće uhodavanja u isti. Najdraži predmeti su im hrvatski jezik, matematika, informatika, tjelesna i zdravstvena kultura te povijest.

(2) **Škola kao mjesto susreta**

6. razred

Gotovo svi učenici šestih razreda vole ići u školu zbog toga da nešto nauče i uspiju u životu i da se lakše mogu zaposliti, ali i zbog druženja s prijateljima. Izuzetak je jedna učenica koja priznaje da ne voli školu. Učenici se u školi uglavnom osjećaju prihvaćeno, a tek ih troje kaže kako ih ponekad zadirkuju drugi učenici.

> *A ostali ne znaju kako pričati neki, na primjer mi, mi im govorimo lijepe riječi, oni nama uzvraćaju s ružnim.* (učenica 6. razreda)

Svi učenici imaju dobre odnose s razrednicima i ostalim nastavnim osobljem, što zaključuju na temelju njihova odnosa s njima. Primjerice, kada ih pitaju za pomoć, uvijek su im voljni pomoći. Vrlo su im bitni dobri odnosi između njih i učitelja, pa često kažu: „*kako se oni ponašaju prema nama, tako i mi prema njima*". Nastavu prate pozorno, ali se ponekad tijekom sata upuste u razgovore s učenikom iz klupe i zbog toga budu opomenuti.

> *Ne svađam se s nikim, učiteljima. To sam vidio puno puta u nižim razredima, kako su se ponašali ponavljači, pa meni se to nije svidjelo i ne želim ja to da komuniciram.* (učenik 6. razreda)

> *Hvaljuje me mami kad ide mama na razgovor. Ne govori ništa da sam zločest, samo naprimjer kad imam jedinice da ispravim, jer sam pametan i to. Po tome vidim da je on dobar i nije zločest.* (učenik 6. razreda o svome razredniku)

Većina učenika smatra kako su njihovi razredi složni, jer se svi druže, posuđuju stvari jedni drugima i nema nikakvih podjela. Ipak, dvoje učenika navodi kako im je bilo ljepše u nižim razredima zbog veće sloge, više igre i boljeg društva. Jedan učenik je ispričao da se atmosfera u njegovu razredu pogoršala otkako im je došao učenik ponavljač. Za vrijeme odmora učenici se po hodnicima podjednako druže s vršnjacima iz razreda i drugim učenicima, dok se izvan škole druže uglavnom s učenicima iz razreda i članovima obitelji.

> *Malo smo loši, po tome što nekad pričamo na satu. Ne ja, ovi drugi. Kako bi se to reklo, onda svi pričamo. Po tome smo malo loši, ali popravit ćemo*. (učenica 6. razreda)

7. razred

Učenici sedmih razreda uglavnom vole školu zbog stjecanja novih znanja i prijatelja te ju rado ju pohađaju, izuzev jednog učenika kojemu nije drago rano ustajanje. Da su prihvaćeni osjećaju po ponašanju drugih učenika prema njima - ne odbacuju ih, pomažu im kad ih pitaju za pomoć i uvijek ih uključuju u aktivnosti razreda. Smatraju kako je školu bitno završiti zbog lakšeg nalaženja posla u budućnosti i kako bi se poslije „osjećali pametno".

> *Pa na primjer, jer doma nemam šta pametno da uradim. Pa dosadno je doma, na primjer. Doma nemam prijatelje, a u školi ima više njih.* (učenica 7. razreda)

Učenici sedmih razreda su vrlo privrženi svojim razrednicima, a dobre odnose imaju i s drugim učiteljima. Jedan razred dobio je novog razrednika zbog bolovanja onog prethodnog, no učenici su ga prihvatili i poštuju ga jednako kao i ostale. Veoma cijene dobre uzajamne odnose, a smeta im kad ih se ne poštuje i ne sluša kada imaju nešto za reći. Navode kako su pažljivi na satovima, no polovica učenika kaže kako se, kada ih uhvati dosada, okreću razgovarima sa susjedima u klupi.

> *Pa, ne znam. Malo brbljam. Dok mi je dosadno, onda nešto crtam, onda mi učiteljica ništa ne kaže. Zato jer sam tiho.* (učenik 7. razreda)

Druženja učenika u školi uglavnom se svode na suučenike iz razreda, premda se često druže i s ostalima, a ta prijateljstva njeguju i izvan škole. Ispitanici tvrde kako u razredu nema nikakvih odvajanja - svi se druže međusobno, nitko nikog ne odbacuje niti izbjegava. Iako dio romskih učenika voli druženja s učenicima Hrvatima i dobro im je u miješanome razredu, jer tako „imaju više prijatelja", nekolicini ispitanika odgovara biti u odjeljenjima s isključivo romskim učenicima.

> *Kad dođem iz škole, na primjer doma, onda nemam nikakve kontakte, jer nisu mi niti blizu i nemam tih slobodnih dana da, na primjer, idem na ulicama, da se igram. Manje-više sam samo kod kuće. Ne izlazim.* (učenica 7. razreda)

(3) Ugodna i neugodna školska iskustva

6. razred

Lijepe uspomene učenici većinom vežu uz izlete i terensku nastavu, osobito uz posjete kazalištu, izlete na otok Krk, u Krapinu te u Fužine u Gorskom kotaru. Rado će se sjećati svojih razrednika i ostalih učitelja, uzajamne pomoći za vrijeme ispitnih provjera, osjećaja ponosa i sreće zbog uspješnog završavanja školske godine, ali i uvođenja eksperimentalnog kurikuluma koji im je olakšao učenje kroz uvođenje novih tehnologija.

Na pitanje o neugodnim iskustvima, učenici šestih razreda nešto su suzdržaniji u svojim odgovorima, no ona se uglavnom svode na dobivanje loših ocjena i nerazumijevanje nastavnog gradiva te na naguravanje i svađe s prijateljima.

Znaju me puno puta u školi navikavat(naguravati) na odmoru učenici. Pa malo se posvađamo, ja okrenem leđa i ne slušam, a oni samo to žele. Ja ih ne slušam, samo okrenem glavu i odem. Onda vide da ne slušam pa se smire. /A ovako možda neka diskriminacija da si doživio, neko vrijeđanje? -*To se zna puno događati u našem razredu. Pa dvije cure Romkinje počinju se sa mnom svađati, i kune me, psuje i to. Psovke si čujem, pa mene to uznemirava. Nekad znam se dignut' i vikati na njih. Jer znaju kunut moju mamu, psovat' i to, i meni se to ne sviđa opće, jer ja to ne znam. Meni to neje v interesu da ja tu kunem sada njezinu mamu, a znam kako je to. Kako to boli, jer to je tvoja mama.* (učenik 6. razreda)

U prvom razredu, ovi selski, nisu bili od tud, Podbresta, ne znam, krali su mi stalno bicikl. I oni su se s njim do igrališta vozili i istukli su me. Oni su bili stariji, u 8. razredu. I u 5. razredu dok sam bila i tamo neki veliki su bili jako. I onda su mi rekli da će me spljoštiti kao palačinku. (učenica 6. razreda)

Kad imaju probleme, učenici se u školi najčešće obraćaju razredniku ili psihologu, jer oni s njima rado razgovaraju, blagi su u kontaktu i brzo riješe problem, dok se kod kuće za pomoć najčešće obraćaju majci i ocu.

7. razred

Među lijepim iskustvima učenici sedmih razreda spominju putovanja i izlete, osobito posjet Gorskome kotaru, Splitu, Zadru, Krapini i Vukovaru. U lijepome sjećanju svakako će im ostati i zezanja na satovima, škola, učitelji i njihovi savjeti te osjećaj prihvaćenosti i poštovanja od strane svih u školi.

Troje ispitanih učenika nije u dosadašnjem školovanju doživjelo nikakvo neugodno iskustvo. Ostali navode da se loše osjećaju kada dobiju loše ocjene ili kaznu za loše vladanje. Jedan učenik priznaje da je ponekad bio diskriminiran i od učenika Hrvata i od učenika Roma

Probleme vezane za školu, učenici najčešće rješavaju s psihologom, razrednikom ili bilo kojim učiteljem koji se nađe u blizini, a najviše vole kad se nesuglasice među njima rješavaju razgovorom i u nazočnosti obiju strana.

Pa kad smo na odmoru, onda se mi okupimo i razgovaramo, onda se mala djeca zaletavaju u nas; onda kad padaju mi smo krivi. (učenik 7. razreda)

Na primjer, kad sam bio u kazni. U peti razred, bio sam zločest nešto, rugao sam se drugima, pa je onda učiteljica rekla da budem u kazni, da sjedim sam u klupi. I to je bilo to. (učenik 7. razreda)

(4) (De)motiviranost za završavanje osnovne škole i nastavak školovanja

6. razred

Svi ispitani učenici šestih razreda imaju namjeru završiti osnovnu školu, jer će im to, kako kažu, trebati za daljnje školovanje, bolji život u budućnosti i lakše nalaženje zaposlenja. Dječaci bi željeli obrazovanje nastaviti za zanimanja vezana uz graditeljstvo, kao što su građevinar, soboslikar i knaufer. Jedna uspješna učenica namjerava upisati gimnaziju po savjetu majke. Druge dvije žele završiti za frizerku, jer ih zanima šišanje, a prethodno su gledale svoje majke koje su šišale te su i same probale raditi fizure. Učenicima su, osim vlastitog interesa za tu vrstu škole, poznata i iskustva drugih koji su završiti ta ili slična zanimanja i njima bili zadovoljni, a upravo im to predstavlja dodatan motiv za upis. Jedan učenik priznaje kako već neko vrijeme obavlja poslove na građevini i za svoj rad prima novčanu naknadu.

Zato jer, na primjer mama, ona je imala samo 6 razreda završenih, onda sad ide u pučku školu i jako joj je žao. Rekla je da moramo završiti osnovnu školu da bude nešto od nas. I posao će nam trebati, jer ne možemo raditi nešto na crno tak, moramo baš biti prijavljeni i to. (učenik 6. razreda)

Hmm, tako idem raditi na fuš. Radim tu u našem naselju, tako idem pa nešto zaradim. (...) Radim tesarske poslove, pokrivanje, i tu doma radim na fuš, gletam. Da. I sad sam počeo malo učiti pločice postavljat'. Ja sam se to ve počeo učiti i sada znam puno toga. Mene ne zanimaju me baš novci, nego glavno da nešto naučim u životu, da znam. (...) Ovo me zanima od malena pa, radio sam isto od malena na našem krovu. (učenik 6. razreda)

Svi ispitani učenici šestoga razreda tvrde kako imaju veliku podršku svojih obitelji za nastavak školovanja - roditelji razgovaraju o tome s njima, pohvaljuju ih, potiču ih na učenje i redovito pohađanje nastave. Na upit o obrazovanju roditelja, dvoje učenika izjavilo je kako su im očevi krenuli u srednju školu, no ne znaju jesu li je završili. Roditelji ostalih učenika uglavnom nemaju završenu osnovu školu, pa razrede nadoknađuju pohađajući pučko otvoreno učilište u Čakovcu.

Pričao sam. Pa to je bilo davno, nije bila tako obavezna škola. Oni su meni rekli, kao sada, sad tebi je bitna škola, oni meni kažu ti trebaš hodati v školu redovito, trebaš učiti. (učenik 6. razreda)

Vidim da mi ide škola i da puno učim, meni je to jako lijepo. Oni mi uvijek stalno govore da se trudim, i da prijateljice, ovakve neke situacije sa druženjem, da to malo stavim na stranu i da počnem učiti. (učenica 6. razreda)

Svi učenici poznaju nekoga tko je odustao od školovanja i zaključuju da oni nisu mislili o budućnosti, da su bili nezainteresirani za školu ili da su se odali porocima, no najčešće kao razlog navode preranu udaju. Učenici koji odustanu od škole, smatraju ispitanici, najčešće rade na crno kao nadničari na lokalnim obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima ili čiste općinske zelene površine u sklopu javnih radova.

Puno kod nas su odustali osmaši, pa sad su doma ili oženili su se i nešt' tako. I ja se pitam što sad, što imaju od toga. Sam si pokvare izgled i život. Oni sad se ožene ili ne znam što, oni nemaju svoj krov nad glavom, nego ideju tuđi krov. Prvo školu, posao, onda vozačka, svoj krov nad glavom i onda uživaš. (...) Da ne pokvariš svoju mladost, da ne patiš i te gluposti. Znam tog puno u naselju je bilo i to mi se uopće ne sviđa. (učenik 6. razreda)

Pa oni se želi oženiti, i kad dođe dečki u naselju, onda su one zriftane i na spoj ide i... Dobro, ja nisam takva. (...) 14-15 godina, ostave školu i za mesec dana se ožene. Pa i policija dođe i socijalna i svašta. (učenica 6. razreda)

Osim roditelja koji nisu završili osnovnu školu, učenici imaju braću i sestre koji su također odustali od škole zbog loših ocjena, nezainteresiranosti, puno izostanaka tijekom školske godine ili zbog ljubavi. I ovi učenici tvrde da se oni koji su napustili školu kaju, jer s protekom godina vide što su propustili. Što se njihova razreda tiče, 4 učenika tvrdi kako su na prijelazu iz nižih u više razrede izgubili jedan broj učenika koji su morali ponavljati razred, ali i da su i oni u svom razredu dobili učenike ponavljače koji znaju biti zločesti i ometati nastavu.

Iz rodbine znam, hmm, ona je moja teta. I odustala je, zbog dečka. Mislim da u drugu srednje. /A sad joj je žao kaj je odustala? - *Mislim da ne, jer je već i rodila, a 17 godina ima*. (...) I zakaj su oni pali razrede? -*Ili su imali, nitko od njih opravdano i loše ocjene*. (učenica 6. razreda)

7. razred

Svi ispitanici sedmih razreda namjeravaju završiti osnovnu zbog upisa u srednju školu i lakšeg zaposlenja u budućnosti, jer *danas bez škole nema života* (izjava jednog učenika). Dječacima je prvi izbor srednja škola za graditeljska zanimanja (građevina, knauf majstor) te za vozača. Ta ih zanimanja privlače jer su im poznata preko iskustva roditelja i članova obitelji. Djevojčice se opredjeljuju za srednje škole za zanimanja kozmetičarke ili komercijalista. Za razliku od dječaka,

one u izboru srednje škole nisu vođene iskustvima drugih, već svojim interesom i nadom da će ih odabrani posao u budućnosti usrećivati.

> *Pa tata mi je rekao da je to dobra plaća. Kad ideš u Njemačkoj tak da radiš. I po doma, jer svi 'oćeju knaufer, da napravi tam gore, hmm...*/ Znači tebi je cilj poslije škole otići van raditi, u Njemačku? -*Da.* /Ne bi bio doma tu? -*Pa bio bi na praksi tu, onda bi se zaposlil negdi tam. Malo dalje.* (učenik 7. razreda)

Jedna učenica želi obrazovanje nastaviti do akademske razine, ali kaže kako joj se ostali vršnjaci zbog toga rugaju.

> *Ja vjerujem, da završim školu srednju, i onda ću upisati možda faks. Ja vjerujem da ću imati posla. (...) Inače, svi mi se rugaju zakaj bi ja upisala faks, to je preglupo. Pa kaj bum, na primjer, završavam srednju s 17 godina, i onda kaj bum još upisala faks 5 godina. To je prepuno njima. Mene ne zanima kaj buju drugi rekli.* (učenica 7. razreda)

Iskustva bližnjih (od kojih su im neki susjedi ili članovi obitelji) koji su odustali od škole, poznata su učenicima, a kao razloge za odustajanje navode nemar roditelja, nedostatak volje za učenjem i zaljubljivanje. Djevojčice, tvrde, najčešće odustanu nakon završetka osnovne škole zbog zaljubljivanja i udaje, ili zato što ih roditelji ne puštaju dalje. Dječaci pak najčešće ostavljaju školu zbog lijenosti, nezainteresiranosti i ranog zaposlenja. Objašnjavaju nadalje kako oni ne mogu nigdje raditi prijavljeno i kako im jedino preostaje rad na poljoprivredi. Za one koji nisu našli posao, ispitanici tvrde da se zbog svojih odluka da napuste školu sada kaju, dok oni koji već rade i imaju svoj novac ne žale zbog toga.

> *Ja znam da će ove godine jedna učenica odustati od škole, zato jer ima slobodnu vezu s dečkom. Ona ima samo 14 godina. A dobro, roditelji su isto za to krivi, oni bi morali reći: "Još si premlada za dečka, moraš ići u školu. Zaposlit se i poslije toga naći dečka". Roditelji njima daju slobodnu vezu s dečkom i roditelji su za to krivi. (...) Dok ona nije na nastavi mi smo jako mirni, a dok je ona na nastavi onda smo jako grozni. I ne uči ona baš redovito*. (učenica 7. razreda)

> *Tata je završio osmi razred, a mama šesti. Pobegli su iz škole i ispisali su se, jer prije nisu bili takvi zakoni. (...) Sestra je najstarija. Odustala je. Osnovnu školu je završila i gotovo. /*Zašto nije išla dalje? -*Pa našla si je dečka.* (učenik 7. razreda)

Za svoje roditelje gotovo svi ispitani učenici potvrđuju da od njih imaju veliku potporu koja se očituje u razgovorima i poticanju na kontinuirani rad i učenje. Tek jedna učenica priznaje kako nije sigurna u svoj nastavak školovanja zbog toga što je roditelji ne puštaju dalje iako ona ima jaku želju nastaviti školovanje. Što se obrazovanja njihovih roditelja tiče, samo jedan otac ima završenu srednju školu, većina ostalih ima osam razreda osnove škole, a troje roditelja nije nastavilo dalje

nakon 4. razreda. Ispitanici objašnjavaju da im roditelji nisu išli dalje jer „škola nije bila obavezna“, nisu postojali zakoni koji bi ih na to poticali, a i uvjeti njihova života su bili lošiji pa si mnogi nisu mogli priuštiti ni knjige ni školski pribor. Dvoje očeva radi u firmama u inozemstvu, gdje se dodatno obrazuju za ta radna mjesta, a nekoliko ih se doškoluje u pučkome učilištu. Majke su većinom nezaposlene i brinu se za dom i djecu.

Jučer sam baš razgovarala s roditeljima za srednju i rekli su mi da ak' želim za višu školu, mogu upisati i za faks isto. Njima nije problem. Oni su rekli da ako ću upisati faks, bit će jako ponosni na mene. (učenica 7. razreda)

Hmm, pitanje je ako ću ići u srednju. Jer moji mi ne dopuštaju. Zbog drugih gluposti šta djevojke urade, pa misle da i mi ćemo u tom smjeru ići. Manje-više zbog dečka ima tih problema, pa svi nastradaju zbog njih. (...) Puno puta sam razgovarala s njima zbog srednje i rekla sam da me puštaju, da neću nikakve probleme uraditi. Oni su rekli da možda će me pustiti, zavisi o ponašanju. Kakvo ponašanje, ne znam kakvo?! Pa onda mi zabraniju: "Nemoj ići za kozmetičar, bolje za trgovac". Same gluposti. (učenica 7. razreda)

(5) Percepcija najvećih prepreka školovanju i mogućnosti njihova otklanjanja

6. razred

Četiri od šest ispitanih učenika šestih razreda najvećom preprekom daljnjem obrazovanju učenika Roma smatraju preranu udaju, odnosno ženidbu. Ostali drže da je odustajanje od škole posljedica nedostatka volje za učenjem i odavanje porocima (cigarete, alkohol, droga). Jedna učenica je navela da su problem roditelji koji ne puštaju djevojčice u školu iz straha da si ne bi našle dečke i prerano se udale. Dodatni problem za dvojicu učenika su česta slavlja u romskom naselju - proslave blagdana, rođendana ili krstitki, pri čemu zna biti puno buke i glasne glazbe.

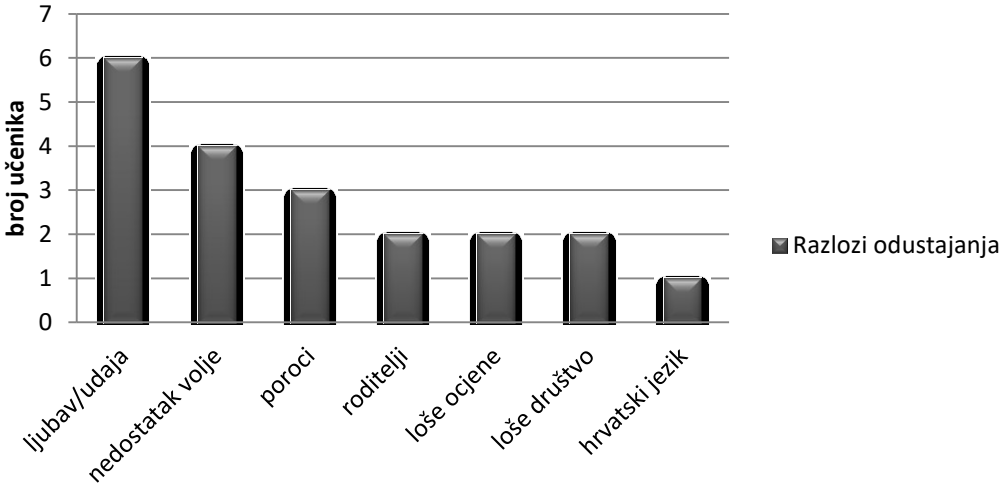
Da se brže ožene i da imaju djecu, da postanu roditelji. / Zašto im je to bitno? -*Da dobiju novce. To na sebe potroše. Na kockanje i to. Znaš, moji roditelji na nas troše, i hranu kupuju, oni nisu opće problematični i tak. A neki roditelji idu u kockarnici i kockaju novce. Opće nisu odgovorni i tak će njihova djeca ako ih ne odgajaju dobro.* (učenik 6. razreda)

Valjda ih mama ne pusti. I tata. / Zakaj ih ne bi pustiti? Kaj ti misliš? -*Jer si možeju naći brzo dečka. I ne znam još. Ja više-manje znam za dečka, da se oni oženu brzo. U sedmi razred ide van iz škole i za dva tjedna su već oni oženjeni.* /Kaj bi rekla ti za to, je to normalno ili ne? -*Nenormalno. Jer moja prijateljica, ne ću reći ime, bila je s mog razreda, ove godine je išla van iz škole. Kad je napustila školu, onda se za dva tjedna oženjela. I trudna je već.* (učenica 6.

razreda)

Dvoje učenika smatra kako je hrvatski jezik velik problem (nekoliko romskih učenika u njihovu razredu ga ne zna dobro), zbog čega su učenici Hrvati u prednosti, jer tim jezikom govore i kod kuće, pa se lakše mogu sporazumijeti s učiteljicom. Ostali ispitanici smatraju da im hrvatski jezik nije problem ili to ne mogu procijeniti. Kod kuće i za vrijeme školskih odmora razgovaraju na romskome jeziku. Nedostatak volje i zainteresiranost ispitanici svrstavaju visoko na ljestvici prepreka obrazovanju učenika Roma, a upravo je i to glavni kriterij razlikovanja romskih i neromskih učenika. Nedostatna financijska sredstva onemogućavaju im nabavku svih potrebnih knjiga i pripadajućeg školskog pribora, što otežava praćenje i svladavanje nastavnih sadržaja i svrstava ih u lošiji položaj u školi.

Zato jer Hrvati govore tim jezikom i doma i to. Oni su bolji, ne, jer se uče, imaju vremena. I mi imamo i učimo, ali oni žele biti takvi. Oni žele biti štreberi, uče se, oni nisu baš na odmorima da se igraju i to kako se mi igramo. Uče se, svi su na primjer na jednom mjestu, uče se nešto i to. (učenica 6. razreda)

Graf 5. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika šestih razreda - OŠ C

Učenici šestih razreda bi željeli da u budućnosti nitko ne padne razrede, da svi pohađaju školu, da uče i da sudjeluju na nastavi. Smatraju da bi se trebalo bolje i više razgovarati sa samim učenicima, ali i roditeljima reći da potiču i puštaju djecu u školu. Prema mišljenju jednog učenika, oni koji su napustili školu, trebali bi ići barem u pučku školu i završiti ju do kraja kako bi mogli naći bolji posao, a oni koji nemaju pribora, mogli bi pribor posuditi od prijatelja i s njima raditi na zadacima koje ne razumiju. Učenik drži kako bi bilo korisno i u više razrede osnovne škole uvesti romskog pomagača. Kako su učenici uglavnom u razredima s isključivo romskim vršnjacima, nekolicina njih bi voljela biti u mješovitom razredu s učenicima Hrvatima, jer bi, kako kažu, onda razred bio bolji.

Izvannastavnih aktivnosti u školi ima dovoljno, ali bi uveli još neke aktivnosti. Voljeli bi i da grupe i dopovi određenih predmeta budu obavezni za one učenike kojima taj školski predmet ide teže.

Školom su vrlo zadovoljni i u njoj ne bi mijenjali ništa. Sviđa im se takva kakva jest - ima sve što im treba, a prednost joj je što je velika i u blizini romskoga naselja.

U našem naselju su se jako dobro popravili. Pa puno puta su došli stranci kod nas i rekli su da jako je dobro po ponašanju i po higijeni. I počelo je jako dobro. Nema jako puno drogeraša tu, narkomana i alkoholičara nemamo. Problem je jako jer proda se po drugim naseljima droga, pijača i tak. Onda vidim po drugim naseljima, malo idem, on, tak mali dojde do mene i on mene prosi cigretu, i ja kažem da ode od mene tri metra, da ga ne vidim. I on si nabavi sada cigaretu i dolazi do mene i puše sada taj dim. Kod roditelja, u lice im puši (...) Ne brine se za njih, puno ih ima. (učenik 6. razreda)

Znamo razgovarati u našem naselju hrvatski jer sam naučen na to i neki sam dođu do mene : „Šta se radiš Hrvat, nemoj glumit Hrvata, jer ti nisi Hrvat, ti si Rom“. (učenik 6. razreda)

Dobro je, učitelji su baš dobri, ali neki učitelji se moraju promijeniti zbog ponašanja, jer jako viču, jako ono baš. Ne ružne riječi, samo viču. Neki se posrame, pa više opće nemaju volje ići u školu. (učenik 6. razreda)

Promijenili bismo da ne prave razliku između Roma i Hrvata uopće. To smo čuli 2-3 puta. Oni su bogati i sve imaju, a Romi nemaju ništa i siromašni su. Nismo svi isti, neki su problematični, neki nisu, pa ne želim da sve u to stave, samo neke, one koji su stvarno to. (učenik 6. razreda)

7. razred

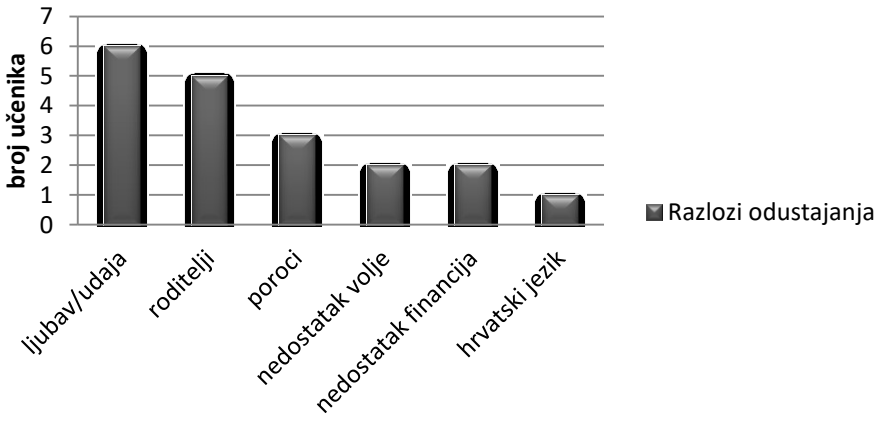
Kao najveće prepreke u obrazovanju Roma, četiri učenika navodi preranu udaju, dok od preostalih dvoje ispitanika, jedan krivi roditelje koji ne puštaju djecu dalje u srednju školu, a drugi problem vidi u samim učenicima koji ne žele više polaziti školu zbog lijenosti ili nedostatka volje. Dodatni problem su neadekvatni uvjeti za učenje kod kuće, primjerice nedostatak vlasite sobe ili stola za pisanje. Učenici spominju i poroke (alkohol, cigarete, droge) koji brzo osvoje mlade (neke već s 12-13 godina) dijelom zbog primjera odraslih, a dijelom i zbog dostupnosti opijata. Jedan učenik ističe kako romskim učenicima hrvatski jezik predstavlja problem i kako bi ga trebali više učiti da mogu u potpunosti razumjeti školsko gradivo, dok je za ostale učenike četiri sata učenja hrvatskoga jezika tjedno sasvim dovoljno. Kod kuće i za vrijeme velikih odmora u školi sa suučenicima Romima razgovaraju romskim jezikom.

Ne znam, neki roditelji kažu da odustaju, jer je škola kao nebitna. A bitna je i za posel. (učenik 7.

razreda)

Svejedno, pa ja živim tu u selu i imam prijateljicu Hrvaticu i ona svaki dan dolazi kod mene, ja kod nje, roditelji su ji jako dobri. (...) Da, to jako mrzim. Zašto ne bi pričala hrvatski? Ja doma kad nešto ne razumijem, moja baka je stara, šezdeset i nešto godina ima, i ona priča meni nešto sasvim drugačije. To nije romski jezik. Ja ju poslije pitam na hrvatskom kaj to znači, ne, ili dok ne znam nešto reći na romskom pa onda kažem mami na hrvatskom, onda se počne smijat. (učenica 7. razreda)

Na primjer, neke osobe žele ići u školu, ali roditelji ne dopuštaju. Neki ne dopuštaju zato jer, u smjer kao da se ožene, ali to na primjer, to nije roditeljeva stvar što one se žele udati. To je od negove/njezine strane. Roditelji nas ne opterećuju s tim: "Udaj se, nemoj si završit školu". Na primjer, djevojka je sama kriva što je htjela imat tu vezu i s vezom će se nać'. A na primjer neki se samo udaju i to je to. (učenica 7. razreda)

Graf 6. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika sedmih razreda - OŠ C

Osvrćući se na probleme s kojim se susreću romski učenici u školi, dio ispitanika smatra kako nema razlike između njih i učenika Hrvata, jer u školi „nema diskriminacije“, „nema povlastica“ – „svi dobe jednako i nikome se ne ide na ruku“. Drugi dio potvrđuje postojanje razlika, a one se očituju kroz razlike u jeziku i običajima, neprihvatljiva ponašanja prema njima, što uključuje pogrdna imena, te postupke nekih romskih roditelja koji svojoj djeci ne dozvoljavaju daljnje školovanje.

Pa njima je malo lakše u školi, ali teže je doma kada su. Pa Romi su nekak, drugima, druge, hmm... Kak se to kaže, običaje imaju druge Romi, a Hrvati imaju isto tak obrnuto. I drugi jezici govoriju, znači mi romski, a oni kajkavski materinski jezik, i hrvatski. (...) Hmm, mi pričamo tu u školi kad se družimo romski, a oni hrvatski. (učenik 7. razreda)

Romima je teže. Jer na primjer na njemačkom, nama je to već treći jezik strani, tak da malo teže.

I pogotovo kad smo niži razredi. / Ovako neke razlike di vidiš između učenika Roma i Hrvata? - *Pa nije velika razlika. Na primjer, svi smo isti, kako piše na holu škole... Pa neki se toga ne drže, pa neki na primjer Hrvati su više, ne poštuju Rome. Na primjer, ne pričaju s njima, s Romima, ne družiju se tako. Baš se vidi, pogotovo na odmorima.* (učenica 7. razreda)

Mogućnosti poboljšanja obrazovanja Roma vide u tome da nitko od učenika ne odustane od škole, što bi ispitanici osigurali uvođenjem strožih zakona i većim kontrolama, uvođenjem obvezne srednje škole i davanjem ovlasti socijalnim radnicima kako bi oni bolje nadzirali problematične slučajeve (*Pa ako bi odustali od škole, pod socijalnim nadzorom da budu. Pa čime će se onda obitelj hraniti, i tako?*). Prema njima, romskim učenicima nedostaje volja za učenjem i zainteresiranost za školu, a to bi nastojali riješiti skraćivanjem tjednog rasporeda sati, izbacivanjem nekih školskih predmeta i uključivanjem romskih učenika u mješovite razrede. Odnose između učitelja i učenika ocjenjuju korektnima i tvrde da su njihovi učitelji dobri, upravo onakvi kakvi bi trebali biti. Škola je dosta velika i ima sve što im je potrebno, pa ju opisuju kao idealnu. Sretni su zbog izgradnje sportskog igrališta u njihovom naselju, zahvaljujući kojemu su djeca aktivnija i više se druže.

*Meni bi bilo lijepo da svi idu u školu, jer poslije škole si može naći posla, tako da bi mogli živjet'. Pa možda bi razgovarala s njima, a zato imaju na primjer roditelje. Roditelji moraju dati savjet. /*Možda nešto na razini škole što bi trebalo promijeniti da ih se bolje zainteresira? -*Ništa, meni je sve tu lijepo. Mi imamo čak i previše, zato jer drugi učenici u drugim školama nemaju što imamo mi ovdje, pa zato ne bi ništa morali promijeniti.* (učenica 7. razreda)

Zato jer neke učiteljice imaju mržnje na nas, i to mene živcira. Pa kad pričaju Hrvati, onda samo „Stišaj se", a kad pričamo mi, onda nas vičeju. (učenik 7. razreda)

Stavila bi obaveznu srednju. Jer na primjer nekim Romima misli da je to neobavezno.;

Ja bi napravila jedan sastanak da bude kao srednja škola obavezna, kao što je bila i osnovna. Na primjer, ako je osnovna, što nije tako strašna bila obavezna, da bude tako i srednja škola, ja bi preporučila. Zato jer da bi i Romi i Hrvati bili na isti crtu, na isti nivo. (učenice 7. razreda)

3.2.4. Osnovna škola D

OSNOVNA ŠKOLA D			Ukupno
6. razred	**3 dječaka**	**5 djevojčice**	8
7. razred	**4 dječaka**	**4 djevojčice**	8
Ukupno	7	9	**16**

Tabela 8. Broj romskih ispitanika prema razrednom odjeljenju i prema spolu – OŠ D

(1) Škola kao mjesto učenja i stjecanja znanja

6. razred

Iz generacije šestih razreda Osnovne škole D ispitano je osmero učenika, pet djevojčica i trojica dječaka, uglavnom dvanaestogodišnjaka, odnosno onih godina predviđenih za to razredno odjeljenje. Troje ispitanika je u razredima s isključivo romskim učenicima, a preostalih pet u mješovitim razredima, iako i u svakome od njih prevladava broj Roma u odnosu na ne-romske učenike, točnije, oko 2/3 ukupnog broja učenika. Troje učenika (dva dječaka i jedna djvojčica) niže razrede prolazilo je ocjenom odličan (5), a u višima ocjenom vrlo dobar (4), dok je ostalima opći uspjeh uglavnom bio vrlo dobar (4) i dobar (3), s trendom snižavanja prosjeka prelaskom u više razrede. Razlog tome je, kažu, više novih predmeta i sadržaja učenja, novi učitelji, česta druženja s prijateljima, nedostatak volje te korištenje mobitela i igranje igrica. Kao najdraže školske predmete ističu povijest, likovnu i glazbenu kulturu, jezike te tjelesni i zdravstveni odgoj. Nekolicina učenika u školi i izvan nje bavi se nekim sportom (nogomet i odbojka). Jedna učenica izvan škole pohađa satove sviranja instrumenata u glazbenoj školi.

7. razred

Intervjuiranju iz redova učenika sedmih razreda pristupilo je osam učenika, četvorica dječaka i četiri djevojčice, svi uglavnom trinaestogodišnjaci i u razredu sukladno svojim godinama. Svi ispitanici dolaze iz mješovitih razreda u kojima ih je u prosjeku po 13 učenika, od čega je polovica Roma (6-7 romskih učenika po razredu). Dvije učenice prethodne razrede prošle su odličnim

uspjehom, jedan učenik sve razrede ocjenom dovoljan (2), dok ostali variraju između ocjene dobar (3) i vrlo dobar (4), pri čemu uspjeh opada s prijelazom u viši razred. Učenici s boljim prosjekom ocjena vole učiti i zanima ih škola, dok oni s nižim nemaju dovoljno motivacije, malo uče i teško im je zbog novih predmeta. Dječaci kao najdraže školske predmete ističu fiziku, hrvatski jezik, matematiku, tjelesni i zdravstveni odgoj, dok se djevojčice odlučuju za biologiju, kemiju, tjelesni i zdravstveni odgoj te hrvatski jezik (jedna učenica prethodne godine je bila na natjecaju, isto planira i ove godine). Većina učenika nekim od sportova ponuđenih u školi, bavi se i u slobodno vrijeme (nogomet, odbojka, trčanje).

(2) Škola kao mjesto susreta

6. razred

Svi ispitanici šestih razreda vole školu i rado je pohađaju zbog druženja i igranja s prijateljima koje ondje imaju te zbog učenja. Također tvrde da se u školi prema njima iskazuju samo osjećaji poštovanja i prihvaćanja, što se ogleda kroz razgovore i druženja s drugim učenicima, pomaganja u situacijama kada im je pomoć potrebna te kroz uključivanje i sudjelovanje u aktivnostima razreda i škole. Dobro se slažu sa svojim razrednicima kao i s ostalim učiteljima, za koje smatraju da su pravedni, otvoreni za razgovore i dobro se prema njima odnose. Ponekad znaju i vikati, ali opravdano, u slučajevima kada je potrebno smiriti nemirne učenike ili kada školske obveze nisu izvršene. Jednome razredu promijenio se razrednik, no kažu kako su ga prihvatili jednako kao i prethodnog.

> *Hmm, ponekad više, dobro to mora. Svaki učitelj kad, mislim... Nije tako stroga. Kad se mi lijepo ponašamo prema njoj, ona će isto lijepo nama. (...) Učiteljica N.N., malo je stroga. Nemirniji sam, zato jer kažem: "Kako ide ovaj zadatak?", onda me ona zapisuje bilježnici. Zato jer nisam digao ruku. A kad dižem ruku, onda me ona ne prozove.* (učenik 6. razreda)

> *Pa, u jako sam dobrim odnosima s razrednicom. Često razgovaramo i to je to. Pa volimo se više šaliti, a kad nešto pogriješim, naravno ne kriče. Ali ne znam, vidim, dobra je prema meni, i ja prema njoj. Poštuje me. (...) Svi su super učitelji, vole razgovarati, otvoreni su, i sa svima učiteljima sam si dobra.* (učenica 6. razreda)

Svoj razred uglavnom opisuju kao složan, gdje se svi međusobno igraju i ne prave nikakve razlike između učenika Roma i Hrvata. Suprotno tome, troje ispitanika smatra kako njihov razred ima dosta podjela među učenicima, a neslaganja unutar razreda ponekad znaju rezultirati svađama i vrijeđanjem. Gotovo svi učenici u školi, pod odmorima i izvan škole druže se jednako s učenicima iz svoga, ali i iz drugih razreda, uglavnom jednako s vršnjacima Romima i Hrvatima, osim jedne

učenice koja se s ne-romskim učenicima ne slaže dobro i ne preferira druženja s njima.

> *Pa, dobro nam je. Igramo se stalno, zezamo, ponekad se povređujemo, mislim riječima, ne. I više-manje nam je super.* /Ovak misliš da ima neke grupice u razredu ili ste složan razred? -*Pa neki se ne druže baš stalno, ima grupica i ne znam. Ali većinom sve skupa radimo.* (učenica 6. razreda)

7. razred

Isptanici sedmih razreda vole pohađati školu zbog prijatelja i učenja, odnosno kako bi „nešto postigli u životu“. Uglavnom se u školi osjećaju ugodno i prihvaćeno, što prepoznaju po druženjima, razgovorima i međusobnom pomaganju. Većina ispitanika navodi kako u razredu ne primjećuje nijedan oblik diskriminacije ili izdvajanja bilo koga, već su odnosi skladni i u jednakoj se mjeri druže s romskim i ne-romskim učenicima. Rijetko znaju izbiti svađe i vrijeđanja jedni drugih, no to zanemaruju jer ono dobro ipak prevladava. Jedna učenica priznaje kako u razredu ima odvajanja Hrvata od Roma, a ponekad se i sama osjeća izoliranom jer se osjeća odbačenom. Isto primjećuje i njezina suučenica, no prema njezinim riječima, učenica se sama distancira od razrednog kolektiva.

> *Pa jako ugodno, kao da sam doma. Mi se svi družimo međusobno, ali neke učenice su malo sramežljive i emotivne pa odu u svoj kut i tamo ostaju i ne možemo ih nagovoriti da dođu u društvo. Nisu društvene ili možda pod odmorom imaju mobitel pa se dopisuju, a mi smo u društvu, pričamo i tako.* (učenica 7. razreda)

> *Pa volim nešto naučiti, želim nešto postići. Pa druže se s menom svi, razgovaraju, pomognu mi neki.* /Kakvi su tvoji odnosi s drugim učenicima? - *Pa, i dobro i loše. Ponekad se rugamo jedni drugima, a ponekad se družimo.* /A izvan škole, čime se bavite? -*Ponekad tipkamo na mobitelima, ponekad tračamo, pišemo skupa zadaću, ponekad učimo*... (učenica 7. razreda)

Dobre odnose sa svojim razrednicima potvrđuju svi učenici, za koje kažu da su dobri, ljubazni, poštuju ih i pomažu kad nešto ne znaju. Ostalim učiteljima škole također ne mogu naći zamjerke, jer kažu kako su prema svima pravedni. Dječaci u većoj mjeri priznaju da su na pojedinim predmetima katkad nemirniji i pričaju, nakon čega ih učitelji često opominju i zapisuju, dok djevojčice nastoje biti pažljive, aktivne i slušati što se priča.

> *Pa ja nju poštivam, ona mene poštiva. Dok nešto ne znam, objasni mi i to. I ljubazna je. /*Dobro, a s ostalim učiteljima? -*Pa dobro. Ponekad na likovni, ali dobro, to sam ja ponekad nemiran.* (učenik 7. razreda)

Pa uvijek je nešto pitam i uvijek mi pomogne, pogotovo iz njemačkog. (...) Isto tako, sa svima sam dobra. Ponekad znam pričati, ali inače sam dobra. /Onda te učitelji opominju ili? -*Je, i onda se smirim pa ću poslije pričat*. (učenica 7. razreda)

(3) Ugodna i neugodna školska iskustva

6. razred

Učenici šestih razreda osnovnu školu će pamtiti po prijateljima, njihovom zajedničkom igranju i druženju, učiteljima te međusobnom pomaganju i osjećaju prihvaćenosti. Zasigurno će im u lijepom sjećanju ostati i razredni izleti koje su imali, od kojih ističu ekskurziju u planine, posjet Trakošćanu te županijskom azilu za napuštene pse u sklopu jedne školske izvannastavne grupe. S druge strane, polovica ispitanika tvrdi kako bilo kakva neugodna iskustva u školi nikada nije doživjela, dok ostale smeta loše ponašanje pojedinih učenika u razredu te neizvršavanje domaćih zadaća. Dvoje učenika se ljute kada ih se u žaru igre udari i kada iz dosade počnu međusobna prepiranja i tučnjave učenika. Tek jedna učenica priznaje da je tijekom školovanja često doživljavala vrijeđanja na račun roditelja od strane romskih i neromskih učenika, no i nakon opominjanja i brojnih pritužbi, stanje se nije previše promijenilo. Nailaskom na bilo kakve probleme u školi, učenici se uglavnom obraćaju školskom ravnatelju, školskoj stručnoj službi (pedagoginja, psiholog ili defektologinja), razrednici ili roditeljima kod kuće. Smatraju da je školsko osoblje pouzdano, u njih imaju povjerenja jer odmah reagiraju i razgovorom u vrlo kratko vrijeme riješe problem.

U nižima mi je bilo ljepše. Pa zato jer nismo učili tak teško. Bilo nam je lijepo. Uvijek kad smo dolazili na nastavu, učiteljica nas... Imali smo tepih u razredu i lepo smo tam sedili i učiteljica nam je govorila priču, i tak. (učenica 6. razreda)

Jako sam ponosna na sebe jer imam svaki put zadaću, i jako se lijepo ponašaju prema meni svi. I nikad neću zaboraviti što me svi prihvate. I Romi i Hrvati. Neki Hrvati ne prihvate Rome, ali u našem razredu je sve u redu. (učenica 6. razreda)

Pa ne znam, katkad se posvađam sa nekim od mojih prijatelja u razredu. Ne katkad, stalno se svađamo, jednostavno se počnemo udarati. /Tak iz dosade*?* - *Je. Pa pojedince se mora jako često smirivati, a neki su dobri i slušaju.* /Tak kad su neki problemi, kad se svađate, prijavite onda to, rečete nekome za probleme? - *Pa više-manje prijavljuju, ali najviše to zadrže za sebe. To rješavaju sami.* (učenica 6. razreda)

7. razred

Ispitanici sedmih razreda rado će pamtiti najbolja prijateljstva koja su stekla u školi, smicalice na satu i za vrijeme školskih odmora te mnoge stvari koje su do sada naučili. Lijepo im je kada se ljeti svi zajedno nađu na igralištu gdje razgovaraju i igraju se. Ipak, kao krunu prijateljstva navode maturalno putovanje u Šibenik i Brodaricu jer su se odlično zabavili, a prije svega još više povezali kao razred.

> *Stekla sam nove prijatelje. Naučili su me kako se moram ponašati. Naučila sam mnoge stvari tu. Bili smo na moru, u Šibeniku, i tamo sam slavila rođendan*. (učenica 7. razreda)

Što se tiče neugodnih iskustava, jedan učenik tvrdi da tijekom školovanje nikada nije doživio vrijeđanja niti bilo koji oblik diskriminacije na sebi, ali niti to primijetio kod drugih. Troje učenika ražalostilo je što zbog lošeg ponašanja i dobivenih ukora nisu s ostatkom razreda mogli putovati na maturalno putovanje. Ostali ispitanici navode kako često imaju problema s pojedincima u razredu, među kojima ima i Hrvata koji ih vrijeđaju, ismijavaju i ne daju mira zbog čega se katkada osjećaju neprihvaćeno i osramoćeno. Problematične situacije najčešće pokušavaju riješiti sa školskom stručnom službom (defektologinja, psiholog, pedagoginja), ravnateljem i razrednicom jer su „oni u školi da rješavaju probleme“, u njih imaju najviše povjerenja, ali usprkos njihovim intervencijama, ponekad se i nakon razgovora ružne stvari nastavljaju.

> *Ima diskriminacija, vrijeđanja*? *-Da.* /Po čemu to vidiš? *-Hmm, govore nam "ciganice" i to. Pojedinci.* /I onda to prijavljujete ili ne?/ *Ponekad. Imali smo sat razrednika u petak i onda N.N. se nešto ljutio na mene, i rekao da se mi nikad ne slažemo, i onda je učiteljica mene pozvala i pitala me zašto se ne slažemo i onda sam joj rekla da on mene ne podnosi i govori nam da smo "ciganice" i da nemamo za pisati.* /A on nije Rom?/ *Ne.* /I onda, je li se riješilo to?/ *Zvonilo je i možda ćemo riješiti još.* (učenica 7. razreda)

> *Slaba ocjena, jedino kaj mi je to tak. A druge ne baš. Samo mi je onak malo, na primjer, dok smo bili niži razredi, 5-6 razred, dok bi se učenici romski i ovi Hrvati posvadili, onda bi Hrvati znali reč', na primje,r proste riječi za Rome. To mi je bilo malo onak, ali meni to nikad nisu uputili niti imali takav odnos prema meni.* (učenik 7. razreda)

> *Pa u našem razredu ima jedan Hrvat koji vreña Rome stalno, i na primjer, mi smo na matematici, matematika nam teže ide pa učiteljica pita dal' treba neke primjere objasniti uvijek, i mi joj rečemo da nam objasni neki primjer, i on se poslije izrugiva od nas jer mi ne znamo i ne možemo savladati jedno gradivo, pa sad više ne pitamo, jer nas je sram. (...) I na njemačkom jeziku nam je teško izgovoriti neke riječi i onda se tamo izrugiva. To nas jako vreña, jer kad smo u nekom društvu, počne nas vređat pa se i drugi isto smiju.* (učenica 7. razreda)

(4) (De)motiviranost za završavanje osnovne škole i nastavak školovanja

6. razred

Svi ispitani šestaši imaju namjeru završiti osnovnu školu. Motiv su im postignuće u životu, mogućnost upisivanja srednje škole i pronalazak boljeg posla u budućnosti. Dječaci od mogućih zanimanja preferiraju poslove profesionalnog vozača, policajca i montera, dok djevojčice biraju zanimanja medicinske sestre, frizerke, a namjera jedne učenice u budućnosti jest postati odvjetnica. Dio učenika su svojim odabirom potaknuta iskustvima prijatelja i bližnjih koji su završili ta zanimanja, dok drugi slijede svoje snove, bez obzira na savjete drugih, motivirani su i žele pomagati ljudima, a ostale je željeno zanimanje privuklo gledajući filmove, serije i prikaze na društvenim mrežama.

> *Pa želim postignuti nešto u životu. Na primjer, dok idem s mamom u Čakovcu, vidim neke lijepe kuće i to, dvorišta, vidim svakakve žene koje su postigle svašta, pa si zamišljam kako bi ja htjela imati i želim... U našoj obitelji su svi više-manje odustali od škole, imali su samo osam razreda i želim biti ponos svojoj obitelji. (...) Moja mama je imala samo 8 razreda, a onda se ženila i dobila mene. Pa ona kaže da joj je žao, ali kaže da joj je sada lijepo jer uči od nas. Jer kad mi trebamo neku pomoć, onda nam ona pomaže kol'ko zna, a kol'ko ne, onda mi nju naučimo.* (učenica 6. razreda)

Podršku za nastavak školovanja učenici prepoznaju po tome što ih roditelji voze u školu, potiču na redovito učenje i pohađanje škole za koju smatraju da je bitna jer može olakšati život u budućnosti. Roditelji učenika šestih razreda imaju završenu uglavnom samo osnovnu školu (troje roditelja nema završenu). Polovica ispitanika tvrdi kako su im roditelji završili i srednju školu i danas rade u nekom od domaćih obližnjih poduzeća (tvrtke Pipo, Feromont, Metaldekor te poslovi kuharice, obučara i zidara). Nekolicina ispitanika također ima stariju braću koja hodaju u srednju školu i njihova pozitivna iskustva dodatna su im motivacija za daljnje obrazovanje.

> *Da, kažu da se ne zapustim u ove moje vršnjake, da ne radim probleme, da se ne družim sa svakim 'ko je tak zločest, hmm. Onda, kak da to kažem, oni me dopeljaju u školu, onda mi stalno jutro kupe kroasan, sok.* (učenik 6. razreda)

Svatko od ispitanika šestih razreda znade nekoga od prijatelja ili iz obitelji tko je pao razred ili pak u određenome trenutku napustio školu. Njihovi razlozi bili su nedostatak volje i interesa za pohađanjem škole, problemi s roditeljima, upadanje u loše društvo koje ih je odvlačilo od škole te nedostatak uvjeta i financijskih sredstava. Osim toga, kao vrlo veliki razlog odustajanja smatraju

zaljubljivanja, nakon čega slijede skore i prerane udaje/ženidbe. Učenike koji su odustali od škole, redovito viđaju u naselju. Pojedince koji su pritom u međuvremenu našli posao smatraju sretnima, jer imaju svoj novac, dok za većinu misle kako nisu sretni životom kojim danas žive i kaju se zbog toga. Prema njihovome mišljenu, oni će uvijek biti ovisni o nečemu, s jedne strane o djeci koju prerano dobivaju, ili o financijskoj potpori socijalne pomoći s druge strane. Zbog nedostatka kvalifikacija, takvi učenici ne mogu se nigdje zaposliti, već ih većina doma sjedi, pije, puši i često su agresivni. Nekolicina učenika spominje da kasnije ipak imaju mogućnost završavanja preostalih razreda i doškolovanja u županijskom pučkom učilištu i to u kraćem vremenskom razdoblju od onog u redovnom školovanju.

Znam, oni puštaju od šestog razreda. I onda ne ideju više u školu, onda počnu pušiti drogu, travu. A ja sam rekao da se ne želim u to upuštati, zato jer samo si zagorčavam život. Bolje ja onda idem u školu, da kad dobijem plaću, onda si lijepo idem u Čakovcu, si kupim nešto. (...) Puše odma od 13 godina, rade decu, onda imaju po šest, onda ti deca rade probleme, onda njih ne zanima. /A jel' se mogu brinuti s 15 godina o djeci, što ti misliš? -*Ne, ne. Niti ne mogu raditi nigdi jer nemaju školu završenu.* /Vidiš da je škola bitna. -*Bitna, da. Jer kad se ja, kad u sobi spavam i onda kad me mama probudi i kaže: "Idi u školu jer je tamo kruh"*. (učenik 6. razreda)

Pa zato, mislim, za cure. Za cure ću pričati. Oni bi se već htjeli udati. 15-16 godina, ima ih puno u naselju. Znači s 15 će se udati, ima već djecu, ali u mojoj obitelji to nema. Drugi mislim, mi ne živimo u naselju, nego izvan naselja živimo. Znači, oni su nezainteresirani za školu pa zato mislim. S 14-15 godina hodaju u školu, mislim ovaj N.N., isto je, skupa smo bili u razredu, on više ne hoda u školu, on već ima ženu, trudna je, već će tata postati. (...) Pa mi smo svi završili školu, zainteresirani smo za školu, al' oni nisu. Mislim, oni bi htjeli dobiti već minimalac, kak se veli to, ne znam. I tak, oni bi htjeli već biti odrasli, živiju u jednoj prostoriji, na primjer. (učenica 6. razreda)

*Pa hvale se. Kad ih netko pita, jesi li ti završio školu, onda se on frajeriši da nije završio, da će on biti tata i tak. I sad iz našeg razreda, otac je već, 16 godina ima. /*A hoda i dalje u školu? -*Ne, doma je on. Došao je dva-tri tjedna i poslije nema. Roditelji su mu u zatvoru, a on je sad doma. Sam, s onom ženom. Čula sam da neće već biti s onom ženom.* (učenica 6. razreda)

7. razred

Svih osam ispitanih učenika sedmih razreda ima namjeru završiti osnovnu školu, jer je to „lijepo iskustvo“, čovjek bez škole je „nitko i ništa“, potrebna im je za upis u srednju školu i kasnije lakši pronalazak posla. Dječaci bi kao izbor srednje škole odabrali zanimanja graditeljske škole, malara

ili pak policajca, dok je dvoje neodlučno čime se u budućnosti želi baviti. Djevojčice pak biraju školu za vozača, gimnaziju i srednju medicinsku školu, jer vole pomagati ljudima. Dio učenika odabrana zanimanja voli odmalena i zanimaju ih, dok je nekolicina potaknuta iskustvima bližnjih koji su ih prethodno završili.

Pa lijepo iskustvo, zbog boljeg života u buduće vrijeme, jer bez škole, tak... (...) Jako sam se dvoumila između Gimnazije Josipa Slavenskog i Srednja škola Čakovec, opći smjer gimnazija, ali onda sam čula nekakve priče da u Slavenskom imamo bolji temelj kao za fakultete, i u SŠČ je dobro, ali ne tak jako kak u Slavenski. I onda sam se odlučila za Slavenski. To je bila tatina želja. Dobro, ja ne radim zato kak oni žele, neg' kak ja želim, tak da. (učenica 7. razreda)

Pa bez škole si nitko i ništa, škola je sve, stvarno. I ako završiš školu imaš dobar život i možeš priuštit' djeci nešto, obitelji poslije. (...) Ja bi išla za vozačicu, kao i moja prijateljica. I onda kad završimo školu, idemo na tečaj za policajke, i možda se iselimo iz ove zemlje, a možda i ostanemo tu. Kako god, glavno da si nađemo posao i da radimo. Neko vrijeme. (...) Pa to mi je, policajci su pravedni uvijek. I ja mislim da neće biti diskriminacije nikakve, a i jako je lijepo to zanimanje, oduvijek sam ja to htjela bit. (učenica 7. razreda)

Podršku svojih roditelja ispitanici ocjenjuju dobrom, što se vidi po tome da ih potiču na učenje i redovito pohađanje škole, govore im kako se treba ponašati te ih savjetuju oko izbora zanimanja. Gotovo polovica roditelja ima nakon osnovne, završenu i srednju školu te rade u struci (zanimanja vozača, vodoinstalatera, električara, kuhara). Očevi preostalih ispitanika uglavnom imaju završenu osnovnu školu, dok je polovica majki pohađala školu tek najdalje do 6. razreda.

Stalno mi govore da budem kao moja sestra. Jer ona sad ide u četvrti razred, ekonomska škola. I govore mi da se trudim, da budem kao ona. /Sestra je zadovoljna ekonomskom školom? -*Da, ali jedva čeka da završi, jer je jako teško.* (...) /Koju školu su završili roditelji? -*Tata je, ali mama nije. Tata je završio za vodoinstalatera. Radi u struci, ali nije zadovoljan, zato jer jako puno radi, a dobiva malu plaću. I u subotu i nedjelju. Mama je isto radila negdje. Išla je mislim da do šesti razred. Ona je meni govorila da je isto ona htjela završit školu, da joj je jako bilo lijepo, ali nije imala pribor i novac i onda je počela u prvom razredu sa 11 godina. Tak mi je rekla. Pa zato, imala je već 15 mislim pa nije mogla*. (učenica 7. razreda)

Pa da, tata mi je uvijek govorio da nikad ne smijem odustati, to mi je onak moto za život. To mi je tak, i više savjeta imam od njih, tak da... Super, i mama i tata. /Oni su isto završili školu? -*Da, i srednju, ali ve sam ne sigurna koju, ja ih to opće ne pitam. Jer mama nikaj ne dela, doma je, pošto tata radi.* (učenica 7. razreda)

Učenicima sedmih razreda poznata su iskustva onih koju su odustali od školovanja, najčešće zbog

nedostatka volje, okretanje porocima (cigarete i alkohol) te nedostatku uvjeta za nastavak obrazovanja. Odustajanje je učestalo u prvom razredu srednje škole, što se može pripisati prijelazu i privikavanju na novu okolinu, ali i težini gradiva, velikom broju negativnih ocjena i ukoru zbog lošeg ponašanja. Osim toga, nekolicina djevojaka i dječaka odustalo je zbog zaljubljivanja i udaje koja je nakon toga uslijedila. Učenici bez završene škole, prema njihovome mišljenju, nisu zadovoljni životom kojim sada žive, imaju brojne probleme i kaju se zbog prijašnjih postupaka.

Pa da, većina, mislim Roma. Pa neda im se, i nemaju uvjete pa ne idu. /A ako ne idu dalje, čime se onda mogu baviti? -*Pa ništ, nemaju posla, doma su, ništa ne rade. Pa ništ ne mogu, samo tam nešt' na crno raditi, ali to nije... Ne može se baš od toga živjeti. (...)* /Što bi im ti savjetovao? - *Pa da upišu školu. Da nije pametno to što rade, i da upišeju neku školu. Tri godine, ako ne mogu četiri*. (učenik 7. razreda)

Moj prijatelj si je jučer doveo curu doma. Hoda u prvu srednju, sad ima curu. /I sad više ne hoda u školu? -*Hoda, ali kasni na satove i tak. Ne dolazi tam u dom.* /A onda ti koji odustanu, misliš da su zadovoljni životom? - *Ne znam. Mislim da nisu. Ne mogu si nać' posao. Onda se poslije kaju da nisu završili školu.* (učenik 7. razreda)

Onda dijete, onda počinju problemi u obitelji, jer onda će muž biti propalica, klošar i to. Većina Roma voli piti i to. I neće imati lijep život, ali neke cure to ne mogu shvatiti. One misle da je škola zatvor, a nije. Jer ako si lijepo opušten i, ako ne misliš na nešto drugo, usredotočiš se na nastavu i sve lijepo ide. Pa škola je sloboda. (...) To je jako veliki problem kod nas u naselju, ima takvih puno. I kad dobiju nešto, na primjer, te novce za djecu, hrvatske majke, socijalnu pomoć, oni piju i poslije nemaju za kruh pa stvarno moraju kopati po kontejnerima i moraju se sramotiti. Inače, da ne piju i da ne troše na kasino, na gluposti, bili bi oni super. (učenica 7. razreda)

(5) Percepcija najvećih prepreka školovanju i mogućnosti njihova otklanjanja

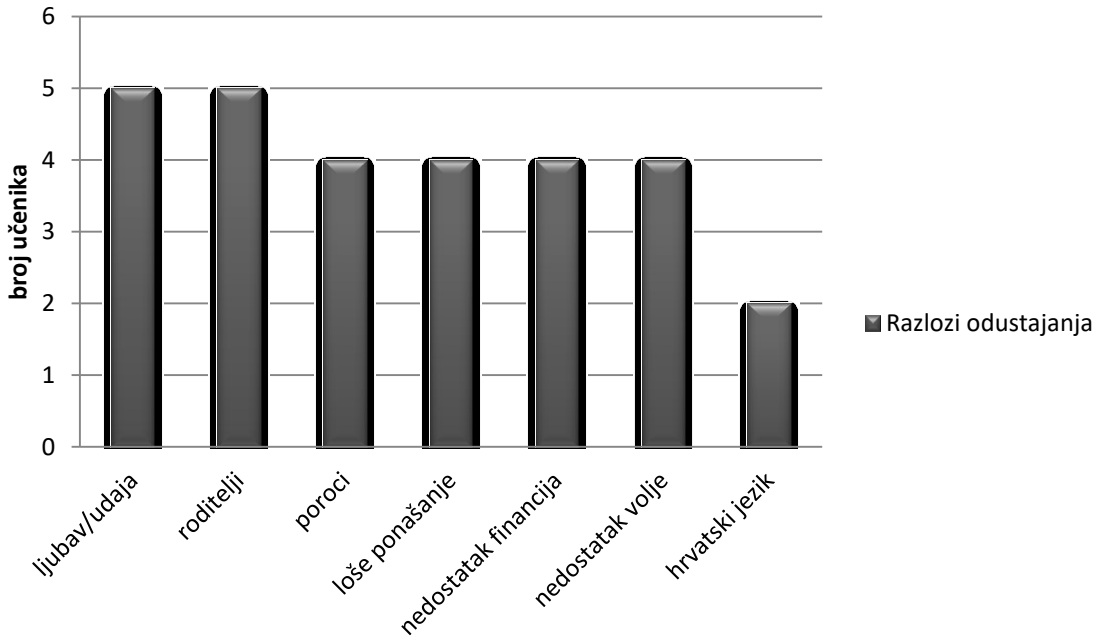
6. razred

Najvećom preprekom daljnjem školovanju romskih učenika, ispitanici šestih razreda smatraju roditelje, odnosno izostanak njihove podrške i nemaran odnos prema djeci. Uz to, u većoj mjeri ističu i manjak financijskih sredstava i nepovoljno okruženje. Velikim dijelom neuspjeh pripisuju i neredovitom učenju i nezainteresiranosti za školu, lošijem ponašanja učenika, okretanje štetnom načinu života te neizostavno prerano udavanje. Jedna učenica misli da romskim učenicima problem predstavlja hrvatski jezik, dok ostali smatraju da ga dovoljno dobro znaju, razumiju sve i nemaju

nikakvih poteškoća, iako kod kuće svi uglavnom razgovaraju isključivo na romskom jeziku. Jedna učenica je mišljenja kako je manji postotak romskih učenika u daljnjim razinama školovanja iz razloga što ih odmah u startu ne puštaju dalje, odnosno komisije pri upisu u srednje škole ne žele upisati učenike Rome.

Šta su još problemi?! Ne znam više, rekla sam Vam za decu tak. Roditelje nije briga za djecu, raspušteni su djeca, po naselju tak hodaju, mislim nezainteresirana za njih. I roditelji su tako napravili s 15-16 godina pa... (učenica 6. razreda)

Pa nisu imali roditelja i sad radiju što želiju. Nemaju podršku od roditelja. Ne rade, puno ih ima koji ne rade. Samo piju, drogiraju se i tak. Kad oni odustanu od škole, onda su roditelji, jednostavno nemaju podršku od roditelja. Ništa im ne veliju i svejedno im je. Otiđu u školu ili neće, tak. Jedna je imala dečka od 17 godina, ona je bila 14-15, ona je sad trudna i ostavio je onaj dečko nju. (učenica 6. razreda)

Graf 7. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika šestih razreda - OŠ D

Na upit o mogućim vidljivim razlikama između romskih i neromskih učenika, dvoje ispitanika šestih razreda smatra kako i s jedne i druge strane ima onih koji su problematični i kojima u školi ide teže, no većina ih smatra kako je neromskim učenicima u školi lakše, jer se oni ponašaju pristojnije, u boljem su položaju, imaju bolje uvjete i više sredstava, znaju jezik, imaju volje i ne odustaju tako lako. Tek jedna učenica smatra kako su učenici Hrvati gori od učenika Roma, jer kaže da se ružnije ponašaju, vrijeđaju ih, a u slučaju izbijanja svađe, uvijek se okrivljuje romske učenike.

Pa po ponašanju, mislim isto se ponašaju. U mom razredu i Hrvati i Romi su zločesti i ponekad su dobri, poslušni, ali ja ne vidim razliku između Roma i između Hrvata. Ne znam, po učenju su isti, nitko ne uči, niti jedan učenik, a po poslu, dok smo veliki, to već vidim razliku. Jer Romi kol'ko vidim, nemaju baš, kak da kažem, sredstava za to da budu uspješni, a Hrvati već da. (učenica 6. razreda)

Možda im je lako, Hrvatima, jer su oni završili škole i svaka im čast. Znači Hrvati, oni imaju volju za rad. I Romi imaju, ali slabo ih je koji imaju volju za rad. Nema ih puno u naselju, puno ih ima koji su nezainteresirani, a malo ih ima koji su interesirani za sve to. (...) Pa znači, Hrvati, kad mi pričamo nešto po romski, oni nas počnu zezati tu v školi. (učenica 6. razreda)

Mogućnosti poboljšanja trenutne situacije romskih učenika vide u redovitijem pohađaju škole i učenju, te boljem ponašanju. Troje učenika naglašava da bi zabranilo pušenje, smanjilo sadašnju dostupnost tih sredstava mladima i strože kažnjavalo one koji to ne poštuju. Također smatraju kako je od izuzetne važnosti učestala suradnja roditelja sa školom, odnosno redovitiji dolasci na roditeljske sastanke, kako bi bili upoznati sa stvarnom slikom što njhova djeca u školi rade i kako se ondje ponašaju. Učenici su zadovoljni školom kakva jest, no voljeli bi da imaju više prostora, novo školsko igralište i bolju opremu, te u skladu s pokrenutom kurikularnom reformom, koristiti svoj tablet i računalo. Neke od želja učenika su nošenje jednakih uniformi i posjedovanje svog školskog ormarića. Smatraju kako su učitelji ove škole dosta blagi i trebali bi biti malo stroži zbog pojedinaca koji rade probleme. Problematični učenici bi trebali poboljšati ponašanje i biti poslušni, redovito nositi školski pribor, poštovati pravila i ne uništavati klupe i ostali školski materijali.

Da budu dobri učenici, da uče, da ne budu zločesti, jer ovi jesu. Svaki put hodati u školu, da ne izostaje, i ništa više. Učenici bi trebali biti dobri, lijepo se ponašati. Učitelji dobri, dati im šansu. (učenica 6. razreda)

Pa ne znam, zabranila bi, jer sada ima zakon da ne prodaju (cigarete), ali svejedno im to daju. Pa ja bi to kaznila, i onda do toga valjda ne bi došlo. (...) Pa ne znam, u školi bi promijenila to da roditelji više dolaze na sastanke i to, da vide što rade njihova djeca, tako da oni nekako mogu usmjeriti svoju djecu. Mislim da bi ti sastanci pokazali roditeljima kakva su im djeca, i onda da rade, da vide da ih nisu dobro odgojili. (učenica 6. razreda)

Da nastavljaju školu, jer je jako važna škola. Podupreo bi ih, da hodaju, savjetima, možda vikati na njih. (...) Učitelji bi trebali biti stroži, da se redovito dolazi u školu, urednost i to. Zbog nekih pojedinaca, rade probleme na nastava, učitelji im ništa na kažu. (učenik 6. razreda)

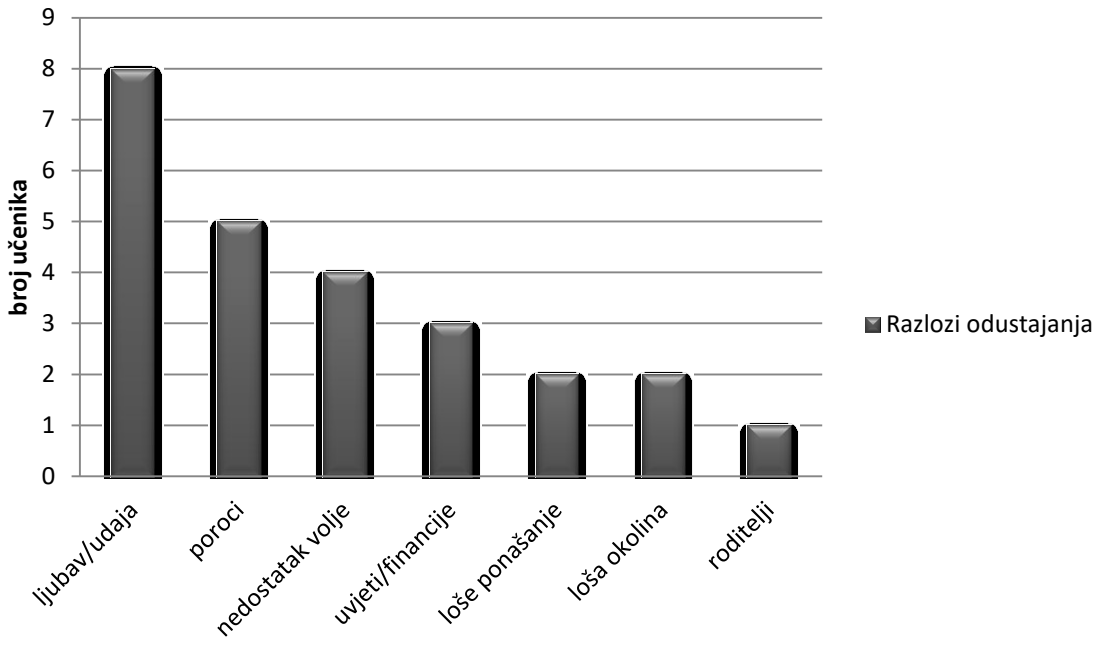
7. razred

Ispitanici sedmih razreda među najveće probleme romskih učenika svrstavaju konzumiranje opijata (alkohol, droge, cigarete) i prerane udaje djevojaka. Spomenutom dodaju i slabije financijske mogućnosti i nepovoljne uvjete stanovanja, nedostatak volje za učenje te loša ponašanja i povremena maltretiranja. "*To je uzrok u okolini u kojoj žive. Na primjer, vide nekakve stvari, dožive i onda misle da je to dobro. I onda i oni idu tim putem"*, citat je kojim učenica opisuje stanje u kojem pojedini učenici nemaju odgovarajuću potporu i ispravan primjer uzora roditelja i okoline. Na opažena ponašanja drugih, vremenom se i sami priviknu i usvoje identičan način života. Više od polovice učenika smatra kako hrvatski jezik romskim učenicima ne predstavlja problem, osim pojedincima, iz razloga jer ga dobro znaju i uče ga od predškolske dobi. Kod kuće svi ispitanici uglavnom razgovaraju na romskom jeziku.

> *Samo to što se odma oženiju i nemaju volju. Već počinju s 13 godina pušiti, piti. Skrivaju se par mjeseci, i onda to još roditelji dopuštaju, kupuju cigarete. (...)* /Rekao si još da nemaju uvjete, na što si tu mislio? -*Pa na primjer, nemaju svoju sobu i to. Većina Roma ima kak ova prostorija na primjer i nema svoj mir za učiti.* (učenik 7. razreda)

> *Zbog cure, onda se oženiju odma, tri meseca. To nije normalno, ne bi to napravil nikad. Ja bi se oženil kad imam, kad ću imati svoje novce u džepu, onda. Prije ne, bolje da uživam nego djece i tak.* (učenik 7. razreda)

> *U našem razredu ima 2-3 Roma koji to nabavljaju ne znam od kud i to prodaju po 10 kuna, a ti drogeraši ukradnu sve što vidu, samo da si nabave 10 kuna, čak ideju i v polju krasti krumpire i to prodaju po 10 kuna. I v dućanu kradu sve kaj vide, na primjer pegla za kosu koja košta 500 i po 500 kuna jakne, za 30-50 kuna prodaju samo da imaju.* (učenica 7. razreda)

Graf 8. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika sedmih razreda - OŠ D

Većina učenika smatra kako je u školi romskim učenicima teže zbog toga što ne uče dovoljno, kod kuće nemaju uvjete i vremena, jer moraju paziti malu braću. Od vidljivih razlika, ističu da se Romi u većoj mjeri prepiru s učiteljima, razgovaraju pod nastavom i lošijeg su ponašanja. Dvije učenice su mišljenja da je Romima u školi lakše, jer imaju romskog pomagača kojemu se mogu obratiti za pomoć, a i bolje znaju hrvatski jezik: "*Hrvati znaju kajkavski i onda miješaju, a Romima je novo i sve uče ispočetka*". Problem predstavljaju i česte buke i galame u romskom naselju, glasna glazba vikendima kada su proslave, pri čemu često ima potrebe za intervencijom policije.

> *To je, u naselju je nemir. Ja sam živjela tam do sedme godine, i na početku ja sam navikla onak na veću obitelj, da vidim nekoga, ne. I dok smo se preselili ja sam baš onak sama, bila sam u depresiji, svaki dan sam htjela ići kod bake. Ali onda, onak kako, par godina kak je vreme prolazilo, ja sam se navikla i opće ne želim ići tamo. Ipak, baka mi je tam, tak da. (...) Ne znam, tam su i glasnu muziku stalno puštali, to mi je bilo malo. Svaki put samo sam policiju vidla, mene mama nikad nije pustila van iz dvorišta, nikad. Uvijek sam bila onak, mislim igrala sam se, ali nikad mi nije dala van.* (učenica 7. razreda)

Sa željom da romski učenici imaju bolji uspjeh, ispitanici sedmih razreda kazuju da bi ih trebalo više poticali da idu dalje, dati im lakši program, više financijskih sredstva za knjige i pribor i savjetovati da se „uhvate knjige“. Škola im se sviđa, no voljeli bi da se nove stvari ne uništavaju tako brzo, da škola ima veće prostorije, općenito da bude više prostora za kretanje, ali i da ima veliku dvoranu za sportske aktivnosti. Učenici bi se trebali ponašati bolje, pristojnije, slušati

nastavu i pisati zadaće, redovito dolaziti u školu i biti aktivniji. Učitelji bi, s druge strane, trebali biti pravedni, malo stroži nego su to sada i više poštovati razredna pravila. Prostora za poboljšanje ima i u samim romskim naseljima, u vidu zabrane glasnog puštanja glazbe, smanjenju konzumiranja opijata i alkohola, kako mlađi ne bi prerano stupili u kontakt s time, te da se dobiveni novac od socijalne pomoći troši namjenski u svrhe za koje je i dobiven. Roditelji bi se trebali bolje i intenzivije brinuti za djecu, češće dolaziti u školu na razgovore i roditeljske sastanke kako bi se problematični učenici smirili.

Savjetovala bi im nek se prime knjige, jer bez toga ne buju nikaj postigli u životu, a onda budu kasnije vidli da to kaj je njima bilo u jednom trenutku lijepo, budu se kajali čitav život onda. Tak da bolje 8 godina osnovne škole, 4 godina srednje plus fakultet ako bi bio spreman još za to. Mislim da je to bolje tih par godina žrtvovati se, a poslije će ti biti lijepo u životu i lagodno, nego u tih par trenutaka on ili ona uživa i da poslije se kaje cijeli život. (učenica 7. razreda)

Moj razred je idealna škola. Ne stvarno, jako je dobar, možda da se učenici ponašaju malo ljepše, romski učenici, jer trgaju sve plakate, a i bahati su prema učiteljicama, što učiteljice to ne zaslužuju, ja bi ih izbacila i nek' idu u dom, nek' se tam nauče pristojnosti. /Dobro, kak bi se onda trebali učitelji ponašati prema tome?/ *Oni su iznenađeni s tim ponašanjem, jer na primjer ima učitelja koji su radili negdje drugdje. U Čakovcu, Donja Dubrava i to, i oni su upoznati s tim pristojnim ponašanjem, a kad dođu tu, romska djeca ih iznenade jer viču na njih, šta oni na to nisu navikli, pa stolice bacaju i to. Što je to malo neobično za njih.* (učenica 7. razreda)

Zaključak

Cilj ovoga rada i, osobito, empirijskog istraživanja bio je, primjenom kvalitativne metodologije i polustrukturiranog individualnog intervjua, ispitati uzroke slabijeg školskog uspjeha romskih učenika i mogućnosti otklanjanja prepreka koje do toga dovode iz perspektive učenika Roma šestih i sedmih razreda iz četiri međimurske osnovne škole.

Dobiveni podaci potvrđuju da svaka od četiri škole uključene u istraživanje provodi mjere usmjerene na poboljšanje školskog uspjeha učenika Roma i nastavak njihova školovanja, kao što su dodatno učenje hrvatskoga jezika, organizacija produženog boravka (u kojemu se učenicima pruža pomoć u izvršavanju školskih obveza, uključujući domaće zadaće) i zapošljavanje romskog pomagača u nastavi.

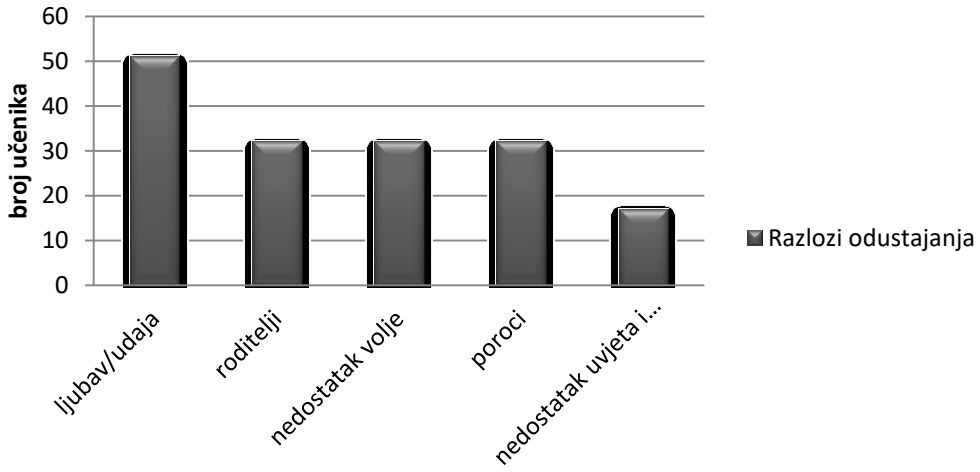
S druge strane, iako se nacionalnim strategijama i akcijskim planovima nastoji riješiti problem segregiranosti romskih učenika u sustavu odgoja i obrazovanja ukidanjem isključivo romskih razrednih odjeljenja, s obzirom da su se takva odjeljenja pokazala kao jedan od čimbenika njihova školskog neuspjeha, dobiveni podaci govore o tome da 33 od ukupno 58 ispitanih romskih učenika, što je više od polovice (56,89%), dolazi upravo iz takvih razreda. Osim toga, od ukupno 58 ispitanih učenika, 10 su bili ponavljači u vrijeme ispitivanja ili ranije, što čini jednu petinu (17,24%) svih ispitanih.

Tri ispitane škole uglavnom nastoje u razrednim odjeljenjima imati ravnomjeran broj romskih i neromskih učenika. Iznimka je jedna škola koja zbog znatno većeg udjela učenika Roma ima organiziranu nastavu u dvije smjene, pri čemu popodnevnu smjenu pohađaju isključivo romski učenici i koja i u područnoj školi ima odjeljenja samo s romskim učenicima.

Svi ispitani učenici namjeravaju završiti osnovnu školu, a većina planira i nastaviti školovanje. Međutim, gotovo svi, uključujući odlikaše, za nastavak odabiru trogodišnje strukovne škole, što najčešće objašnjavaju nedostatkom volje za učenjem i strahom da s drugim zanimanjima neće naći zaposlenje. Dvoje učenika već sada povremeno obavlja neki posao za koji primaju novčanu naknadu. Usprkos tome, vidljivo je kako učenici cijene obrazovanje jer su svjesni da će tako imati bolju budućnost. Osobito se to odnosi na učenice Romkinje, koje imaju i bolje ocjene tijekom cijelog školovanja, veće ambicije za obrazovanjem u budućnosti i u većoj mjeri cijene školski uspjeh. Dječaci su u izboru srednje škole vođeni idejom da se po završetku lako i brzo zaposle te da steknu financijsku sigurnost i neovisnost, a pri tome se referiraju na iskustva i obrazovanje svojih roditelja. Gotovo svi ispitanici iz sve četiri škole poznaju nekoga iz svoje okoline tko je napustio školu i odustao od daljnjeg obrazovanja te kažu kako to oni ne bi željeli doživjeti, prvenstveno zbog

toga što im je poznato da se oni koji su odustali od škole danas kaju i nemaju sretan život. Čini se da velik broj ispitanih učenika u tome ima podršku roditelja. Naime, iako većina njihovih roditelja nema završeno ni osnovno obrazovanje, učenici tvrde kako od njih traže da idu u školu radi osiguranja bolje budućnosti sebi i svojim sutrašnjim obiteljima, što je pokazatelj povećane svijesti o važnosti obrazovanja među mlađim genaracijama romskih roditelja. Štoviše, iako roditeljsko zanemarivanje i nedostatnu potporu djeci u školovanju svi ispitani učenici svrstavaju visoko na ljestvici prepreka u obrazovanju učenika Roma, svi oni, izuzev jedne učenice, potvrđuju kako to u njihovim obiteljima nije slučaj.

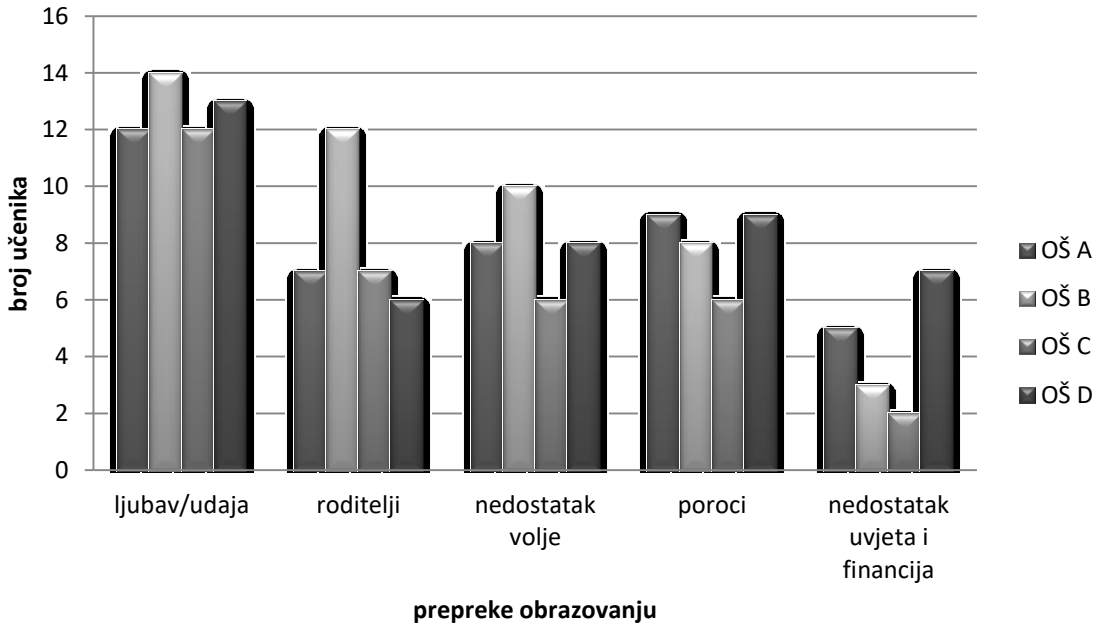
Osim nedostatka potpore roditelja, među najveće prepreke uključivanju Roma u obrazovanje i nastavku školovanja, učenici općenito svrstavaju preranu udaju i s tim povezan utjecaj roditelja te odavanje porocima, poput, pijenja alkohola, pušenja i konzumiranja droga, ali i nadostatak volje za učenjem i siromaštvo obitelji (Graf 9.). U tome među njima nema bitnih razlika po spolu. Međutim, uočeno je da učenici s boljim školskim uspjehom, svoje sadašnje prilike i ostvarena postignuća u većoj mjeri pripisuju vlastitom zalaganju i žrtvovanju, dok su oni s lošijim uspjehom skloniji okrivljavanju učitelja za nepoštovanje i neuvažavanje njihovih posebnosti.

Graf 9. Najčešći razlozi odustajanja od škole učenika Roma – svi ispitanici

Ovdje je potrebno skrenuti pozornost na iskaze nekolicine ispitanika Roma koji ocjenjuju da im je u školi, u odnosu na neromske učenike, lakše iz razloga što im učitelji unaprijed daju pitanja i odgovore za prolaznu ocjenu ili im smanjuju nastavno gradivo koje trebaju naučiti, s obzirom da takva nastavna praksa predstavlja, dugoročno gledano, strukturnu prepreku nastavku obrazovanja Roma. S druge strane, ispitani učenici tvrde da tijekom školovanja među romskim i neromskim učenicima nema velikih razlika u ponašanju ili učenju, no da se one javljaju kasnije, kod

zapošljavanja. Iako se potonje može smatrati posljedicom izostanka školovanja za tržišno konkurentne kvalifikacije, dublja analiza pokazuje da je riječ teškom obliku institucionalne diskriminacije, što potvrđuje nekoliko učenika koji pojašnjavaju da taj problem izvire već u selekcijskim postupcima prilikom upisa u srednju školu tijekom kojih, prema njihovim riječima, komisijski timovi prijave učenika Roma često ne uzimaju u obzir.

Graf 10. Najčešći razlozi odustajanja od škole učenika Roma prema pripadnosti školi

Učenici se u svojim odgovorima o preprekama njihovu obrazovanju i mogućnostima rješavanja tih problema donekle razlikuju po pripadnosti školi (Graf 10.). Mladenačke ljubavi i s njima često povezane prerane udaje kao problem prepoznaje najveći broj učenika u svim ispitanim školama. Međutim, razlike se pojavljuju u učestalosti navođenja druge vrste prepreka. Ispitanici Osnovne škole B u većoj mjeri od učenika preostale tri škole vide problem u odsustvu roditeljskih poticaja, a potom i u nedostatku volje za učenjem samih učenika, dok ispitanici iz Osnovne škole A i Osnovne škole D nešto više od drugih navode problem nedostatnih financija u obitelji ili nepovoljne životne uvjete, a zajedno s ispitanicima iz Osnovne škole B i odavanje porocima (alkohol, cigarete, droga). Osim što su potonji odgovori zabrinjavajući, oni dodatno objašnjavaju i zašto dio ispitanih učenika želi živjeti izvan svoga naselja, u kojemu je, kako kažu, često bučno i opasno po mlade zbog lake dostupnosti alkohola i opijata, što djecu postupno odvraća od škole. Dio ih doživljava pristiske vršnjaka koji su napustili školu, no, kažu kako se tome uspijevaju oduprijeti. Zanimljivo je da učenici ne ubrajaju hrvatski jezik među naveće prepreke, iako je i među ispitanicima bilo onih koji su potvrdili kako imaju loše ocjene iz tog predmeta, koji slabo govore hrvatski i koji ponekad ne

razumiju postavljena im pitanja na ispitu.

U odgovorima na pitanje o mogućnostima prevladavanja tih prepreka, ispitani se učenici uglavnom okreću institucionalnim rješenjima, kao što su: smanjenje sati nastave i rasterećenje rasporeda, odnosno izbacivanje pojedinih školskih predmeta, ali i učitelja, uvođenje dodatnih izvannastavnih aktivnosti i osiguranje financijske potpore za školovanje. S druge strane, mogućnost poboljšanja vide i u promjeni uvjeta života u njihovim obiteljima i zajednici, osobito u poboljšanju infrastrukture romskih naselja, osiguranju prostora ili sobe za neometano učenje, uvođenje učinkovitijih zabrana i kontrole konzumiranja alkohola, cigareta i opijata, ukidanje predrasudnih stavova prema romskoj nacionalnoj manjini itd.

Ovim su istraživanjem kvalitativnom metodologijom prikupljeni podaci o tome kako uspješni i neuspješni učenici 6. i 7. razreda koji pohađaju četiri osnovne škole u Međimurskoj županiji vide prepreke obrazovanju Roma i što predlažu kao mogućnosti uklanjanja tih prepreka. Kao takvo, ovo se istraživanje može smatrati svojevrsnom nadopunom znanstvenoga evaluativnog istraživanja provedenog u istim školama tijekom 2014.-16. (Spajić-Vrkaš i sur., 2019).

Ispitanim učenicima je bila pružena mogućnost da, osvrćući se izravno i neizravno na vlastito iskustvo, progovore o onome što vide kao najveće kočnice na putu do željene razine obrazovanja, ali i da sugeriraju načine na koje bi se te kočnice uklonile. S obzirom da je istraživanje temeljeno na emskoj perspektivi, tj. na propitivanju i zadržavanju subjektivnih doživljaja i mišljenja učenika, ono može, zajedno s drugim istraživanjima o problemima Roma u hrvatskom obrazovanju, poslužiti ne samo unaprjeđenju prakse škola koje pohađaju učenici Romi, nego i pridonijeti kvaliteti suživota Hrvata i Roma na načelima jednakosti, pravde i uzajamnog poštovanja.

Literatura

1. Bartulović, M., Kušević, B. (2016). *Što je interkulturno obrazovanje? Priručnik za nastavnike i druge znatiželjnike.* Zagreb: Centar za mirovne studije.
2. Čolić, S. (2006). *Kultura i povijest*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
3. Driessen, G.(2001). Ethnicity, Forms of Capital, and Educational Achievement. U: Driessen G. *International Rewiev of Education*. vol 47(6). 513-538.
4. Državni zavod za statistiku (https://www.dzs.hr/).
5. Farkas, L. (2014). *Report on Discrimination of Roma Children in Education*. Belgija: European Commission-Directorate-General for Justice.
6. Freire, P. (2002). *Pedagogija obespravljenih*. Zagreb: Održivi razvoj zajednice - Odraz.
7. Hrvatić, N. (2014). *Novi put – Nevo drom – Nove kalja.* Zagreb: Odsjek za pedagogiju-Filozofski fakultet u Zagrebu.
8. Ivan, C., Rostas I.(2013). *Early School Leaving: causes and consequences*. Rumunjska: Roma Education Fund Romania.
9. McLaren, P. (2002). *Life in Schools: an Introduction to Critical Pedagogy in the Foundations of Education*. Boston: Allyn and Bacon.
10. Mišetić, A. (2005). Sociokulturna obilježja romskog stanovništva. U: Štambuk, M. (2005). *Kako žive hrvatski Romi.* Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
11. Patterson, J., Hale, D., Stessman, M.(2007). Cultural Contradictions and School Leaving: A Case Study of an Urban High School. U: University of North Carolina Press. *The High School Journal*. vol 91(2). 1-15
12. Pokos, N. (2005). Demografska analiza Roma na temelju statističkih podataka. U: Štambuk, M. (2005). *Kako žive hrvatski Romi*. Zagreb: Institut za društvene znanosti Ivo Pilar.
13. Pongrac, Z. (1998). Problematika izobrazbe djece hrvatskih Roma. U: Pribićević-Gelb, D. (ur.) *Romi u Hrvatskoj danas. Zbornik izlaganja i rasprava.* Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava.
14. Pribičević-Gelb, D. (1998). *Romi u Hrvatskoj danas: zbornik izlaganja i rasprava: okrugli stol održan 26. i 27. lipnja 1997. godine.* Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava.
15. Radačić, N. (2008). Sve manjine u Republici Hrvatskoj imaju ista prava i iste pravne mogućnosti. U: Rešković, V. (1998). *Romi u Hrvatskoj danas. Zbornik izlaganja i rasprava.* Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava.
16. Skledar, N. (2001). *Čovjek i kultura*. Zagreb: Zavod za sociologiju, Matica Hrvatska Zaprešić.
17. Spajić-Vrkaš, V. (2014). Kulturne razlike, građanstvo i obrazovanje za interkulturni dijalog. U: Hrvatić, N. (ur.) *Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti*. Zagreb: Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici. 3-17

18. Spajić-Vrkaš, V. i sur. (2019). *The Role of Preschool in Enhancing Roma Children's Success in Education: Results of external evaluation of the Project "With Preschool Education to Complete Integration" (Roma Education Fund Project code: CRO 017).* Zagreb: Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

19. Spajić-Vrkaš, V., Stričević, I., Maleš, D., Matijević, M. (2004). *Poučavati prava i slobode. Priručnik za učitelje osnovne škole s vježbama za razrednu nastavu*. Zagreb: Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

20. *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2018* (2018). Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
URL: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2018/sljh2018.pdf (17.02.2020.)

21. Stearns, E., Glennie, E.J.(2006). When and Why Dropouts Leave High School. U: Sage Publications: *Youth Society*. Vol38 (1). 29-57

22. Šiber, I. (1998). Kako senzibilizirati hrvatsku javnost za probleme Rome. U: Pribićević-Gelb, D. (ur.) *Romi u Hrvatskoj danas. Zbornik izlaganja i rasprava.* Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava.

23. Šikić-Mićanović, L. (2005). Romkinje i uvjeti njihova života. U: Štambuk, M. (2005). *Kako žive hrvatski Romi*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar.

24. Šućur, Z. (2000). Romi kao marginalna skupina. *Društvena istraživanja*. Vol9 (2-3). 211-227
URL: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=31756 (26.02.2020.)

25. Tonković, A.(2017). *Uloga predškolskog odgoja u školovanju i integraciji romske djece.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

26. Tzanakis, M. (2011). Bourdieu's Social Reproduction Thesis and The Role of Cultural Capital in Educational Attainment: A Critical Review of Key Empirical Studies. *Educate*. Vol 11 (1). (76-90)

27. UNICEF (2015). *Socijalno uključivanje djece Roma. (RECI+). Izvještaj za Hrvatsku.* Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak.

28. Ustav Republike Hrvatske (NN 05/14).

29. Vlada Republike Hrvatske (2012). *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*. Zagreb.

    URL:
    https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf (18.02.2020.)

30. Vlada Republike Hrvatske (2013). *Akcijski plan za provedbu nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2015. godine*. Zagreb.
URL:https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Akcijski_plan_za_provedbu_NSUR_za_razdoblje%202013-2015.pdf (18.02.2020.)

31. Vlada Republike Hrvatske (2018). *Izvješće o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje*

Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2017. godinu.
URL :
https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20provedbi%20Nacionalne%20strategije%20za%20uklju%C4%8Divanje%20Roma,%20za%202016-2017.pdf (20.02.2020.)

32. Vlada Republike Hrvatske (2019). *Izvješće o provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine, za 2018. godinu.*
URL:
https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20provedbi%20Nacionalne%20strategije%20za%20uklju%C4%8Divanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20do%202020.%20godine,%20za%202018.%20godinu.pdf
(18.02.2020.)

33. Vojak, D. (2004). Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske. *Migracijske i etničke teme.* Vol 20(4). 447-476
URL: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=10694 (22.02.2020.)

Popis slika

Slika 1. Dvojezični natpis (na hrvatskom i romskom jeziku) na vratima ureda školske pedagoginje u jednoj od ispitanih škola 17

Slika 2. Plakat učeničke radinosti koji promiče jednakost među djecom u jednoj od ispitanih škola 23

Popis tablica

Tabela 1. Broj Roma po županijama prema popisu stanovništva iz 2011. godine.....9

Tabela 2. Broj Roma prema popisu stanovništva 1948.-2011. godine.....10

Tabela 3. Zastupljenost romske djece u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu.....13

Tabela 4. Ukupan broj romskih učenika uključenih u istraživanje prema razrednom odjeljenju i prema mjestu školovanja.....26

Tabela 5. Broj romskih ispitanika prema razrednom odjeljenju i prema spolu – OŠ A.....28

Tabela 6. Broj romskih ispitanika prema razrednom odjeljenju i prema spolu – OŠ B.....39

Tabela 7. Broj romskih ispitanika prema razrednom odjeljenju i prema spolu – OŠ C.....54

Tabela 8. Broj romskih ispitanika prema razrednom odjeljenju i prema spolu – OŠ D 66

Popis grafikona

Graf 1. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika šestih razreda - OŠ A 35

Graf 2. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika sedmih razreda - OŠ A 37

Graf 3. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika šestih razreda - OŠ B 49

Graf 4. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika sedmih razreda - OŠ B 51

Graf 5. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika šestih razreda - OŠ C 62

Graf 6. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika sedmih razreda - OŠ C 64

Graf 7. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika šestih razreda - OŠ D 75

Graf 8. Razlozi odustajanja od škole prema iskazima učenika sedmih razreda - OŠ D 78

Graf 9. Najčešći razlozi odustajanja od škole učenika Roma – svi ispitanici 81

Graf 10. Najčešći razlozi odustajanja od škole učenika Roma prema pripadnosti školi 82

Prilozi

Prilog 1. - Intervju lista

OPĆENITO O ISKUSTVIMA U ŠKOLI

1. Koliko ti je godina? Koji razred pohađaš?
2. Koliko u tvojemu razredu ima učenika Roma?
3. Kojom si završnom ocjenom najčešće prolazio/la ranije razrede? Koju završnu ocjenu očekuješ u ovom razredu?
4. Što misliš da je najviše utjecalo na tvoj dobar/loš uspjeh? (Ako je riječ o višestrukom ponavljaču, potrebno je pitanje usmjeriti u tom pravcu.)
5. Bez obzira na uspjeh, misliš li da si u nečemu osobito dobar/ra u školi, da nešto radiš bolje od drugih učenika? Što to?
6. Voliš li ići u školu? Osjećaš li se prihvaćeno u školi/ u razredu? Po čemu to vidiš/osjećaš?
7. Kakav je tvoj odnos s razrednikom/com i nastavnicima? Kako se tvoj razrednik/ca i nastavnici odnose prema tebi, a kako se ti odnosiš prema razredniku/ci i nastavnicima? Po čemu se to vidi?
8. Kakvi su tvoji odnosi s drugim učenicima, Romima i ne-Romima? Družiš li se u školi pod odmorima najčešće samo s Romima ili se jednako često družiš i s drugim učenicima? A izvan škole?
9. Koje lijepe uspomene će ti sigurno ostati u sjećanju iz škole? Opiši mi, molim te, neko lijepo iskustvo.
10. Jesi li u školi doživio/la nešto što te povrijedilo, ožalostilo ili naljutilo? Opiši mi, molim te, neko takvo iskustvo.
11. Ako si imao problema u školi, kako si ih rješavao/la? Od koga si najčešće tražio/la i dobivao/la pomoć?

(DE)MOTIVIRANOST ZA ZAVRŠAVANJE OSNOVNE ŠKOLE I NASTAVAK ŠKOLOVANJA

12. Planiraš li završiti osnovnu školu? Ako to planiraš, hoćeš li nastaviti školovanje nakon osnovne škole? Ako da, koju školu želiš upisati?
13. Ako nećeš nastaviti školovanje nakon osnovne škole, što je tome uzrok/razlog? Čime se onda namjeravaš baviti? Misliš li da ti za to ne treba dodatno obrazovanje?
14. Podupiru li te tvoji roditelji da završiš osnovnu školu i ideš dalje? Na koje te načine

podupiru? Koju školu su oni (otac, majka) završili?

15. Imaš li među svojim prijateljima i/ili poznanicima onih koji nisu završili osnovnu školu i/ili se nisu nastavili školovati nakon toga? Što oni kažu, zbog čegu su odustali od školovanja (uzdržavanjeobitelji, sklapanje braka, školski neuspjeh i sl.) Imaš li osjećaj da su oni danas zadovoljni svojim životom ili da im je žao što nisu završili osnovnu školu, odnosno nastavili se školovati do željenog zanimanja?

PERCEPCIJA NAJVEĆIH PREPREKA ŠKOLOVANJU I MOGUĆNOSTI NJIHOVA OTKLANJANJA

16. Kad bi svoja iskustva i iskustva drugih romskih učenika tijekom školovanja sažeo/la u nekoliko riječi, što bi rekao/la, koji su najveći problemi s kojima se romski učenici susreću, a koji ih sprječavaju da uspiju u školi (jezik, siromašan rječnik, nedostatna potpora u školi/obitelji za učenje, zdravstveni problemi i sl.)?
17. Kada bi probleme s kojima se romski učenici susreću u školi usporedio/la s problemim koje u školi imaju ne-romski učenici, vidiš li razlike? Čini li ti se da su neromski učenici u istom ili u boljem položaju od romskih učenika? Po čemu to zaključuješ (Koje su razlike najizraženije)?
18. Što misliš da bi trebalo učiniti kako bi romski učenici bili što uspješniji u školi i nastavili svoje školovanje do željenog zanimanja? Imaš li neki prijedlog što bi se po tom pitanju moglo i trebalo učiniti (u razredu, u školi, u zajednici i sl.)?
19. Na kraju, kako bi, prema tvojemu mišljenju, izgledala idealna osnovna škola (odnos učenika i nastavnika, odnos među učenicima, nastavni program, udžbenici i sl.) u kojoj bi svi romski učenici ostvarili uspjeh i bili zainteresirani za nastavak školovanja?

<Prepreke u obrazovanju učenika Roma i mogućnosti njihova otklanjanja iz perspektive romskih učenika osnovnih škola>

Sažetak

Problemi slabijeg školskog uspjeha, prevelikog broja sati izostanaka iz škole i visoke stope preranog napuštanja sustava odgoja i obrazovanja diljem svijeta su prisutni među učenicima koji pripadaju siromašnijim društvenim skupinama, uključujući djecu pripadnike pojedinih etničkih manjina. Uzroci su mnogostruki, no u znanstvenoj se literaturi najčešće svode na dvije široke kategorije, od kojih se jedna odnosi na nedostatke sustava odgoja i obrazovanja, kao što su stereotipiziranje i nedostatak potpore, a druga na nedostatke učenika i njegove obitelji, odnosno uže zajednice, kao što su niže obrazovne aspiracije, disciplinski problemi, nezainteresiranost, prerana trudnoća i sl.

Niska razina obrazovanosti je problem koji pogađa i pripadnike romske nacionalne manjine u Europi i Hrvatskoj. Godine 2002./2003. gotovo jedna trećina romske djece nije pohađala školu. Među romskim učenicima sa završenom osnovnom školom, vrlo malo ih prelazi u srednju školu, a zanemariv broj ih je višem i visokom obrazovanju.

Romi žive u Republici Hrvatskoj više od 600 godina. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine bilo ih je oko 17.000, iako se drži da je njihov stvarni broj višestruko veći. Najveći ih broj živi u Međimurskoj županiji koja broji 113.804 stanovnika, od čega je 5.107 pripadnika romske nacionalne manjine. Romska djeca čine oko 8% svih učenika u Županiji. U školskoj godini 2010./2011. predškolskim je odgojem bilo obuhvaćeno 223 djece romske nacionalnosti (od toga 93 u predškolskim ustanovama i 130 u programima predškole), osnovnu školu je pohađalo 1.489 učenika Roma, dok je srednju školu nastavilo tek 88 romskih učenika. Veliki problem predstavljaju prijelazi u peti i u osmi razred osnovnih škola, pa je tako broj romskih učenika upisanih u prvi razred u školskoj godini 2004./2005., u petom razredu bio smanjen za 21,29%, dok je u osmom razredu on smanjen za gotovo 75%.

Ključne riječi: romska djeca, obrazovanje Roma, kultura Roma, prepreke u obrazovanju, diskriminacija, marginalizacija, etnički identitet

<Obstacles to the education of Roma students and the possibilities of eliminating them from the perspective of Roma primary school students>

Summary

Problems of poorer school performance, too many hours of absence from school and high rates of drop out of school, around the world are the present among students belonging to poorer social groups, including children belonging to ethnic minorities. The causes are multiple, but in the scientific literature they are usually reduced to two broad categories: one refers to the shortcomings of the education system, such as stereotyping and lack of support, and the other to the shortcomings of the student and his family, such as lower educational aspirations, disciplinary problems, lack of interest, premature pregnancy, etc.

Low level of education is a problem that also affects members of the Roma ethnic minority in Europe and Croatia. In the year 2002/2003 almost one third of Roma children did not attend school. Among Roma students who have completed primary school, very few fransfer to secondary school, and a negligible number are in higher education.

Roma live in Croatia more than 600 years. In 2011, there were about 17,000 of them, although it is assumed that the actual number is much higher. Most of them live in Međimurje County which has 113,804 inhabitants, of which 5,107 are members of the Roma national minority. About 8% of all students in the county are Roma children. In the year 2010/2011, 223 Roma children were included in preschool education, 1,489 Roma students attended primary school, and only 88 of them continued secondary school. Transitions to the fifth and eighth grades of primary schools are a big problem. The number of Roma students enrolled in the first grade in 2004/2005 decreased by 21.29% in the fifth grade and by almost 75% in the eighth grade.

Keywords: Roma children, Roma education, Roma culture, barriers to education, discrimination, marginalization, ethnic identity